

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

БОНДАРЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

УДК 343.353

**ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ
З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник
Кришевич Ольга Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	15
1.1. Методологічні та історико-теоретичні засади дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	15
1.2. Зарубіжний досвід правового регулювання предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	44
Висновки до Розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ.....	72
2.1. Неправомірна вигода як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	72
2.2. Офіційний документ як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	111
2.3. Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмет злочинів у сфері службової	

діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.....	124
Висновки до Розділу 2.....	142

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ, НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ КВАЛІФІКАЦІЮ.....146

3.1. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода.....	146
--	-----

3.2. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є офіційний документ.....	164
---	-----

3.3. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.....	177
--	-----

Висновки до Розділу 3.....	188
----------------------------	-----

ВИСНОВКИ	192
-----------------------	------------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
--	------------

ДОДАТКИ.....	242
---------------------	------------

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЦК	Цивільний кодекс
ПК	Податковий кодекс
ЗУ	Закон України
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
МВС	Міністерство внутрішніх справ
р.	рік
с.	сторінка
ст.	стаття
ч.	частина
п.	пункт
пп.	підпункт

ВСТУП

Актуальність теми. Основним завданням держави є служіння громадянському суспільству. Окрім того, забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Однак, у зв'язку з існуванням корупції, статус держави та осіб, що уповноважені реалізувати її завдання і функції – дискредитується. Тому, зважаючи на масовість вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (їх рівень у період з 2010 по 2015 р.р. коливався у межах 17980 – 10770 злочинів щороку)¹ та на виконання вимог конвенцій Ради Європи (Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією) і Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, з метою посилення боротьби з проявами зловживань у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вітчизняним законодавцем була внесена низка змін до Кримінального кодексу України. Значною мірою вони торкнулися новелізації предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України: оновлення змісту поняття «офіційний документ» та введення нових понять «неправомірна вигода», «активи у значному розмірі», «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Дані нововведення, через неоднозначність законодавчих формулювань понятійно-категоріального апарату предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, спричинили чимало правозастосовних проблем, а відтак, ускладнили процес кваліфікації злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України й як наслідок притягнення винних до кримінальної відповідальності.

¹ Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/>

Над з'ясуванням сутності предмета злочину, його місця у структурі складу злочину, відмежування його від ознак складу злочину, працювали багато вітчизняних і зарубіжних вчених, зокрема, А. А. Герцензон, М. П. Бікмурзін, О. М. Джужа, О. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський, С. Ф. Кравцов, С. А. Кузьмін, Є. В. Лащук, А. А. Музика, Б. С. Нікіфоров, М. І. Панов, А. А. Піонтковський, В. Д. Спасович, В. В. Сташис, В. Я. Тацій.

Щодо предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то частково його розглядали П. П. Андрушко, О. Ф. Бантишев, О. М. Грудзур, О. О. Дудоров, О. В. Кришевич, М. І. Мельник, В. І. Осадчий, А. В. Савченко, О. Я. Светлов, В. І. Тютюгін, М. І. Фіалка, М. І. Хавронюк, В. В. Черней, В. І. Шакун. Однак, комплексного дослідження, присвяченого винятково предмету злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, здійснено не було.

Наявність даних обставин свідчить про актуальність дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і необхідності подальшої теоретичної та практичної розробки питання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки, затвердженої Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія на 2014–2017 роки)», Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України № 275 від 16 березня 2015 року (п. п. 5.1, 5.11), Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 роки (п. 1.2.2.). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 19 від 30 вересня 2015 р.) та схвалена відділенням Національної академії правових наук України у 2015 р. (п. 765).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є системна й комплексна характеристика предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, формулювання пропозицій щодо вдосконалення кримінального й антикорупційного законодавства в контексті предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Обрана тема обумовлює необхідність вирішення таких **задач**:

- розкрити методологічні засади дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- дослідити історико-теоретичні засади дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- розробити класифікацію предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України;
- вивчити зарубіжний досвід правового регулювання предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- охарактеризувати юридичний зміст неправомірної вигоди як предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- охарактеризувати юридичний зміст офіційного документа як предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- охарактеризувати юридичний зміст декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- дослідити кримінально-правове значення неправомірної вигоди для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- вивчити кримінально-правове значення офіційного документа для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- встановити кримінально-правове значення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- розробити пропозиції, спрямовані на вдосконалення предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Предметом дослідження є предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сукупність методів наукового пізнання. До загальнонаукових належать: *діалектичний*, який забезпечив дослідження кримінально-правових положень про предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в їх єдності та взаємозв'язку, посприяв формулюванню висновків і пропозицій за темою дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *історичний*, що дозволив розкрити історичні засади дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (підрозділ 1.1); *описовий*, що дозволив розкрити юридичний зміст понять «неправомірна вигода», «активи у значному розмірі», «офіційний документ»

«декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «офіційні спортивні змагання», «ставки на спорт» тощо (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1); *системно-структурний*, що надав можливість ґрунтовно дослідити елементи неправомірної вигоди, декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та ознаки офіційного документа (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *наукового аналізу та узагальнення*, що сприяв виявленню аспектів кримінально-правового значення предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3); *моделювання*, який застосовувався для розробки класифікації предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, і законодавчих моделей визначень понять «неправомірна вигода», «офіційний документ», «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», «активи у значному розмірі» (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Окрім того, у дисертації використовувалися такі конкретно-наукові методи: *порівняльно-правовий* – для виявлення схожого й відмінного, загального й особливого, позитивного й негативного в кримінальному законі й доктрині України та іноземних держав щодо предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (підрозділ 1.2); *формально-юридичний* – для поглибленого вивчення юридичного змісту предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3); *юридичної герменевтики* – упродовж поглибленого етимологічного аналізу понятійно-категоріального апарату (підрозділи 2.1, 2.2); *статистичні* – для аналізу статистичних даних та судових вироків стосовно злочинів, предметом яких є неправомірна вигода та офіційний документ (підрозділи 2.1, 3.2), *соціологічні* – для проведення анкетування працівників поліції з питань предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Нормативною базою дослідження є Конституція України, чинні міжнародні договори, КК України, КПК України, ЦК України, ПК України, КУпАП, Закони України, відомчі нормативно-правові акти, що пов'язані з досліджуваним питанням.

Емпіричною основою дослідження стали: 1) статистичні данні МВС України (за 2010–2012 р. р.) та Генеральної прокуратури України (за 2013–2015 р. р.) щодо кількості вчинених злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України; 2) матеріали 150 кримінальних проваджень за ознаками злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що перебували протягом 2013–2015 р. р. у провадженні органів досудового розслідування та архівах судів різних регіонів України; 3) результати анкетування 300 працівників поліції, що працюють у слідчих, оперативних та інших підрозділах у Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Сумській та Харківській областях, з питань предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних кримінально-правових досліджень предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Автором запропоновано низку положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають особистий внесок здобувача у висвітленні досліджуваної проблеми:

вперше:

– розроблено наукову класифікацію предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, на підставі загальнофілософських, раціонально-філософських (логічних) та спеціалізованих (кримінально-правових) критеріїв;

– визначено аспекти формування поняття «неправомірна вигода»: історичний, в основі якого лежить етимологічна, ретроспективна та змістовна передумови, та міжнародно-правовий, що у свою чергу складається з нормативної та сутнісної складових;

– запропоновано визначення «декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» для ст. 366-1 КК України та ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції», під якою у цих статтях необхідно розуміти офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру;

– визначено й охарактеризовано групи елементів декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмета декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України): загальні дані, відомості про майно і доходи, відомості про витрати і зобов'язання фінансового характеру, відомості про корпоративні права;

– визначено аспекти кримінально-правового значення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, для кваліфікації декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України): оптимальність і конструктивність складу цього злочину;

удосконалено:

– визначення «неправомірної вигоди» для ст. 354 КК України та ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції», під якою у цих статтях необхідно розуміти грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги (матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження);

– систематизацію ознак офіційного документа як предмета службового підроблення (ст. 366 КК України): формальні та сутнісні;

– підстави відмежування «неправомірної вигоди» від суміжних понять («подарунок», «активи у значному розмірі», «винагорода» («подяка») у матеріальному вигляді»);

– положення щодо кримінально-правової кваліфікації злочинів, предметом яких є неправомірна вигода у вигляді майна, що обмежене чи вилучене з цивільного обороту, які слід кваліфікувати за сукупністю злочинів;

– підстави відмежування предмета службового підроблення (ст. 366 КК України) від предмета підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) якими є наявність у структурі останнього предмета злочину елементів: документ, бланк, печатка, штамп, посвідчення особи, завідомо підроблений документ;

дістали подальшого розвитку:

– юридична характеристика основних концепцій щодо сутності предмета злочину (матеріальна теорія, теорія комбінованої природи предмета злочину) та його співвідношення з об'єктом злочину й іншими ознаками складу злочину (потерпілим від злочину, знаряддями і засобами вчинення злочину);

– юридична характеристика понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зокрема, виокремлено та проаналізовано чотири основні способи тлумачення цього поняття: «безпредметні злочини» – це злочини, що вчиняються шляхом бездіяльності; «безпредметними» є злочини, предмет яких визначений бланкетною диспозицією; «безпредметних злочинів» взагалі не існує; «безпредметними» є злочини, предмет яких не визначений кримінальним законом;

– юридична характеристика предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у зарубіжних державах, зокрема, щодо сутності предмета цих злочинів та його видів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки і пропозиції використовуються у:

законотворчій діяльності – для вдосконалення кримінального й антикорупційного законодавства в контексті предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України (лист Комітету Верховної Ради України від 15.02.2016 р., лист Кабінету Міністрів України від 15.02.2016 р. № 3322/0/2, акт впровадження Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України від 16.02.2016 р.);

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження проблемних питань предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (акт впровадження Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України від 16.02.2016 р., акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 16.02.2016 р., акт впровадження Сумського державного університету від 19.01.2016 р.);

практичній діяльності – як рекомендації під час здійснення кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у контексті предмета цих злочинів (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 15.02.2016 р., акт впровадження Головного управління Національної поліції у Сумській області від 25.01.2016 р.);

освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Теорія кваліфікації злочинів» та «Кваліфікація окремих видів злочинів» (акт впровадження Національної

академії внутрішніх справ від 16.02.2016 р., акт впровадження Сумського державного університету від 11.01.2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Теоретичні та практичні положення і висновки, сформульовані в дисертації, були оприлюднені на: науково-практичній конференції «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні» (м. Харків, 19 квітня 2013 р.); підсумковій науково-практичній конференції «Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи» (м. Київ, 29 квітня 2013 р.); всеукраїнській науково-практичній конференції до Дня науки «Становлення та розвиток юридичної освіти в Національному авіаційному університеті» (м. Київ, 16 травня 2013 р.); VI міжвузівській науково-теоретичній конференції «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (м. Київ, 20 листопада 2015 р.); міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Харків, 22–23 січня 2016 р.).

Публікації. Основні теоретичні положення, висновки і рекомендації дослідження висвітлено автором у одинадцяти наукових публікаціях, п'ять статей опубліковано у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, одна стаття опублікована в зарубіжному науковому виданні (Республіка Молдова) та п'ятьох тезах виступів на конференціях.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (333 найменувань на 45 сторінках) та 14 додатків (на 48 сторінках). Загальний обсяг роботи – 290 сторінок із яких основного тексту – 197 сторінок.

1. МЕТОДОЛОГІЧНІ, ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

1.1. Методологічні та історико-теоретичні засади дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Під час дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, методологія є запорукою успішного розв'язання поставлених завдань. Взагалі методологія в широкому розумінні слова – це теорія людської діяльності (діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди власне пізнання та виробництво) [317, с. 6]. Щодо вузького розуміння, то Д. М. Стеченко та О. С. Чмир пропонують методологію визначати крізь сукупність методів науки, тобто способів дослідження явищ, які визначають підхід до її вивчення, планомірний шлях її пізнання та встановлення істини, а також сфера їх застосування [277, с. 82]. Натомість, В. М. Сирих вважає, що хоча методологія й є вченням про методи, однак, самі методи перебувають поза методологією науки [279, с. 361]. На нашу думку, така позиція є не зовсім послідовною, тому треба погодитися з більш традиційним уявленням, згідно з яким методологією є наука про методи; у структурі якої прийнято вирізняти методи, принципи та підходи.

Пізнання тих чи інших категорій здійснюється з використання певної сукупності ідей та виконання вимог, що мають науковий інтерес та характеризуються як принципи наукового пізнання [280, с. 16]. Компонування цих принципів є надзвичайно важливим аспектом наукового дослідження. Перший принцип – принцип об'єктивності, що проявляється у врахуванні кожної причини, умови та обставини, які спричиняють певні

явища, процеси, категорії; передбачає взяття до уваги широкого кола наукових позицій; обранні найефективніших засобів, підходів, прийомів та методів задля досягнення мети дослідження. Наступний принцип – це принцип конкретності, який покликаний уникнути розмитості та багатослів'я під час здійснення наукового дослідження і відповідно забезпечити його чіткість та лаконічність. Принцип комплексності забезпечує всебічне дослідження кримінально-правових категорій, враховуючи досягнення, інших юридичних та соціальних наук. Останній, проте, не менш важливий принцип – це принцип поєднання досягнень теорії та практики. Згідно з цим принципом наукове дослідження не повинно бути відірване від реалій сучасного життя. Воно не може мати виключно теоретичний характер; більше того, результати дослідження мають відігравати роль у практичній діяльності, зокрема, стимулювати, удосконалювати її.

Поряд із принципами важливе місце у структурі методології посідають підходи, тобто сукупність знань про процес наукового дослідження [21, с. 111]. Відповідно до історичного підходу дослідженню сучасних наукових поглядів має передувати вивчення генези тих чи інших термінів, процесів та явищ. У даному дослідженні цей підхід активно використовується для дослідження хронології теоретичного вчення про предмет злочину та ретроспективного аналізу категорій, що позначають предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Згідно з термінологічним підходом важливим є вивчення історії термінів, передумов їх виникнення та розвитку, аналіз термінів (юридичний та лексичний), а також розробка пропозицій щодо удосконалення понятійного-категоріального апарату, зокрема, стосовно категорій, що є складовими поняття «неправомірна вигода». Наступний системний підхід передбачає здійснення аналізу виходячи з того, що об'єкт дослідження є системою, тобто сукупністю взаємозв'язаних і взаємозалежних елементів. Даний підхід спрямований на встановлення зв'язків, що підтверджують цілісність об'єкта. Так, системний підхід активно

використовується під час аналізу предмету злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як з боку кримінального права й інших юридичних наук (цивільного, податкового, банківського, трудового права тощо), так і з боку таких наук як економіка, політологія та інших.

Останній елемент у структурі методології – це метод (грец. – шлях дослідження чи пізнання), тобто спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розвитку об'єкта [62, с. 205]. Вибір методів безпосередньо залежить від об'єкта та предмета дослідження, якими щодо кримінального права виступають відповідні правові норми, пов'язані з ними суспільні відносини, ідеї й теоретичні надбання науковців, що в сукупності свого невичерпного переліку утворюють окрему правову реальність [239, с. 55].

Щодо різновидів методів, то в науковій літературі відображено безліч класифікацій, зокрема, В. Я Тацій та В. В. Сташис виділяють основні та допоміжні методи науки кримінального права [276, с. 21], а Є. В. Назименко поділяє методи залежно від рівня методології на філософсько-світоглядні, загальнотеоретичні, спеціально-теоретичні і конкретно-наукові [149, с. 84]. На нашу думку, з огляду на те, що під час наукового дослідження кримінально-правова наука оперує як загальними методами, що властиві іншим галузям знань, так і власними юридичними, у структурі методів доцільно виокремлювати дві групи: загальнонаукові та спеціально-наукові (конкретно-наукові). Загальнонаукові методи є фундаментом наукового дослідження і діють у всьому полі наукового знання, на противагу ним спеціально-наукові методи притаманні конкретній науці й є базою для вирішення її дослідницької проблеми [249, с. 161].

Одним із фундаментальних методів є діалектичний, що полягає у розгляді всіх державно-правових явищ та категорій у розвитку та органічному зв'язку з розвитком політичних, економічних, соціальних, культурних та інших процесів, які відбуваються в суспільстві. Саме цей

метод дозволяє виявляти та вирішувати правові проблеми [59, с. 96]. Історичний метод застосовується для вивчення об'єктивного процесу виникнення, становлення та прогресу (регресу) процесів, явищ, понять, наприклад, дослідження процесів формування та розвитку корупції як явища, а також понять «предмет злочину», «неправомірна вигода» та «офіційний документ». Описовий метод використовується для окреслення тих чи інших понять, явищ, а у даному дослідженні – для якісної характеристики предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України. Системно-структурний метод дозволяє аналізувати кримінально-правові поняття, як елементи системи, зокрема, задіяний для поглибленого дослідження нормативних положень, які визначають сутність предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, співставлення їх з іншими положеннями чинного КК України та інших нормативно-правових актів. Статичний метод застосовується з метою вивчення та систематизації матеріалів практичного застосування норм КК України, якими передбачено відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (для здійснення узагальнення матеріалів практики застосування судами України норм КК України з приводу різновидів офіційного документа і неправомірної вигоди, які найчастіше стають предметами злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг). Метод наукового аналізу й узагальнення використовується для дедуктивного вивчення та об'єктивування складових частин єдиного цілого, наприклад, для з'ясування та узагальнення точок зору на зміст та різновиди предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у наукових джерелах. Метод моделювання передбачає розробку та дослідження певного зразку (моделі законодавчих конструкцій визначень понять «неправомірна вигода», «офіційний документ», «активи у значному розмірі», «переваги», «пільги»,

«послуги», «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Соціологічний метод дозволяє встановити рівнозначність ознак того або іншого діяння, описаних у законі, властивостям фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, усвідомити як можливі прогалини, так і надмірності законодавчого тексту, оптимальність обсягу криміналізації і відповідність заходів кримінально-правового впливу ступеню суспільної небезпечності відповідних діянь [301, с. 442]. У дисертаційному дослідженні задіяний у процесі проведення анкетування для встановлення адекватності та ефективності визначення предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, у кримінальному законі.

Щодо конкретно-наукових методів, то у даному дослідженні, зокрема, використано такі методи як формально-юридичний, який надає можливості пізнати внутрішні форми правових явищ і процесів, на підставі узагальнення й виявлення їх ознак сформулювати дефініції досліджуваних понять. Він допомагає з'ясувати волю законодавця, виражену в тексті закону. Шляхом різних логічних операцій окремі правові положення трансформуються в загальні поняття, з яких, у свою чергу, виводяться певні логічні висновки і здійснюється тлумачення розглядуваних категорій [271, с. 96], наприклад, таких як «неправомірна вигода», «активи у значному розмірі», «офіційний документ» і «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування».

Окрім того, у дисертаційному дослідженні використано і порівняльно-правовий метод, що загалом застосовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування [285, с. 29], а в цьому дослідженні

здіяний з метою з'ясування та співставлення основних підходів до нормативної регламентації правової природи та різновидів предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за кримінальним правом України й окремих зарубіжних держав.

Наступним конкретно-науковим методом є метод юридичної герменевтики, в основі якого знаходиться принцип герменевтичного кола, яке потребує врахування взаємозв'язку частини і цілого й означає рух в процесі розуміння від загального до конкретного і навпаки: розуміння цілого складається з розуміння його окремих частин [176, с. 129]. Для потреб даного дослідження цей метод застосовується для тлумачення понять, що позначають, як сам предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, так і їх складові компоненти.

Окрім, визначення найоптимальніших методологічних засад дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, важливим є і ґрунтовний аналіз наукової спадщини, яка хоча б певним чином, стосується досліджуваної проблематики. Вчення про предмет злочину завжди вирізнялось неоднозначністю, адже впродовж століть наукові школи тлумачили сутність поняття «предмет злочину» по-різному. На нашу думку, еволюція поглядів на предмет злочину має три темпоральні проміжки. Перший – дореволюційний або дорадянський. Початок досліджень складу злочину й відповідно його предмета на теренах Російської імперії пов'язують з ХІХ століттям. Правознавці цього періоду не відмежовували об'єкт та предмет злочину, вважаючи ці поняття синонімами, тобто поняття «предмет злочину» повністю поглиналось поняттям «об'єкт злочину». Зокрема, О. Ф. Кістяківський у праці «Елементарний підручник загального кримінального прав, з детальним викладом кримінального законодавства», вказував, що об'єктом злочину є предмет, на який направлено чи над яким

здійснено злочин [87, с. 308]. Позицію науковця підтримував й В. Д. Спасович, наголошуючи, що злочином є протизаконне посягання на чие-небудь право, настільки істотне, що держава, вважаючи це право однією з необхідних умов співіснування, за недостатності інших засобів охорони, обмежує його непорушність – покаранням. Учений вважав, що предметом або об'єктом злочину треба називати людину, що постраждала внаслідок його вчинення [273, с. 84].

Згодом розробники юридичної енциклопедії визначили, що об'єктом (предметом) злочину є життєві блага [150, с. 70]. Позиція ототожнення предмета й об'єкта злочину знаходить своїх прихильників і на наступних наукових етапах. Зокрема, Б. С. Нікіфоров, розглядаючи предмет як складову частину об'єкта, дійшов висновку, що проблема предмета злочину в її теперішньому вигляді, по суті, знімається, адже усувається необхідність у самостійному дослідженні предмета злочину як явища [154, с. 130–132].

Основною проблемою дореволюційного періоду була складність поєднання в терміні «об'єкт злочину» публічного начала, тобто суспільних відносин, що зазнають суспільно небезпечного посягання та приватного, а саме речей матеріального світу, що безпосередньо зазнають злочинного впливу. Видатний правознавець Л. С. Білогриць-Котляревський, намагаючись усунути перешкоду подвійного сенсу поняття «об'єкт злочину», вказував, що об'єктом злочину із формальної сторони є правопорядок держави, а з матеріальної – життєві блага й інтереси, які охороняються юридичними нормами [16, с. 163]. Посилаючись на це твердження, було вибудовано концепцію, згідно з якою з'явився термін «об'єкт захисту», що позначав відносини, які охороняються державою, та термін «об'єкт дії», що в майбутньому стає прототипом сучасного визначення «предмета злочину».

Наступний період досліджень поняття «предмет злочину» – це радянський. Його можна поділити на два етапи. Перший, з 1917 р. до кінця 1930-х років ХХ століття, насправді, треба іменувати занепадом наукових поглядів. Найбільш раннім ґрунтовним дослідженням присвяченим проблемі

розмежування об'єкта та предмета злочину, була праця А. В. Лаптева, 1939 р., що демонструвала, як необхідно відмежовувати предмет у контексті злочинів проти власності [129]. У 1948 р. О. А. Герцензон також наголошував на тому, що поруч із поняттям об'єкта злочину, як суспільних відносин, необхідно виділити й предмет злочину, в якому цей об'єкт знаходить своє конкретне вираження [61, с. 137]. Таким чином, зародилася концепція, відповідно до якої предмет злочину є складовою частиною об'єкта, а не тотожним йому поняттям.

Другий період радянського етапу (з кінця 1930-х років минулого століття до розпаду Радянського Союзу) характеризувався плюралізмом теорій і концепцій щодо сутності предмета злочину та його місця серед ознак складу злочину. Так, А. А. Піонтковський наголошував, що предмет, як правило, збігається з безпосереднім об'єктом злочину і виокремлювати його необхідно, коли на відміну від об'єкта злочину на предмет не вчиняється посягання [172, с. 141]. Як приклад, об'єктом хабарництва автор називає нормальну роботу державного апарату, а предметом хабарництва – конкретні матеріальні цінності [127, с. 119].

Іншої позиції дотримувався Н. О. Беляєв, вказуючи, що предметом злочину є ознака об'єкта посягання, впливаючи на який злочинець порушує чи намагається порушити суспільні відносини [126, с. 303]. На нашу думку, найбільш виправданою є позиція М. Й. Коржанського, який стверджував, що на об'єкт злочину (суспільні відносини) можна здійснити лише опосередкований вплив, у той час як прямого впливу зазнають лише матеріальні об'єкти чи особа (потерпілий), а тому необхідно відмежовувати предмет злочину від його об'єкта [100, с. 96]. Підставами для відмежування можуть стати й направленість шкоди (на суспільні відносини) і те, що об'єкт злочину є обов'язковим елементом складу злочину, а предмет – його факультативною ознакою. Однак, слушною є точка зору В. Я. Тацій, згідно з якою іноді предмет злочину може ставати й обов'язковим елементом складу злочину, зокрема, коли предмет злочину безпосередньо визначений у

диспозиції статті кримінального закону [276, с. 100]. Приклад складу злочину, в якого предмет є його обов'язковим елементом – це зловживання впливом, адже в процесі кваліфікації цього суспільно небезпечного діяння неправомірна вигода відіграє не «допоміжну», а «істотну» роль. Взагалі, у процесі кваліфікації більшості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, окрім безпредметних, предмет злочину відіграє істотну роль і безпосередньо впливає на встановлення у діях особи складу злочину, притягнення винного до кримінальної відповідальності та обранні міри покарання.

Також, протягом другого етапу радянського періоду зароджується концепція, відповідно до якої предмет злочину є частиною об'єктивної сторони складу злочину. Однак, дана позиція зазнала значної критики. Так, В. Я. Тацій вважав помилковою точку зору В. К. Глістіна, що предмети, які не належать до структури суспільних відносин, хоча з ним і пов'язані, мають відноситися до ознак об'єктивної сторони [281, с. 40]. На нашу думку, дана концепція виявилась «недієвою» у зв'язку зі складністю відмежування предмета від такої факультативної ознаки зовнішньої сторони складу злочину, як знаряддя за засоби його вчинення. Адже, обидві категорії (предмет злочину та засоби і знаряддя злочину) характеризуються матеріальністю та «задіяністю» в процесі вчинення злочину. У науковій літературі існує безліч підходів до окреслення змісту знарядь та засобів вчинення злочину. Зокрема, В. І. Сахарова, наголошував, що знаряддями вчинення злочину можуть бути лише предмети, що використовуються злочинцем для безпосереднього вчинення злочину, а засобами вчинення злочину є різноманітні процеси, що використовуються суб'єктом злочину для його вчинення [256, с. 10–11]; Є. А. Фролов, зазначав, що основною підставою для відмежування вище окреслених елементів складу злочину є характер використання речей та інших матеріальних предметів у процесі вчинення злочину. Таким чином, якщо це використання має «активний» характер та предмет застосовується в якості інструмента впливу на об'єкт, то

перед нами знаряддя і засоби вчинення злочину. Якщо ж, навпаки, річ матеріального світу відіграє «пасивну» роль, зазнає певного впливу, то перед нами – предмет злочину [299, с. 225]. Отже, предмет злочину має тісний безпосередній зв'язок з суспільними відносинами, що охороняються кримінальним законом та на які відбулось посягання, в той час, як засоби і знаряддя вчинення злочину більшою мірою пов'язанні з конкретною активною вольовою поведінкою особи направленою на вчинення суспільно-небезпечного діяння.

На сучасному науковому етапі було запропоновано низку додаткових ознак розмежування понять «предмет злочину» і «знаряддя та засоби вчинення злочину» одне від одного. По-перше, властивості предмета, як правило, використовуються у більш-менш віддаленому майбутньому, а властивості знарядь завжди використовуються злочинцем безпосередньо при вчиненні злочину. Водночас засоби вчинення злочину можуть використовуватися на будь-якій стадії вчинення злочину. По-друге, існування знарядь залежить від наявності у складі злочину предмета або потерпілого від злочину – без предмета посягання або потерпілого від злочину немає і знарядь його вчинення. І навпаки, існування предмета злочину не залежить від наявності у складі конкретного злочину тих чи інших знарядь, а також засобів вчинення злочину [147, с. 151–152]. По-третє, по-різному вирішується процесуальна «доля» предмета та знарядь і засобів вчинення злочину, адже перший, як правило, повертається потерпілому, у той час як знаряддя та засоби вчинення злочину підлягають конфіскації в дохід держави або ж знищуються [269, с. 76].

Ми вважаємо, що найбільш радикальною є позиція, висловлена Ю. І. Ляпуновим, який вважає, що до складу суспільних відносин не можна включити нічого матеріального. Автор наголошує, що предмет злочину не є ні складовою частиною суспільних відносин, ні їх структурним елементом [140, с. 134]. На нашу думку, складно погодитись із цією концепцією, оскільки вона взагалі не визначає місце предмета злочину як елемента складу злочину,

навіть у тих випадках, де він носить обов'язковий характер. Тому, підтримуємо позицію М. П. Бігмурзіна про те, що висловлена Ю. І. Ляпуновим теза – дискредитує основи теоретичного вчення про склад злочину [19, с. 17].

Щодо сутності поняття «предмет злочину» – то у другій частині радянської доби основною була позиція, щодо матеріальності його змісту. Прихильниками цієї концепції були В. Я. Тацій [281, с. 47], А. Н. Трайнін [284, 179] та інші видатні науковці. Так, А. Н. Трайнін наголошував, що предметом злочину є ті речі, у зв'язку з якими чи з приводу яких вчиняються злочини [284, с. 179]. З ним погоджувався й С. Ф. Кравцов, який вважав, що предметом злочину можуть бути лише речі, майно, природні блага та інші матеріальні утворення об'єктивного світу, на які безпосередньо впливає винна особа вчиняючи злочин [106, с. 8].

Ця позиція згодом була розвинена М. І. Пановим, який вказує, що до предмета злочину відносять лише конкретні матеріальні предмети [167, с. 72]. М. Й. Коржанський предметом злочину називає конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (об'єкта злочину), шляхом фізичного чи психічного впливу на який заподіюється суспільно небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин [99, с. 173]. Тобто, дослідники класичного періоду, як іноді ще називають радянський, були майже одностайні, щодо «речового» характеру предмета злочину. Адже, злочин вчиняється з направленням на конкретне матеріальне благо і має на меті вплинути на нього (знищити, пошкодити та інше). А «вплив», у його класичному розумінні може здійснюватися лише на те, що об'єктивно існує, тобто на предмети матеріального світу.

Заключним етапом періодизації наукових досліджень у сфері «предмета злочину» є сучасний або новітній, який розпочався з моменту проголошення незалежності України. Даний етап через відсутність законодавчого окреслення в Загальній частині КК України понять «об'єкт злочину» та

«предмет злочину», характеризується загостренням процесу багатоманітності підходів до визначення змісту цих категорій, що на практиці призводить до чималих правореалізаційних незручностей [26, с. 21].

Нині найпоширенішою концепцією щодо юридичної природи предмета злочину є «матеріальна», яку підтримують такі вчені як А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк [252 с. 41] та інші. Водночас традиційна концепція зазнала певної трансформації у баченнях А. А. Музики та Є. В. Лашука, які вважають, що предмет злочину знаходить свій прояв у матеріальних цінностях [147, с. 110]. Цікавим є використання авторами терміна «матеріальні цінності». З приводу сутності поняття «матеріальність» не виникає жодних сумнівів. Однак, поняття «цінності», на нашу думку, є достатньо спірним, адже дана категорія наділена глибоким філософським змістом. Звісно, беручи за основу теорію поділу цінностей на матеріальні, до яких відносять певні предмети або речі, та духовні, до яких належать теорії, думки, можна віднести до матеріальних цінностей такий предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як неправомірна вигода. Проте, дуалістичність поглядів виникає з приводу віднесення до нематеріальних цінностей офіційного документа, що є предметом службового підроблення, адже єдине законодавче визначення поняття «матеріальні цінності», яке міститься у наказі Державної митної служби України № 397 від 23 квітня 2010 р. «Про затвердження Порядку пропуску на територію Держмитслужби України та до її адміністративних будинків», наголошує, що матеріальні цінності – це речі, що мають певну цінність у вигляді майна, предметів, товарів [210]. Тобто, як влучно наголошує О. Д. Гринь, термін «матеріальні цінності» є складним для сприйняття, оскільки обмежує коло предметів злочинів [65, с. 26]. Тому, вважаємо, що предметом злочину є факультативна ознака складу злочину; речі матеріального світу, на які безпосередньо направлене злочинне діяння.

Наступним здобутком сучасного етапу є вдосконалення розподілу ознак предмета злочину. Так, виділяють – загальні риси, що характерні для будь-

якого предмета злочину: фізичні, соціальні, юридичні. А також спеціальні (індивідуальні) риси, які властиві конкретному предмету злочину. Ю. П. Дзюба вважає, що ці ознаки утворюють видову своєрідність предметів злочинів, вказують на функції, які ці предмети виконують у суспільних відносинах видового чи безпосереднього об'єкта злочину, а також обумовлені останніми і в цілому залежать від них [73, с. 274].

В умовах розвитку суспільних відносин і як наслідок правовідносин, розширюється низка об'єктів злочину. З огляду на це в сучасній кримінально-правовій доктрині зародилася концепція, відповідно до якої зміст предмета злочину певним чином трансформувалася: до нього почали приєднувати й так звані «ідеальні блага», тобто предмети нематеріального світу, сприймати та досліджувати, які можна лише теоретично. Зокрема, Г. П. Новосьолов зазначає, що предметом злочину є різноманітні матеріальні або нематеріальні блага (цінності), здатні задовольнити потреби людей. [156, с. 53]. Пропозицію розширити зміст поняття «предмет злочину» підтримали й С. В. Землюков, який визначає предмет злочину як матеріальне та нематеріальне благо, з приводу якого існують певні суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством [246, с. 154], П. П. Андрушко, який вказує, що предметом злочину є не лише речі матеріального світу (матеріалізовані об'єкти), а й інші явища об'єктивного світу (нематеріалізовані об'єкти), які мають зовнішнє представлення чи можуть набути його і можуть сприйматись органами відчуття людини [3, с. 83]; та С. А. Кузьмін, який вважає, що предмет злочину взагалі не можна розглядати як певну константу, щось незмінне та матеріально зафіксоване, нездатне до трансформації, а, отже, необхідно поступово відходити від «укоріненого», виключно матеріально-речового сприйняття предмета злочину [123, с. 162].

Спробуємо охарактеризувати кілька предметів злочинів, що впливають із позиції його «комбінованої» природи. Передусім, відповідно до цієї концепції предметом злочину у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, може стати *влада*, як

предмет перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК України). Законодавчого визначення влади не існує, тому необхідно звертатися до наукової доктрини, що, до речі, не є джерелом кримінального права і тому в процесі тлумачення цієї категорії може виконувати лише «опосередковано-рекомендаційну» функцію. Більше того, проблема тлумачення цього терміна ускладнюється й тим, що як зауважує П. П. Шляхтун, влада є складним за сутністю й багатоманітним за формами вияву явищем суспільного життя [314, с. 147]. Тому, її зміст, залежно від об'єкта регулювання, тлумачиться по-різному. Зокрема, з точки зору економіки, влада – це базовий тип суспільної влади, який виникає та реалізується в межах економічної системи у відносинах між її суб'єктами, яким властивий особливий за характером, змістом та інтенсивністю вольовий вплив на економічну поведінку контрагентів, на порядок функціонування економічних інститутів з метою використання належних їм переваг [79, с. 166–167]. Якщо економічна влада передбачає розподіл матеріальних благ, то соціальна означає розподіл благ соціальних. Вона пов'язана з визначенням статусу різних груп у структурі суспільства, прав і обов'язків, наданням соціальних послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, забезпечення житлом тощо, а також розподіл доходів, різноманітних пільг і привілеїв [314, с. 149]. Натомість, у політичному значенні владою є можливість певного класу, групи, клану, партії тощо нав'язувати свою волю решті відповідного суспільства демократичними або недемократичними методами [63, с. 327]. На нашу думку, теоретично для потреб кримінального права предметом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг могла б стати публічна влада, тобто державна організація політичного життя, що здійснюється за допомогою спеціального ієрархічно та територіально організованого апарату, легітимного використання примусу та права видавати нормативні акти, обов'язкові для всього населення [135, с. 19], оскільки, саме при посяганні на цю владу особа посягає на існуючий порядок

реалізації державою одних із своїх основних завдань та функцій, що здійснюється нею через правоохоронні органи.

Ще одним предметом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з точки зору їх комбінованої природи є *службове повноваження*. На нашу думку, з'ясувати зміст цього терміна складно, адже у законодавстві й у науковій доктрині відсутнє його уніфіковане тлумачення. Так, наприклад, С. І. Ожегов вказує, що службовим повноваженням є офіційно надане будь-кому право будь-якої діяльності, відання справ [163, с. 571]. Натомість, Г. Й. Ткач пропонує вважати службовим повноваженням забезпечену законом вимогу уповноваженого суб'єкта належної поведінки і дій, звернену до громадян та юридичних осіб [283, с. 102]. На нашу думку, обидва визначення є занадто обмеженими, адже у повній мірі не роз'яснюють зміст «повноважень». Тому, слушною є позиція П. М. Любченка, що «службові повноваження» – це права та обов'язки, якими наділений конкретний спеціальний суб'єкт і саме за допомогою конкретних повноважень службова особа має реалізовувати відповідну компетенцію, якою у свою чергу є сукупність предметів відання та повноважень [139, с. 28].

Наступний, приклад «нематеріального предмета» злочину, що у свою чергу є складником службових повноважень, – це *службові обов'язки* як предмет службової недбалості (ст. 367 КК України). Відповідно до кримінального закону, обов'язки у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна диференціювати на організаційно-розпорядчі, тобто, обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності та адміністративно-господарські – обов'язки щодо управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації забезпечення контролю за цими операціями тощо) [317].

На нашу думку, визначити «ідеальне благо» предметом злочину – неможливо, оскільки, по-перше, ілюзорним є механізм впливу на річ, що існує лише теоретично. По-друге, в уяві громадян та законодавця один і той же «ідеальний предмет» злочину може бути представлений у діаметрально протилежних формах, мати різний зміст, що на практиці призведе до численних юридичних помилок. По-третє, визнання предметом злочину предметів нематеріального світу приховує в собі серйозну загрозу, тому що без суттєвих пояснень може зруйнувати інститут предмета злочину в кримінальному праві [73, с. 274]. З огляду на вищевикладене ми вважаємо, що концепція «комбінованої природи» предмета злочину не може бути реалізована в контексті злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Також однією з основних «прогалин» сучасної доктрини кримінального права є невизначеність сутності категорії «безпредметні злочини». Взагалі, на нашу думку, передумовою для виникнення терміна «безпредметні злочини» та численних дискусій, пов'язаних із їх правовою природою необхідно вважати факультативність предмета злочину. Адже, існують випадки, коли предмета злочину не існує, так як злочинне посягання спрямоване або безпосередньо на правовідносини, що охороняються кримінальним законом, або на особу. В юридичній літературі не існує сталого підходу до визначення юридичної природи «безпредметних злочинів». Однак, на нашу думку, можна виділити чотири основні способи тлумачення цього поняття: по-перше, «безпредметні злочини» – це злочини, що вчиняються шляхом бездіяльності; по-друге, «безпредметними» є злочини, предмет яких визначений бланкетною диспозицією; по-третє, «безпредметних злочинів» взагалі не існує і на сам кінець, «безпредметними» є злочини, предмет яких не окреслений кримінальним законом [24, с. 57].

Прихильником першої концепції, згідно з якою «безпредметними» є ті злочини, що вчиняються у формі бездіяльності, є О. І. Чучаєв, який у своєму визначенні предмета злочину наголошує на тому, що матеріальний предмет

зовнішнього світу чи об'єкт інтелектуальної власності визнається предметом злочину лише в тих випадках, коли зазнає впливу [292, с. 67], яким традиційно визнають дію, яку певна особа (предмет, явище) виявляє стосовно іншої особи чи предмета. Таким чином, враховуючи дане твердження та ст. 11 КК України [111], яка закріплює, що діяння складається з двох частин – дії (активної форми поведінки людини) та бездіяльності (пасивної форми поведінки людини), впливом, на нашу думку, треба вважати лише дію. Тобто, теоретично злочини, вчинені у формі бездіяльності, є «безпредметними». Єдине законодавче визначення терміна «бездіяльність» міститься в наказі Міністерства фінансів України № 707 від 26 липня 2013 р. «Про затвердження порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній фінансовій інспекції України та її територіальних органах», відповідно до якого, бездіяльністю є певна форма поведінки особи, що полягає у невиконанні нею дій, які вона повинна була і могла вчинити відповідно до покладених на неї посадових обов'язків і згідно з законодавством України [211]. Прикладом предмета злочину, що може вчинятись у формі бездіяльності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, могла б стати службова недбалість, тобто невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб [111]. Однак, не зважаючи на логічність даної концепції, на нашу думку, вона є надто вузькою, адже фрагментарно тлумачить зміст «безпредметних злочинів», зважаючи лише на форму впливу суб'єкта злочину на об'єкт та предмет, як його складову частину, залишаючи поза увагою змістовне наповнення останнього поняття.

Відповідно до другої концепції тлумачення правової природи «безпредметних злочинів» необхідно здійснювати крізь призму бланкетної диспозиції, наявність якої у статті кримінального закону означає необхідність

звернення до іншогогалузевих норм [318], з метою деталізації положень кримінально-правової норми [86]. У наукових колах бланкетні диспозиції позитивно оцінюються вченими. Так, М. І. Панов та Н. Д. Кваснівська зауважують, що вони надають можливість досягти повноти і чіткості правового регулювання в ситуаціях, коли одні й ті самі суспільні відносини регламентуються не тільки кримінальним правом, а й нормами інших галузей права (чи законодавства), окрім того, бланкетні диспозиції надають кримінальному закону більшого динамізму, гнучкості та стислості, одночасно забезпечуючи його відносну стабільність [166, с. 51].

Проте, не зважаючи на всі позитивні риси бланкетних диспозицій, на нашу думку, їх наявність у тексті вітчизняного кримінального закону, по-перше, є прямим порушенням ст. 3 КК України, яка містить чіткий перелік законів, що можуть набути статусу кримінальних, по-друге, свідчить про недосконалість структури кримінального закону. Більше того, наявність бланкетних диспозицій зумовлює і чимало правореалізаційних проблем, зокрема, необхідність точного з'ясування правового припису до якого відсилає кримінальний закон, що в умовах високого ступеню колізійності вітчизняного законодавства, здійснити достатньо проблематично. Тому, закономірною є позиція законодавця, який намагається усунути бланкетність диспозицій статей кримінального закону, що передбачають відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Зокрема, у 2013 р. з тексту КК України було вилучено поняття «хабар», зміст якого розкривався навіть не в іншому нормативно-правовому акті, а в акті судового тлумачення (постанові Пленуму Верховного Суду України № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво» [234]), яка навіть опосередковано не може бути віднесена до кримінального закону, адже кримінальний закон, як і будь-який інший нормативно-правовий акт, має прийматися тільки Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом [287, с. 15]. Звісно, судове тлумачення обов'язково враховувалося всіма органами, як

досудового розслідування, так і суду під час кваліфікації, розслідуванні, розгляді та вирішенні конкретного кримінального провадження, однак, на нашу думку, законної підстави для використання позиції Верховного Суду України жодний із вище зазначених органів не мав. Окрім того, Д. В. Кухтюк влучно зауважує, що обов'язковий характер постанов Пленуму Верховного Суду України взагалі суперечить конституційному принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону [128, с. 28]. Не зважаючи на позитивні зрушення, певні елементи бланкетності розділ XVII Особливої частини КК України все ж зберіг, зокрема, зміст понять «майно» та «нематеріальні активи», що є елементами поняття «неправомірна вигода», розкривається у інших законодавчих джерелах (ЦК України та ПК України відповідно).

Таким чином, враховуючи вищевикладене та сучасний стан викладення правових норм у КК України, на нашу думку, варто погодитися з позицією Ю. Є. Пудовочкіна, який зауважує, що не зважаючи на всі недоліки бланкетних диспозицій – їх існування неминуче, адже воно виправдовується системним характером права, всі галузі і норми якого взаємопов'язані, і законодавчої технікою, що потребує оптимального співвідношення між казуїстичністю і абстрактністю правових приписів [238, с. 65]. Отже, ми вважаємо, що позиція згідно з якою предмет злочину не може визначатись бланкетною диспозицією, є вкрай радикальною. Оскільки досить часто предмет злочину може бути описаний у диспозиції статті лише частково, а з'ясування інших його ознак буде можливим лише за умови звернення до інших нормативних джерел, що фактично не повинно заважати речам матеріального світу набути статусу предмета злочину.

Згідно з третьою концепцією «безпредметних злочинів» взагалі не існує. Прихильники цієї позиції, в якості її аргументації наводять два докази. Перший із них полягає в тому, що предмет можна виділити у будь-яких суспільних відносинах, що охороняються кримінальним законом, у зв'язку з тим, що абстрактних або безпредметних суспільних відносин не існує [10]. На нашу думку, ця позиція фактично нівелює загальну теорію кримінального

права про ознаки складу злочину та їх основні та факультативні елементи, оскільки, як уже наголошувалося, предмет злочину, на відміну від об'єкта злочину, як правило, не є обов'язковим елементом складу злочину. Окрім того, пріоритетність об'єкта злочину закріплена і законодавчо: по-перше, шляхом законодавчого виокремлення розділів кримінального закону, здійсненого спираючись на об'єкт злочину, а, по-друге, у ст. 1 КК України, що містить узагальнений перелік об'єктів злочинів, правове забезпечення охорони яких, кримінальний закон визнає своїм основним завданням. Більше того, відповідно до даної теорії невирішеним залишається й питання щодо правової природи предмета злочину, так як фактично відбувається його ототожнення з об'єктом злочину, що, на нашу думку, є грубим порушенням ustalених теоретичних приписів.

Друга позиція, доказ обґрунтованості даної концепції, зводиться до того, що вплив має місце не лише в тих випадках, коли предмет злочину передбачений кримінальним законом, а й тоді, коли можна здійснити лише припущення, що предмет може існувати [126, с. 305]. Ми вважаємо, взявши за основу позицію В. О. Бугаєва, якщо та чи інша річ матеріального світу матиме соціальну значущість, то вона відповідно стане джерелом інтересу суб'єкту злочину [32, с. 208] – предметом злочину. До того ж, на нашу думку, концепція «припущення» у контексті кваліфікації злочину є недоречною та цілковито необґрунтованою через те, що здогадка в процесі розслідування та розгляду злочинів суперечить презумпції невинуватості. З огляду на вищевикладене, ми вважаємо, що практично реалізувати позицію, згідно з якою «безпредметних злочинів» не існує – неможливо.

Останньою, найбільш обґрунтованою, з нашої точки зору, позицією щодо сутності «безпредметних злочинів» є та, що тлумачить їх зміст як злочинів, предмет яких не визначений кримінальним законом України. Є. В. Лащук вважає, що «безпредметними» є ті злочини, предмет яких не визначений, його визначено лише відносно або ж предмет, що зафіксований у диспозиції певної статті не має всіх достатніх ознак [130, с. 14]. Однак, на

нашу думку, дана позиція є не зовсім коректною. Адже, предметом більшості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг є неправомірна вигода. Тлумачення даного терміна є настільки «розмитим», що для з'ясування певних складових «неправомірної вигоди» доводиться вдаватись не лише до системного аналізу інших нормативно-правових актів, а й наукових джерел, які, безумовно, не є обов'язковими джерелами кримінального права. Тобто, фактично через недоліки законодавчої техніки, з позиції автора, неправомірна вигода не може бути предметом злочину, адже її сутність визначена лише відносно.

Отже, ми підтримуємо позицію висловлену М. П. Бікмурзіним, який вважає, що предмет злочину має обов'язково визначатись кримінальним законом [19, с. 60]. При чому ступінь такого окреслення може бути диференційованим, наприклад, детальним, як при тлумаченні «офіційного документа» або ж опосередкованим – при роз'ясненні «неправомірної вигоди». Таким чином, на нашу думку, субсидіарне застосування правових норм (звернення для з'ясування однієї норми за допомогою до інших правових норм, коли така допомога обмежується лише з'ясуванням змісту понять, наприклад, поняття «гроші», як елемент «неправомірної вигоди», що використовуються в одній нормі, а тлумачаться в іншій [148, с. 81]) не є підставою для позбавлення речей матеріального світу можливості набути статусу предмета злочину.

Ще однією проблемою, пов'язаною з визначенням сутності поняття «предмет злочину, є його ототожнення з потерпілим від злочину [147, с. 78]. Найбільше прихильників ця позиція отримала саме на сучасному науковому етапі, однак, не треба забувати, що своїм корінням вона сягає періоду ототожнення поняття «предмет злочину» з поняттям «об'єкт злочину». Взагалі складність з окресленням правової природи даного поняття, зумовлена його міжгалузевим характером. Так, сутність потерпілого, окрім кримінального права, досліджується й іншими науками, серед яких віктимологія, цивільне право, кримінальний процес тощо. До речі,

законодавче визначення поняття «потерпілий» міститься саме у КПК України. Так, відповідно до ст. 55 Кодексу потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [114]. Зважаючи на джерело, що розкриває зміст цього поняття, на нашу думку, варто підтримати позицію А. В. Сумачева, який наголошує на доцільності вживання терміна «потерпілий» лише в процесуальному сенсі, у той час як у матеріальному – вчений пропонує користуватися кримінологічним поняттям «жертва злочину» [278, с. 12], якою є особа, котрій прямо чи опосередковано завдано будь-якої шкоди від злочинного посягання [81, с. 105].

Нормативне визначення жертви злочину міститься в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою, що була прийнята 29 листопада 1985 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй [71]. Так, відповідно до міжнародно-правового акта жертвами є особи, яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні пошкодження або моральний збиток, емоційні страждання, матеріальний збиток або істотне обмеження їх основних прав в результаті дії або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав-членів, включаючи закони, які забороняють злочинне зловживання владою. Більше того, Декларація у п. 18 розділу В навіть деталізує, хто може бути жертвою зловживання владою: особи, яким індивідуально або колективно було завдано шкоди, включаючи тілесні пошкодження або моральний збиток, емоційні страждання, матеріальний збиток або істотне обмеження їх основних прав в результаті дії або бездіяльності, що не представляє собою порушення національних кримінальних законів, але є порушенням міжнародно-визнаних норм, що стосуються прав людини [71].

Однак, не зважаючи на вищевикладене, юридична наука все ж продовжує використовувати поняття «потерпілий» як для вимог

процесуального, так і матеріального права. Як вже зазначалося, вітчизняний законодавець не дає визначення «потерпілий» для потреб кримінального права, тому доводиться спиратися на доктринальну термінологію. У наукових колах відсутня сталість підходів до тлумачення сутності цієї категорії. Так, С. В. Анощенкова наголошує, що у матеріальному сенсі потерпілим є особа, чії права, свободи та законні інтереси були порушенні злочином [4, с. 14]. Аналогічну позицію займає й Б. С. Нікіфоров стверджуючи, що потерпілими є учасники суспільних відносин, носії відповідних охоронюваних правом інтересів, яким у процесі вчинення злочину заподіюється шкода [154, с. 50]. Натомість, більш широко сутність поняття «потерпілий» тлумачить М. В. Сенаторов, наголошуючи, що потерпілими можуть бути не лише особи (фізичні та юридичні), а й держава, інші соціальні утворення або ж суспільство в цілому, благам, правам чи інтересам яких, що знаходяться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза такої [261, с. 15.]

Щодо місця «потерпілого» серед ознак складу злочину, то стала позиція також відсутня. Так, П. С. Дагель наголошує, що ні потерпілий, ні його характеристики не складають певного елементу складу злочину [69, с. 19]. Його позицію критикує Є. В. Батюкова, вказуючи, що ознаки потерпілого належать до складу злочину, однак позбавлені самостійності [14, с. 11]. На нашу думку, необхідно підтримати позицію Б. В. Сидорова, згідно з якою потерпілий, як носій і суб'єкт суспільного інтересу, на який посягає суб'єкт злочину, є ознакою об'єкта злочину [263, с. 16]. Тобто, основною причиною для виникнення дискусій стосовно відмежування понять «предмет злочину» та «потерпілий» є те, що обидві ці ознаки є факультативними ознаками об'єкта злочину. Н. А. Лопашенко зауважує, що не потрібно ототожнювати поняття «потерпілий» ні з «об'єктом», ні з «предметом злочину» [136, с. 134]. Категорії предмет та потерпілий від злочину мають низку схожих рис: саме на них направляється злочинне діяння; саме завдяки цим факультативним ознакам об'єкта злочину стає можливим розкрити суть

суспільних відносин, що були порушені. Але, на практиці відсутність розмежування між поняттями «предмет злочину» та «потерпілий» може призвести до неможливості відмежування суспільно небезпечних діянь між собою. Більше того, відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями [98]. Таким чином, виправданою є позиція Т. І. Присяжнюк, яка наголошує, що фактичне ототожнення в деяких дослідженнях потерпілого з предметом злочину нівелює його значення в кримінально-правовій теорії та практиці, оскільки людина визнається змістовним центром суспільного розвитку, а тому її розгляд у ряді матеріалізованих чи нематеріалізованих соціальних благ, на які фізично впливає злочинець, фактично пропонує відмовитись від концепції першочергової охорони найвищої соціальної цінності [180, с. 14–15].

Тобто, хоча, поняття «потерпілий від злочину» та «предмет злочину» можна назвати суміжними, оскільки вони виконують одну функцію серед факультативних ознак об'єкта злочину, проте, за своїм змістом вони є абсолютно різними. Так, предметом злочину є матеріальні предмети, а людина, як потерпілий від злочину, виступає симбіозом двох природ: біологічної (тіла та фізичного стану людини) та соціальної (освіта, рід діяльності тощо) [101, с. 108]. Окрім того, обидві категорії, враховуючи свою сутність, мають абсолютно різні характеристики. Предмет характеризується, кольором, розміром, іншими ознаками, а потерпілий – наділений певними правами, має обов'язки, зокрема, й обумовлені його специфічним правовим статусом, таким як сфера діяльності. Також для злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, характерним є те, що коло потерпілих не є окресленим і може змінюватись у кожному конкретному випадку, натомість, предмет чітко визначений законодавцем, окрім, «безпредметних злочинів».

Щодо сучасних наукових доробок, що стосуються предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням

публічних послуг, то такими, зокрема, є дисертація О. О. Дудорова «Проблеми кримінальної відповідальності за одержання хабара», в якій автор наполягає на суто майновій природі останнього [74, с. 14], натомість Д. Г. Михайленко у праці «Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара)» [146] та О. М. Грудзур у дослідженні «Кримінально-правова характеристика провокації хабара» [67], на противагу загальним уявленням, характеризують хабар не як предмет злочину, а як його засіб; окрім того, автори описують значення хабара для процесу кваліфікації. Неправомірну вигоду, не як предмет злочину, а як характеристику змісту діяння, в дисертації «Кримінальна відповідальність за провокацію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України)» досліджує О. Д. Ярошенко. [321, с. 113], а Я. В. Ризак у праці «Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права» [242] визнає неправомірну вигоду предметом злочину.

У той же час кримінологічний аналіз підкупу в дисертації «Підкуп у сфері службової діяльності: кримінологічне дослідження» здійснює В. Я Цитряк [304]. Частково предмета корупційних злочинів торкаються у своїх порівняльно-правових дослідженнях Д. І. Крупко «Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження)» [118] та Акрам Трад Аль-Фаїз «Відповідальність за хабарництво за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження)» [1].

Щодо «офіційного документа», то аналіз сутності документа взагалі та офіційного й особистого документів, як його різновидів, а також посвідчення, штампу, бланку, печатки здійснено Н. О. Тимошенко у праці «Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут і використання» [282, с. 15]. М. І. Фіалка в роботі «Кримінально-правова охорона документообігу» також аналізує поняття «документ» та «офіційний документ» [298, с. 8]. Окрім того, поняття «документ», «бланк», «штамп» і «печатка» розробляється й Н. М. Парасюк у

досліджені «Незаконні дії з документами, бланками, штампами, печатками за кримінальним правом України: юридичний аналіз складів злочинів (ст. ст. 357, 358 КК України)» [169, с. 11].

Поза тим, наукових доробок, присвячених «декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» та «активам у значному розмірі», з огляду на те, що дані поняття є абсолютно новими для кримінального закону, взагалі не має. Тому, нагальним є надання кримінально-правової характеристики предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Для реалізації цього завдання важливу роль відіграє класифікація предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України (неправомірної вигоди, активів у значному розмірі, офіційного документа і декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування).

Взагалі слово класифікація латинського походження (від *classis* – клас і *facio* – роблю). У науковій літературі відсутній сталий погляд на зміст поняття «класифікація», так, В. Є. Жеребкін, вказує, що класифікація – це поділ предметів на класи, зроблений таким чином, що кожен клас займає стосовно інших точно визначене і міцно закріплене місце. [77, с. 59]. Натомість, С. С. Розова виокремлює три основні підходи до тлумачення сутності даного терміна: процедуру побудови класифікації, процедуру використання класифікації та саму класифікацію [245, с. 6]. На нашу думку, зміст категорії класифікація розкривається крізь симбіоз усіх вище окреслених значень.

Класифікація є особливим різновидом поділу понять. Проте, якщо поділ може здійснюватися за будь-якою підставою, то класифікація – лише за корінною, а одержані в результаті поділу поняття займають постійне, чітко зафіксоване місце [7, с. 28]. Традиційно класифікації поділяють на природні,

що здійснюються на основі істотних ознак предмета та штучні, коли до уваги беруться не суттєві (другорядні) властивості та ознаки предмета.

Не зважаючи на те, за якою підставою здійснюється класифікація предметів злочинів, природною або ж штучною, вона в будь-якому разі має важливе значення комбінованого характеру. Так, одним із елементів цього значення є теоретичний, який полягає у тому, що для кращого усвідомлення сутності понять, явищ, процесів, категорій їх прийнято поділяти. Тому, дослідження поглядів і концепцій конкретних правознавців завжди пов'язані з аналізом типологізацій (класифікацій), адже саме вони дають можливість з'ясувати погляди вченого на природу предмета злочину, його кримінально-правове і криміналістичне значення. Другий елемент значення – прикладний: класифікація предметів злочинів сприяє встановленню обставин, що належать до предмета доказування, зокрема, тих, що сприяли вчиненню злочину, мотивів суспільно небезпечного діяння, цілей суб'єкта злочину та інших [122, с. 56].

Крім того, у правозастосовній діяльності є випадки, коли у зв'язку з неоднозначністю чи неточністю правової норми уповноважені суб'єкти (слідчий, прокурор, слідчий суддя або суд) змушені звертатись до актів тлумачення законодавства. Однак, досить часто акти офіційного та судового тлумачення не можуть повною мірою розкрити істинне значення поняття, у таких випадках вказані суб'єкти звертаються до доктринального тлумачення, яке, у свою чергу, для більш ґрунтовного усвідомлення змісту предмета злочинів часто оперує різного роду класифікаціями, чим, у свою чергу сприяє правозастосуванню.

На нашу думку, доцільним буде запропонувати поділ предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг за кількома критеріями. Перша група критеріїв – це загальнофілософські Вони засновані на розкритті внутрішньої сутності явищ, предметів і ця класифікація є природною. Так, дана група критеріїв складається з двох підстав класифікації. Перша з них – це форма існування

предмета злочинів. Згідно з цією підставою предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, може мати матеріальну природу (майно); нематеріальну, (переваги, пільги, послуги, будь-які вигоди нематеріального характеру) та комбіновану природу (нематеріальні активи).

Друга підстава класифікації цієї групи – це форма визначення у кримінальному законі. За формою визначення предмет злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена у розділі XVII Особливої частини КК України, буває прямо визначений (офіційний документ); визначений опосередковано, тобто, предмет злочину окреслено лише у загальному ракурсі, а для з'ясування його істинної сутності необхідно звертатися до інших законів, підзаконних актів та актів тлумачення законодавства (активи у значному розмір) та невизначений кримінальним законом взагалі («безпредметні злочини»).

Наступна група критеріїв є похідною від першої, але вона більш зосереджена не на сутності предмета злочину, а на його дефініції. Дана група підстав є штучною та об'єднує раціонально-філософські (логічні) критерії. [245, с. 37]. Першим критерієм другої групи є зміст поняття. За змістом предмет досліджуваного виду злочинів може бути конкретним (гроші) або ж абстрактним (неправомірна вигода). Другий критерій цієї групи – це поділ предмета злочинів у залежності від обсягу поняття. А саме: збірне, коли дефініція є загальним поняттям, у якому мисляться два та більше предмети [7, с. 24], наприклад, майно або ж незбірним (мається на увазі чітко визначений предмет) – постанова про закриття кримінального провадження як предмет службового підроблення.

Третя група критеріїв – це спеціалізовані (кримінально-правові): сутність предмета злочину у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (природний критерій); значення предмета цих злочинів для класифікації суспільно небезпечних

діянь (штучний критерій) та ступінь спрощення процесу кваліфікації (штучний критерій).

На нашу думку, за сутністю предмет досліджуваного виду злочинів, враховуючи міжнародно-правове та вітчизняне законодавче визначення корупції, можуть бути: власне корупційним або корупційним (неправомірна вигода та активи у значному розмірі) та супутньо корупційним або пов'язаним з корупцією (офіційний документ, як предмет службового підроблення, яке може вчинятися з корупційного мотиву, наприклад, такого як безпідставне надання переваг фізичним і юридичним особам або декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмет декларування недостовірної інформації, вчиненого з метою приховання реальних доходів державного службовця).

Наступний критерій даної групи – це роль предмета злочину для складу злочину і відповідно його здатність впливати на процес кваліфікації. Традиційно предмет злочинів відіграє другорядну роль у процесі кримінально-правової кваліфікації, однак, предмет злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, завжди є істотною ознакою складу злочину. Однак, не зважаючи на свою «істотну» роль у складі злочину, за ступенем спрощення процесу кваліфікації предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, може, як сприяти процесу кваліфікації, наприклад, коли предметом злочину є офіційний документ або ж навпаки її ускладнювати, як тоді, коли уповноважений суб'єкт вбачає у діянні особи ознаки корупційних злочинів, предметом більшості з яких є неправомірна вигода. Тому, їх відмежування переважно здійснюється, спираючись на ознаки об'єктивної сторони складу злочину.

Проведений нами методологічний та історико-теоретичний аналіз дозволяє обрати найоптимальнішу методологію наукового дослідження та простежити за виникненням і формуванням предмета злочинів у сфері

службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, допомагає виявити ті вади, що існували в минулому, для того, щоб уникнути їх у перспективі.

1.2. Зарубіжний досвід правового регулювання предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Окрім вивчення методологічних та історико-теоретичних засад дослідження предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, необхідним є і вивчення зарубіжного досвіду, оскільки у всіх державах світу в тих чи інших формах існують злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Наукова доктрина і законодавство різних держав передбачають певні особливості предметів цих злочинів. Компаративіський аналіз таких особливостей, а саме: сутності предмета злочину, його місця серед ознак складу злочину, а також різновидів корупційних предметів злочинів та пов'язаних із корупцією предметів злочинів є важливим, адже його результати сприятимуть розширенню області вивчення та можуть бути використані для вдосконалення вітчизняного законодавства. На нашу думку, порівняльно-правову характеристику необхідно здійснювати, зосередивши увагу на правовій доктрині та законодавстві держав континентальної, східноєвропейської, далекосхідної, мусульманської та англо-американської правових сімей. Із числа нормативно-правових актів зарубіжних країн, що були нами проаналізовані, а саме: КК Федеративної Республіки Німеччини, КК Французької Республіки, КК Російської Федерації, КК Республіки Білорусь, КК Китайської Народної Республіки, КК Йорданського Хашимітського Королівства, КК Турецької Республіки, КК Арабської Республіки Єгипет та КК Сполучених Штатів

Америци – жоден не містив визначення поняття «предмет злочину». Тому, для роз'яснення сутності цієї категорії доводиться звертатись до наукової доктрини, а для окреслення змісту видів предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, – до інших законодавчих актів, тлумачень спеціалізованих суддів, а інколи й доктринальних джерел.

Почнемо аналіз із розгляду Федеративної Республіки Німеччини, кримінально-правова доктрина якої, замість поняття «склад злочину», оперує поняттям «склад діяння» або «законний склад» [291, с. 385]. Елементами складу діяння, відповідно до КК Федеративної Республіки Німеччини, є вольова дія (бездіяльність), протиправність діяння, караність діяння та вина суб'єкта, що його вчинив [295, с. 282]. Окрім того, німецькі правники ознаками, що характеризують склад діяння, називають й об'єкт діяння (*Tatobjekt* або *Handlungsobjekt*), і благо, яке захищається правом (*Rechtsgut*). Зазначені поняття не є тотожними. Об'єктом діяння (*Tatobjekt*) є конкретні предмети, речі, тіло людини. У свою чергу, речами є не лише ті, що мають зовнішню матеріальну форму вираження, а й «ідеальні блага» [147, с. 11]. Крім того, німецький закон на перший план ставиться не матеріальний склад діяння (наявність складу злочину у діяннях особи), а формальний (заборона діяння кримінальним законом) [108, с. 65].

Відповідно до КК Федеративної Республіки Німеччини відповідальність за корупційні дії у приватній сфері передбачена 4 та 26 розділами, а у публічній – 28. Єдиним предметом корупційних злочинів (публічно-правових і приватноправових) є вигоди, тобто, будь-які матеріальні чи нематеріальні переваги, які мають будь-яке (грошове та не грошове вираження) [325]. На нашу думку, з одного боку, цей термін є не досить конкретизованим, а тому безліч діянь можуть бути визнані корупційними, проте, з іншого боку, дане трактування покликане якомога більше розширити предмет корупційних дій, з метою їх ефективного подолання та реалізації превентивних антикорупційних заходів.

Що стосується різновидів, пов'язаного з корупцією предмета злочинів у Федеративній Республіці Німеччина, то цікавою видається позиція німецьких юристів, начебто ці злочини об'єднуються не на підставі об'єкта діяння, а на підставі суб'єкта діяння (службової особи чи особи, уповноваженої надавати публічні послуги) [5, с. 41]. Предметом цих злочинів є письмові матеріали, службові письмові матеріали, що вивішуються або виставляються для публічного ознайомлення, та рухомі речі. Останні є предметом злочину порушення умов зберігання службових документів. Рухомі речі є предметом цього злочину тоді, коли вони були ввірені службовій особі [325]. Розділ 2 Книги 1 Німецького цивільного уложення «Речі. Тварини» не містить конкретизації, що ж є рухомими речами, однак, чітко визначає, що нерухомістю є лише земельна ділянка та її складові частини. Складовими частинами (елементами) земельної ділянки можуть бути речі, що міцно з'єднанні з землею: будівлі та їх складові частини, що використовувались для їх зведення; продукти земельної ділянки, доки вони пов'язанні з землею (рослини і насіння) [60, с. 30]. Тобто, рухомими речами, треба вважати всі інші речі, що не віднесені законодавцем до нерухомих. Ними є ті предмети матеріального світу, які можна вільно переміщувати без зміни їх цільового призначення. Не зважаючи на відсутність чіткого тлумачення категорії рухомі речі, німецький законодавець надає їх класифікацію, що, враховуючи рецепцію, цілком відповідає римському приватному праву.

У праві Федеративної Республіки Німеччина поняття «документ», як і правова природа поняття «предмет злочину», тлумачиться досить широко; ним прийнято вважати будь-яку матеріалізовану людську думку, яка може використовуватися в юридичному зверненні для надання доказів і вказує на автора [333, с. 1494]. З огляду на це, І. А. Клепицкий вважає, що документ, у Федеративній Республіці Німеччина обов'язково повинен мати письмову форму, а, отже, будь-який посвідчувальний знак може бути визнаний документом, оскільки основним є те, щоб він висловлював думку особи або засвідчував юридично значущий факт [88, с. 73]. Безперечно, диспозиція

ст. 133 КК Федеративної Республіки Німеччини безпосередньо вказує на письмову форму службових документів, однак, не містить жодної згадки про паперову форму. Таким чином, предметом цього діяння може бути визнаний як письмовий матеріал, розміщений на відповідних інформаційних стендах, так і в електронних джерелах, виставлений для публічного ознайомлення на офіційних сайтах.

Основна відмінність між КК Федеративної Республіки Німеччини та КК України, в контексті даного дослідження, полягає в тому, що німецький законодавець корупційним предметом злочинів називає будь-які вигоди, а пов'язаним із корупцією предметом злочинів, окрім, офіційного документа, ще й рухомі речі.

Щодо французького кримінального права, то воно не містить поняття «склад злочину», а лише виокремлює елементи злочину. Цими елементами є легальний, матеріальний та моральний. Так, легальний елемент полягає в тому, що діяння є кримінально-караним лише в тому випадку, якщо це передбачено кримінальним законом [295, с. 281]. Матеріальним підґрунтям кримінальної відповідальності, тобто матеріальним елементом злочину, є позитивна або негативна поведінка людини, що карається законом [331, с. 339]. Останній – моральний елемент злочину, тотожний українському поняттю суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння [295, с. 281].

Згідно з КК Французької Республіки предметом корупційних злочинів та проступків є не лише будь-які вигоди, а й подарунки [324]. Сутність будь-яких вигод збігається із міжнародним тлумаченням предмета корупційних діянь, передбаченим Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти корупції [95], що була ратифікована Французькою Республікою 11 липня 2005 р., а подарунок вважається неправомірним, якщо його вартість перевищує 35 євро.

Стосовно пов'язаного з корупцією предмета злочинів, передбачених французьким законодавством, то новий КК Французької Республіки, на відміну від попереднього, передбачає відповідальності лише за підробку

документа на загальних підставах, однак, суб'єктом даного злочину може бути як загальний, так і спеціальний. Не зважаючи на такі зміни, документ усе ж є предметом іншого службового злочину – знищення, привласнення чи незаконного вилучення документа. Правова природа офіційного документа відповідно до КК Французької Республіки збігається з правовою природою офіційного документа в німецькому кримінальному праві.

Щодо решти злочинів даного виду, то ст. 432-15 КК Французької Республіки передбачає відповідальність за діяння, вчинене особою, яка володіє публічною владою, або виконує обов'язки на державній службі, державним бухгалтером, державним депозитарієм або одним з його підлеглих, що виразилось у знищенні, привласненні або незаконному вилученні будь-якого документа або цінного паперу, або державних чи приватних грошових коштів, або векселів, монет або цінних паперів, що їх замінюють, або будь-якого іншого предмета, який був йому переданий у зв'язку з його обов'язками чи повноваженнями [324]. Отже, предметом цього злочину, окрім, документа, є цінні папери, векселі, державні та приватні грошові кошти, монети та будь-які інші предмети.

Правова природа цінних паперів, по суті, універсальна. Французьке законодавство відрізняє те, що в контексті кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, воно виділяє вексель серед інших видів цінних паперів, тим самим вказуючи на його особливий статус як предмета кримінально-правової охорони. Поняття векселя у Французькій Республіці надане відповідно до Конвенції, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі [97].

Державними коштами є кошти державного та місцевого бюджетів, а приватними коштами є кошти фізичних та юридичних осіб. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує те, що французький законодавець поряд із грошовими коштами, як предметом вищевказаного злочину, окремо виділяє й

монети, які відрізняються від інших грошей матеріалом, із якого вони виробляється.

Наступний предмет злочину – це речі. Французьке законодавство дотримується концепції, що службова особа може нести відповідальність не лише за знищення, привласнення чи незаконне вилучення рухомого майна, а й нерухомого.

Ще одним предметом даного виду злочинів, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 432-8 КК Французької Республіки, є житло [324]. Так, французьке законодавство визнає житлом квартири, будинки, офісні приміщення, місця тимчасового перебування (готелі, гуртожитки), складські приміщення.

Предметом злочину, що передбачений ст. 432-9 КК Французької Республіки, є кореспонденція [324], право на повагу якої закріплено у ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [96]. Традиційно кореспонденцією вважали листи, телеграми та телефонні розмови, однак, в епоху колосального розвитку технологій, сутність поняття «кореспонденція» значно розширилась, зокрема, кореспонденцією почали визнавати й повідомлення, що передаються по пейджеру, телефону, на електронну пошту та у соціальних мережах.

Предметом злочину, передбаченого ст. 432-10 КК Французької Республіки, є будь-який збір, внесок, мито, що не підлягають сплаті або перевищують ту суму, що підлягає сплаті [324]. Традиційно під податком розуміють внески, що встановлюються державою тільки в якості суб'єкта публічного права, коли держава виступає (або претендує виступити) від імені та в інтересах всього народу. Тобто, це обов'язковий, безумовний, безоплатний платіж, що стягується з фізичних та юридичних осіб на користь бюджету відповідного рівня [55]. Збір, на відміну від податку, має умовну природу, тобто сплачується у випадку отримання особою певної вигоди чи права. Мито – це непрямий податок, який накладається на товари, що переміщуються через державний кордон країни. Податкова система

Французької Республіки складається з двох рівнів: державного та місцевого. До загальнодержавних податкових платежів належать: податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, податок на власність, ввізне мито, мито на нафтопродукти, акцизні збори тощо, а до місцевих – земельний податок, податок на будівлі та споруди, податок на професію, податок на використання комунікацій, туристичний збір та інші [177, с. 197].

Відмінною рисою між кримінально-правовою доктриною Французької Республіки та України, в контексті даного дослідження, є те, що французькі правники не виділяють жодних аналогів поняття «предмет злочину». Щодо законодавчих відмінностей, то згідно з КК Французької Республіки корупційним предметом злочинів є подарунки та будь-які вигоди, а пов'язаним із корупцією предметом злочинів – документ, житло, кореспонденція, цінні папери, державні та приватні грошові кошти, монети, збори, вклади, мита, речі. Стосовно запозичень зарубіжного досвіду, задля вдосконалення вітчизняного законодавства, то ним може стати криміналізація одержання подарунку службовими особами, розмір (вартість) якого перевищує законодавчо встановлені обмеження.

Отже, ознайомившись із кримінальними кодексами держав континентальної правової сім'ї (Федеративної Республіки Німеччини та Французької Республіки) в контексті предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна зробити висновок, що, по-перше, у контексті корупційного предмета злочинів, ці країни передусім орієнтувалися на вимоги міжнародних антикорупційних конвенцій, по-друге, види пов'язаного з корупцією предмета злочинів у них є різноманітнішими, ніж вітчизняні.

Аналізуючи кримінально-правову доктрину Російської Федерації, варто зазначити, що вона протягом тривалого часу розвивалася нерозривно від вітчизняної, і тому, між ними відсутні суттєві відмінності в системі поглядів на сутність предмета злочину та його місце серед ознак складу злочину. Так, Л. Д. Гаухман називає предметом злочину матеріальну субстанцію, предмет

матеріального світу, у зв'язку з яким чи з приводу якого вчиняється злочин, на який безпосередньо впливає злочинець, вчиняючи злочин. Окрім того, автор відносить предмет злочину до факультативних ознак об'єкта злочину [295, с. 94].

Російський законодавець виділяє «приватну корупцію» окремо – у Главу 23 КК Російської Федерації, що має назву – «Злочини проти інтересів служби в комерційних організаціях». Ця глава передбачає відповідальність за зловживання повноваженнями (ст. 201 КК Російської Федерації); зловживання повноваженнями приватними аудиторами і нотаріусами (ст. 202 КК Російської Федерації); перевищення повноважень приватними детективами чи працівниками приватної охоронної організації, що мають посвідчення приватного охоронця при виконанні ними своїх посадових обов'язків (ст. 203 КК Російської Федерації), а також комерційний підкуп (ст. 204 КК Російської Федерації) [290]. Щодо корупції в публічній сфері, то Глава 30 КК Російської Федерації «Злочини проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування», визначає цю проблему як одну із можливих у сфері реалізації публічної влади.

Згідно з КК Російської Федерації корупційним предметом злочинів у приватній сфері є гроші, цінні папери, інше майно, послуги майнового характеру, майнові права, а у публічній – хабар як предмет злочинів отримання хабара (ст. 290 КК Російської Федерації), давання хабара (ст. 291 КК Російської Федерації), а також посередництво в хабарництві (ст. 291.1. КК Російської Федерації). Сутність хабара фактично збігається з предметом корупційних злочинів у приватній сфері, тому, на наш погляд, незрозумілою є позиція російського законодавця, який не бажає запроваджувати в текст кримінального закону єдиний термін для окреслення змісту предмета корупційних злочинів.

Щодо пов'язаного з корупцією предмета злочинів, то ним є бюджетні кошти як предмет злочину нецільове використання бюджетних коштів (ст. 285.1 КК Російської Федерації); кошти державних позабюджетних

фондів як предмет злочину нецільове використання державних позабюджетних фондів (ст. 285.2 КК Російської Федерації); документ як предмет злочину внесення у єдині державні реєстри завідомо неправдивих даних (ст. 285.3 КК Російської Федерації), службове підроблення (ст. 292 КК Російської Федерації), відмова у наданні інформації Федеральним Зборам Російської Федерації чи Рахунковій палаті Російської Федерації (ст. 287 КК Російської Федерації) та незаконна видача паспорта громадянина Російської Федерації, а також внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, що спричинило незаконне придбання громадянства Російської Федерації (ст. 292.1 КК Російської Федерації); інформація як предмет злочину відмова в наданні інформації Федеральним Зборам Російської Федерації чи Рахунковій палаті Російської Федерації (ст. 287 КК Російської Федерації); паспорт громадянина Російської Федерації як предмет злочину незаконна видача паспорта громадянина Російської Федерації, а також внесення завідомо неправдивих відомостей у документи, що спричинило незаконне набуття громадянства Російської Федерації (ст. 292.1 КК Російської Федерації).

Зважаючи на бланкетність правових норм російського кримінального законодавства, для з'ясування змісту більшості видів предмета злочинів, що пов'язані з корупцією, необхідно звертатися до системного аналізу законодавчих актів, а інколи й доктринальних джерел. Зокрема, сутністю бюджетних коштів вдається встановити лише після з'ясування, того що є бюджетом (форма утворення і витрати коштів, призначених для фінансового забезпечення завдань і функцій держави та місцевого самоврядування [35]) та встановлення структури бюджетної системи Російської Федерації, яка зважаючи на специфіку її політико-територіального устрою, має трирівневу структуру та відповідно до ст. 10 Бюджетного кодексу Російської Федерації включає федеральний бюджет, бюджети суб'єктів федерації та місцеві бюджети [34]. Тому, бюджетними коштами в Російській Федерації треба

визнавати кошти всіх бюджетів, що є складовими бюджетної системи держави.

Щодо окреслення сутності категорії коштів державних позабюджетних фондів, то ними, враховуючи позицію В. Т. Батичка, є кошти, які акумулюються та витрачаються поза федеративним бюджетом, бюджетами суб'єктів федерації і місцевих бюджетів [13], однак, як і бюджетні кошти, підлягають обліку з боку державних контролюючих органів.

Наступний предмет злочинів проти державної влади, інтересів державної служби та служби в органах місцевого самоврядування – це інформація, якою відповідно до федеративного закону «Про інформацію, інформаційні технології та захист інформації» є відомості (повідомлення, дані), незалежно від форми їх надання [157].

Ще одним предметом злочину, якому російський законодавець приділяє особливу увагу, є паспорт громадянина Російської Федерації. Згідно з «Положенням про паспорт громадянина Російської Федерації», затвердженого постановою уряду № 828 від 8 липня 1997 р., паспортом громадянина Російської Федерації є основний документ, що посвідчує особистість громадянина Російської Федерації на території Російської Федерації [159]. Паспорт громадянина Російської Федерації містить відомості про прізвище, ім'я та по батькові особи, стать, дату і місце народження, місце реєстрації, відомості про шлюб та склад сім'ї та деякі інші.

Таким чином, корупційним предметом злочинів у Російській Федерації є хабар та гроші, цінні папери, інше майно, послуги майнового характеру, майнові права, а пов'язаним із корупцією предметом злочинів – бюджетні кошти, кошти державних позабюджетних фондів, документ, інформація, паспорт громадянина Російської Федерації.

Що стосується сутності предмета злочину в Республіці Білорусь, то Р. М. Ключко наголошує, що шкода об'єкту злочину завдається шляхом

впливу на предмети матеріального світу [294, с. 38], якими є предмет злочину.

Відповідно до КК Республіки Білорусь комерційний підкуп (ст. 252 КК Республіки Білорусь) та підкуп учасників і організаторів професійних спортивних змагань та видовищ комерційних конкурсів (ст. 253 КК Республіки Білорусь) належать до злочинів проти порядку здійснення економічної діяльності. Тобто, білоруський законодавець визнає об'єктом цих злочинів відносини у сфері господарської діяльності, а отже, ставить їх в один ряд із ухиленням від сплати податків, зборів (ст. 243 КК Республіки Білорусь), незаконним використанням ділової репутації конкурента (ст. 249 КК Республіки Білорусь), комерційним шпигунством (ст. 254 КК Республіки Білорусь) тощо [288]. На нашу думку, такий підхід суперечить не лише міжнародним приписам, а й внутрішньому законодавству Республіки Білорусь, яка в Законі Республіки Білорусь «Про боротьбу з корупцією» визнає корупцією навмисне використання державною посадовою або прирівняною до неї особою або іноземною посадовою особою свого службового становища і пов'язаним з ним можливостей, поєднане з протиправним отриманням майна або іншої вигоди у вигляді послуги, заступництва, обіцянки переваги для себе або для третіх осіб, а також підкуп державної посадової особи або прирівняної до неї особи чи іноземної посадової особи шляхом надання їм майна або іншої вигоди у вигляді послуги, заступництва, обіцянки переваги для них чи третіх осіб з тим, щоб ця державна посадова чи прирівняна до неї особа або іноземна посадова особа вчинили дії або утримались від їх вчинення при виконанні службових (трудових обов'язків) [158, с. 91].

Предмет вищевказаних злочинів дублює предмет злочину комерційний підкуп, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 204 КК Російської Федерації, оскільки включає: гроші, цінні папери, інше майно та послуги матеріального характеру. У той же час предметом корупційних злочинів у публічній сфері є незаконна винагорода та хабар, який вважають найбільш

поширеним предметом корупційних злочинів. Так, КК Республіки Білорусь передбачає відповідальність за отримання хабара (ст. 430 КК Республіки Білорусь), давання хабара (ст. 431 КК Республіки Білорусь), посередництво в хабарництві (ст. 432 КК Республіки Білорусь) та інсценування отримання хабара, незаконної винагороди або комерційного підкупу (ст. 396 КК Республіки Білорусь). Доволі нетрадиційним, на нашу думку, видається те, що останній склад злочину в білоруському законодавстві вважається злочином проти правосуддя.

Стосовно сутності поняття хабар, то воно окреслено в диспозиції ст. 430 КК Республіки Білорусь, згідно з якою хабарем є матеріальні цінності та вигоди матеріального характеру. Дане визначення є доволі «стислим» та потребує більш ґрунтовного роз'яснення. Змістовніше тлумачення категорії хабар міститься в Постанові Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь № 6 від 26 червня 2003 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», відповідно до п. 5 якої, хабар – це гроші, цінні папери, речі, переваги майнового характеру, незалежно від їх вартості, що надаються службовій особі виключно у зв'язку з тією посадою, що вона займає, а також послуги майнового характеру, що надаються безоплатно або на пільгових умовах, але підлягають оплаті (здійснення будівельних, ремонтних, інших робіт тощо) [161]. На нашу думку, недоліком цього поняття є те, що воно не визнає предметом хабара вигоди нематеріального характеру.

Пов'язаним із корупцією предметом злочинів є лише офіційний документ, сутність якого тлумачиться в Постанові Пленуму Верховного Суду Республіки Білорусь № 12 від 16 грудня 2004 р. «Про судову практику у справах про злочини проти інтересів служби». Згідно з постановою, офіційними документами називають належно складені та такі, що містять необхідні реквізити, електронні документи, або письмові акти, що засвідчують факти і події, що мають юридичне значення [162]. На нашу думку, дане визначення розкриває юридичний сенс «офіційного документа» не в повному обсязі, оскільки здебільшого концентрує увагу на формі

офіційного документа [23, с. 14], залишаючи поза увагою інші важливі ознаки. Щодо різновидів офіційних документів, то в наукових джерелах ними називають електронні документи, що містять юридично значиму інформацію на машинних носіях; письмові заяви, скарги та звернення громадян, адресовані державним органам та громадським організаціям; боргові, платіжні та інші зобов'язальні документи, складені приватними особами, в які було внесено недостовірні відомості; процесуальні документи, пов'язані з кримінальним переслідуванням [102, с. 298–299].

Відмінність КК України і КК Республіки Білорусь, в контексті даного дослідження, полягає в тому, що предмет корупційних злочинів в останній наділений суто майновим сенсом і ним в публічній сфері є незаконна винагорода та хабар, а у приватній – гроші, цінні папери, інше майно та послуги матеріального характеру. Єдиний пов'язаний із корупцією предмет злочинів у Республіці Білорусь – офіційний документ, сутність якого КК України тлумачить більш системно та ґрунтовно, зосереджуючи увагу на основних ознаках цього поняття.

Таким чином, дослідивши кримінально-правову доктрину і законодавство держав східноєвропейської правової сім'ї, ми дійшли висновку, що Російська Федерація та Республіка Білорусь продовжують спиратись на традиції, наголошують на суто матеріальній сутності предмета корупційних злочинів, а види пов'язаного з корупцією предмета злочинів, порівняно з вітчизняними, у Російській Федерації є ширшими, у той час як у Республіці Білорусь – вужчими.

Китайське кримінальне право, що запозичило низку положень з радянського, також виділяє поняття «склад злочину». Однак, не зважаючи на це, у Китайській Народній Республіці існують різні погляди з приводу послідовності елементів у складі злочину. Наприклад, перший підхід передбачає таку послідовність: об'єкт – об'єктивна сторона злочину – суб'єкт – суб'єктивна сторона злочину, другий: об'єкт – об'єктивна сторона злочину

– суб’єктивна сторона злочину – суб’єкт [138, с. 19]. Водночас предмет злочину вважають суто матеріальним утворенням, ознакою об’єкта злочину.

КК Китайської Народної Республіки вважається одним із найбільш жорстоких, у контексті юридичної відповідальності за корупційні діяння, адже, наприклад, відповідно до ст. 48 КК Китайської Народної Республіки за вчинення хабарництва в особливо великих розмірах передбачено застосування смертної кари. Дане покарання може бути приведено в дію як негайно, так і з відстроченням на два роки та направленням засудженого на виправно-трудова роботи і здійсненням спостереження за його поведінкою [328].

Ще однією особливістю кримінального закону Китайської Народної Республіки є те, що він визнає кримінально-караними лише ті діяння, які були вчинені в публічно-правовій сфері, що, на нашу думку, *de facto* є порушенням ст. 12 Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти корупції [95], ратифікованої Китайською Народною Республікою 13 січня 2006 р., згідно з якою Держави-учасниці мають вжити заходів для запобігання корупції у приватній сфері.

Предметом корупційних злочинів у Китайській Народній Республіці є хабар – передача державному службовцю майна, у відносно великому розмірі або видача державному службовцю іменної комісійної чи агентської винагороди у процесі реалізації економічної діяльності [328]. Тобто, хабарем, окрім майна, є і надання неправомірних переваг та послуг матеріального характеру, що виражається, зокрема, у платі державному службовцю за посередництво під час укладання договорів. Окрім того, предметом даних злочинів у Китайській Народній Республіці, враховуючи політичний режим цієї країни, є суспільна власність, тобто власність, що належить не конкретній особі, а певній спільноті осіб.

Щодо решти злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг, то вони, по-перше, містяться у Главі 6 КК Китайської Народної Республіки «Злочини проти

громадського порядку та порядку управління». Так, ст. 280 КК Китайської Народної Республіки передбачає відповідальність за фальсифікацію, підробку, купівлю-продаж або розкрадання, грабіж, знищення офіційних документів, посвідчень, печаток. Предметом цього злочину є офіційний документ, посвідчення, печатка державних органів і компаній, підприємств, господарських організацій, народних об'єднань та громадське посвідчення особи. По-друге, Глава 9 «Злочини проти інтересів державної служби» передбачає відповідальність за не стягнення або стягнення в меншому розмірі податку, збору працівником податкового органу, якщо ці дії завдали серйозної шкоди державним податковим надходженням (ст. 404 КК Китайської Народної Республіки), предметом даного злочину є податок і збір; заподіяння серйозного збитку державним інтересам, якщо під час підписання або виконання контракту працівник державних органів, у результаті своєї кричущої безвідповідальності, став жертвою шахрайства (ст. 406 КК Китайської Народної Республіки), предметом цього злочину є контракт (договір, що визначає взаємні права та обов'язки сторін) [328]. Ми вважаємо, що надання китайським законодавцем контракту особливої кримінально-правової охорони, є позитивним кроком, що спрямований на забезпечення захисту державних інтересів у сфері державних закупівель, виконання державного замовлення тощо та у перспективі може бути запозичений вітчизняним законодавцем.

Таким чином, КК України від КК Китайської Народної Республіки, в контексті даного дослідження, відрізняє: по-перше, вжиття останньою антикорупційних кримінально-правових заходів лише в публічній сфері, по-друге, суто матеріальний характер предмета корупційних злочинів, по-третє, ширший перелік видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів, адже ним, окрім офіційного документа, є посвідчення, печатка державних органів і компаній, підприємств, господарських організацій, народних об'єднань, громадське посвідчення особи, податок, збір та контракт.

Щодо Йорданського Хашимітського Королівства, то враховуючи те, що КК цієї держави заснований на КК Лівану, що у свою чергу за основу брав КК Наполеона 1810 р., поняття «склад злочину» у ньому відсутнє. У наукових джерелах, аналогічно до французького права виділяють три елементи злочину: легальний, моральний і матеріальний. Обов'язковими елементами матеріального елемента є діяння, його результат і причинний зв'язок. Обов'язковими складниками морального елемента є вина, вік суб'єкта кримінальної відповідальності, осудність. Легальний елемент означає, що кримінальний закон має визнавати певне діяння злочинним і передбачати покарання за його вчинення [2, с. 8, 16].

Що стосується корупційного предмета злочинів, то Глава 1 Розділу 3 «Злочини, що порушують службовий обов'язок» КК Йорданського Хашимітського Королівства передбачає відповідальність за: різні форми хабарництва (ст. 170–173), предметом якого є подарунок, обіцянка або надання будь-яких інших вигод та розкрадання і зловживання службовим становищем (ст. 174), предметом якого є гроші та інше майно [326]. Тобто, хабар може мати як матеріальну форму (гроші, майно), так і нематеріальну (обіцянка передати майно, надати послуги нематеріального характеру тощо).

Відповідальність за вчинення інших злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, також передбачає вищевказаний розділ КК Йорданського Хашимітського Королівства. Так, предметом цих злочинів (ст. 203–205) є гроші, інші речі, будь-які документи, зокрема, як їх оригінали, так і проекти таких документів [326]. Проектом документа є попередній текст оригінального документа, що не було належним чином складено, посвідчено, зареєстровано. Доволі цікавою є позиція йорданського законодавця, що визнає проект документа предметом кримінально-правової охорони, адже даний документ не наділений усіма формальними та/або сутнісними ознаками, що характерні для документа, і тому, на нашу думку, не повинен бути предметом злочину знищення, пошкодження документів.

Таким чином, кримінальне право Йорданського Хашимітського Королівства від кримінального права України, в контексті даного дослідження, відрізняє відсутність аналогів вітчизняному поняттю «предмет злочину» та розширений перелік видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів: гроші, речі, оригінали та проекти документів.

Аналіз КК Турецької Республіки засвідчив відсутність аналогів понять «склад злочину» та «предмет злочину». Елементами злочину, як і у Йорданському Хашимітському Королівстві є легальний, матеріальний та моральний.

Єдиним предметом корупційних злочинів у Турецькій Республіці (ст. 202–218 КК Турецької Республіки), після ратифікації Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції 9 листопада 2006 р, замість запровадження нового терміна, залишився «хабар». Однак, його зміст було розширено і ним згідно зі ст. 211 КК Турецької Республіки є гроші, подарунки та інша вигода в будь-якому вигляді, отримані особами, що є чиновниками, особисто або через третіх осіб, за виконання чи невиконання якоїсь дії, яку вони зобов'язані виконувати чи не виконувати в силу закону, а також різниця між дійсною вартістю придбаного, проданого або відданого з торгів, з цією метою, рухомого або нерухомого майна і його оплаченою вартістю. Хабарем вважається також будь-яка вигода, придбана особами, які хоча не відповідають визначенню чиновника, що міститься в цьому Кодексі, але визнаються чиновниками в визначених спеціальними законами випадках, і які несуть однакову з державними чиновниками відповідальність у частині деяких обов'язків [329]. На нашу думку, не зважаючи на те, що дане визначення є доволі детальним, воно все ж таки містить категорії, що залишають місце для зловживань при кваліфікації дій осіб, зокрема, поняття «будь-яка вигода».

Стосовно решти злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, то ними згідно зі ст. 229 КК Турецької Республіки, є розкриття, публікація або розголошення

офіційних документів, постанов, наказів, інших відомостей, що стали відомі чиновнику, в зв'язку з виконанням посадових обов'язків або надання можливості їх вивчення третім особам. Предметом цього злочину є офіційний документ, постанова (розпорядчий акт колегіального органу), наказ (розпорядчий акт нормативного характеру, що як правило, видається одноосібно) та інші відомості, тобто будь-яка інформація, що стала відома чиновнику, у зв'язку з виконанням службових обов'язків. Окрім того, відповідно до ст. 246 КК Турецької Республіки злочином є насильницьке придбання, конфіскація або продаж власності або майна осіб на підставі неправомірного позову чи скасування їхнього права володіння власністю і майном не для суспільних потреб та без попередньої оплати вартості урядовцями. Предмет цього злочину – власність або майно. Ст. 247 КК Турецької Республіки кримінально-караним називає стягнення чиновником або іншою особою, яка здійснює збори в дохід держави, і їх підлеглими податків, мит, інших зборів у розмірах вище встановлених законами і правилами. Предметом цього злочину є податок, збір, мито, інший збір [329].

Тобто, основною відмінністю між КК Турецької Республіки та КК України, в контексті даного дослідження, є те, що турецький законодавець замість запровадження нового терміна для позначення предмета корупційних злочинів зберіг поняття «хабар», шляхом розширення його юридичного змісту, включивши елементи «подарунок» та «будь-які вигоди». Щодо видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів, то вони є різноманітнішими, ніж в Україні. Стосовно положень для запозичення у вітчизняне законодавство, то ним може стати ст. 229 КК Турецької Республіки, зокрема, в умовах криміналізації незаконного використання інформації, що стала відома особі, у зв'язку з виконанням службових повноважень (ст. 172-8 КУПАП).

КК Арабської Республіки Єгипет було розроблено, спираючись на західне законодавство, однак, не зважаючи на цей факт, джерелом кримінального права в цій державі визнається й мусульманське право. Так, відповідно до ст. 7 КК Арабської Республіки Єгипет його положення ніяким

чином не можуть обмежувати особисті права, передбачені ісламським шаріатом [323]. Поняття «склад злочину» та «предмет злочину», як і в інших мусульманських країнах, у кримінальному праві Арабської Республіки Єгипет також відсутні. Елементами злочину є фізичний (матеріальний) або об'єктивний та психічний (моральний) або суб'єктивний, адже, відповідно до єгипетської кримінально-правової доктрини, злочин – це вольова дія або бездіяльність людини, і тому він має дві сторони – матеріальну, що виражена у скоєнні або в не скоєнні дії, що зумовлює зміни в навколишньому світі та моральну сторону, яка обумовлює психічне ставлення суб'єкта до своїх дій [170, с. 22].

В Арабській Республіці Єгипет предметом корупційних злочинів (ст. 103–111 КК Арабської Республіки Єгипет) визнають хабар, тобто будь-яку вигоду, незалежно від різновиду та форми (матеріальну чи нематеріальну), яка отримується, обіцяється, надається як особисто, так і через посередника [323].

Щодо предмета інших злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 147–154 КК Арабської Республіки Єгипет), то його різновидами є документи, звіти, протоколи, проїзні квитки, пропуски та довідки про стан здоров'я. Взагалі звітом є письмове повідомлення про виконання певної роботи, що було подано до відповідного контролюючого органу. Протокол – це документ, у якому закріплюється хід розгляду і обговорення питання, а також фіксується факт прийняття колегіального рішення. Проїзним квитком (пропуском) є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, який надає його власнику (особі, що його пред'являє) право проїзду (або проходу на певну територію, об'єкт, приміщення). Медична довідка – це документ встановленої форми та змісту, який засвідчує стан здоров'я вказаної у ній особи.

Тобто, кримінально-правова доктрина Арабської Республіки Єгипет та України, в контексті даного дослідження, відрізняються підходами щодо

елементів складу злочину, а кримінальне законодавство – різновидами корупційного предмета злочинів (в Арабській Республіці Єгипет ним є лише хабар) та різновидами пов'язаного з корупцією предмета злочинів, що в Україні – обмеженіші.

Отже, кримінальне право країн мусульманської правової сім'ї (Йорданського Хашимітського Королівства, Турецької Республіки та Арабської Республіки Єгипет), в контексті даного дослідження, відрізняється від вітчизняного: відсутністю поняття «предмет злочину», визнанням предметом корупційних злочинів хабара (у матеріальному та нематеріальному вираженні) та широким переліком видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів.

У кримінальному праві державах англо-американської правової сім'ї (зокрема, Сполучених Штатів Америки) не йдеться про склад злочину; замість нього доктрина та судова практика виокремлюють два елементи злочину – «actus reus» (характеризує об'єктивну сторону злочину) та «mens rea» (характеризує суб'єктивну сторону злочину), які мають поєднуватися, утворювати одне ціле, інакше не буде підстав для притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення їй відповідного покарання. При цьому «actus reus» – це вчинене особою протиправне вольове діяння (дія чи бездіяльність), яке часто позначається терміном «поведінка» («conduct»); щодо причинності, то сторона обвинувачення має довести, що дії особи були закономірною та безпосередньою причиною небезпечних наслідків. «Mens rea» (у перекладі – «заборонений умонастрій») – це кримінальний намір, стан психіки, що відображає винність особи [254, с. 261–262].

Кримінальна відповідальність за корупційні злочини у Сполучених Штатах Америки передбачена у Федеральному КК Сполучених Штатів Америки (Главі 11 «Хабарництво, підкуп та конфлікт інтересів» Титулу 18 Зводу законів Сполучених Штатів Америки). Так, ними, зокрема, є хабарництво щодо службових осіб та свідків (ст. 201 КК Сполучених Штатів Америки), винагорода членів Конгресу, посадових осіб та інших осіб з

питань, що зачіпають інтереси уряду (ст. 203 КК Сполучених Штатів Америки), отримання чи вимагання винагороди за сприяння в отриманні посади на державній службі (ст. 211 КК Сполучених Штатів Америки) [330]. Окрім того, на федеральному рівні відповідальність за корупційні злочини передбачає й Закон Сполучених Штатів Америки про корупцію за кордоном (Foreign Corrupt Practices Act), що поширюється на громадян Сполучених Штатів Америки та юридичні особи Сполучених Штатів Америки, незалежно від держави вчинення корупційного діяння. Відповідно до параграфів 78dd-1(g) і 78dd-2(i) цього закону: протиправним є здійснення будь-яких корупційних дій, що полягають у здійсненні або сприянні пропозиції, наданні, обіцянці здійснити виплату, або дозволі на передачу грошової суми, пропозиції, подарунку, обіцянці надати будь-що (або дозволу надати будь-що), що має цінність [332]. Тобто, предмет корупційних злочинів у Сполучених Штатах Америки має комбіновану природу (грошове і не грошове вираження). Цікавим є те, що американський законодавець називає предметом корупційних злочинів й інформацію. Так, параграф 78ff Закону Сполучених Штатів Америки про корупцію за кордоном передбачає відповідальність за умисне ненадання інформації, надання неправдивої інформації, передбаченої в положеннях про звітність і внутрішній контроль, у заявці, звіті або іншому документі [332]. Щодо законодавства штатів, то їх кримінальні кодекси не роз'яснюють сутності «хабара», а лише регламентують кримінальну відповідальність за різні форми хабарництва. Наприклад, КК Штату Каліфорнії кримінально-караними визнає пропозицію та отримання хабара (Глава 4), а у КК Штату Нью-Йорк виокремлюється: давання хабара публічному службовцю, одержання хабара публічним службовцям, надання винагороди публічному службовцю за порушення ним своїх обов'язків, одержання винагороди за порушення публічним службовцем своїх обов'язків, надання та отримання чайових публічним службовцям за виконання дій, що входять у коло його обов'язків, і на сам кінець давання й одержання хабара за призначення на публічну посаду

(Глава 11) [327]. Щодо антикорупційної боротьби у приватноправовій сфері, то на федеральному рівні дане питання не врегульоване, а на рівні штатів лише деякі (близько 10) визнають комерційний підкуп злочинним.

Щодо видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів, то: Глава 31 «Розтрата і розкрадання» КК Сполучених Штатів Америки передбачає відповідальність за привласнення посадовою особою або службовцем Сполучених Штатів Америки чужого майна (ст. 654), предметом якого є гроші та майно; Глава 83 «Поштова служба» передбачає відповідальність за викрадення поштових відправлень посадовою особою (ст. 1790), предметом якого є листи, поштові картки, мішки або будь-які предмети, що містяться в них. Глава 93 «Публічні посадові особи та службовці» передбачає відповідальність, зокрема: за вчинення незаконних дій посадовою особою зі збору та виплаті державних доходів (ст. 1901), предметом якого є грошові кошти, борги Сполучених Штатів або Штату, державне майно Сполучених Штатів або Штату; за розголошення секретних відомостей службовою особою (ст. 1905), предметом якого є інформація, отримана службовою особою, під час здійснення своїх службових чи посадових повноважень, досліджень або розслідувань, проведених ним, або отримана з доповіді або звіту, представленого в дане відомство або агентство або посадовій особі чи службовцю цього відомства або агентства, що стосується виробничих секретів, стилю роботи, апарату або секретних статистичних даних, розміру або джерела доходу, прибутку, збитків чи витрат будь-якої особи, фірми, товариства, корпорації або асоціації [330].

Головна, відмінна риса кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки від КК України, в контексті даного дослідження, полягає в тому, що перелік видів пов'язаного з корупцією предмета злочинів у цій державі є ширшим, тобто законодавець більш прискіпливо ставиться до протидії явищам, що лише пов'язані з корупцією.

З огляду на вищевикладене, Україна в контексті правового регулювання предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг, має як низку схожих, так і відмінних рис із зарубіжними державами.

Висновки до розділу 1

1. Методологія дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, характеризується багатоманітністю принципів (об'єктивності, комплексності, конкретності, органічного поєднання теорії та практики); підходів (історичного, термінологічного, системного) і методів (загальнонаукових і конкретно-наукових) наукового пізнання.

2. Не дивлячись на значну кількість наукових праць, присвячених злочинам у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, більшість із них містять або загальну характеристику таких злочинів, або ж окремих злочинів цього виду. Комплексного теоретичного дослідження, яке б враховувало суттєві зміни антикорупційного та кримінального законодавства, присвяченого предмету злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, на даний час не здійснено. Таким чином, надання ґрунтовної характеристики предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є нагальним і необхідним.

3. Періодизація історичного розвитку вчення про предмет злочину має три темпоральні проміжки: дореволюційний або дорадянський, протягом якого поняття «предмет злочину» поглиналося поняттям «об'єкт злочину» (XIX століття – 1917 р.); класичний або радянський, що ознаменувався набуттям поняттям «предмет злочину» традиційного сенсу (1917–1991 р.р.) та сучасний або новітній, протягом якого з'явилися різні концепції щодо сутності поняття «предмета злочину» (1991 р. – до сьогодні).

4. Предмет злочину необхідно чітко відмежовувати від об'єкта злочину. Безумовно, ці поняття є взаємопов'язаними й у деякій мірі взаємозалежними, однак, з огляду на загальнотеоретичні уявлення про склад злочину, об'єкт і предмет злочину співвідносяться як загальне та конкретне.

Тобто, вплив на об'єкт злочину реалізується саме через його предмет. Предмет злочину, як правило, виступає факультативною ознакою об'єкта злочину. Проте, існує низка випадків, коли його «допоміжна» функція трансформується в «основну», тобто предмет злочину впливає на кваліфікацію діяння, а, отже, і на факт притягнення винного до кримінальної відповідальності. Особливе місце предмет злочину, безумовно, посідає в характеристиці злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, адже в більшості з них стає обов'язковою ознакою складу злочину.

5. Незважаючи на розширення кола суспільних відносин, що охороняються кримінальним законом, з огляду на те, що нині суспільство переживає етап інформаційного піднесення, ми вважаємо, що предметом злочину є виключно речі матеріального світу, що мають зовнішню форму вираження. На нашу думку, «комбінована теорія» природи предмета злочину фактично нівелює класичне твердження, щодо його речового характеру. Таким чином, видами предмета злочину в сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є лише офіційний документ, неправомірна вигода, активи у значному розмірі та декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

6. Предмет злочину має низку взаємозв'язків з іншими ознаками складу злочину. З огляду на відсутність законодавчого визначення «предмета злочину» виникає купа проблем із відмежуванням предмета злочину від таких ознак, як потерпілий від злочину, а також знаряддя та засоби вчинення злочину. Щодо розмежування останніх з предметом злочину, то за основу необхідно взяти критерій «задіяності» в процесі вчинення злочину. Так, предмет злочину виконує «пасивну» функцію, оскільки саме на нього спрямоване злочинне посягання, у той час як знаряддя і засоби вчинення злочину, навпаки, займають основну позицію, бо виконують «активну» функцію. Поняття «предмет злочину» і «потерпілий від злочину», як

правило, ототожнюють, через однаковість їх функціонального призначення в процесі вчинення злочину. Однак, не зважаючи на це, за своєю суттю ці поняття – абсолютно різні, так, як потерпілим від злочину є людина, що визнається Основним Законом України найвищою соціальною цінністю. Отже, ототожнення цих понять призводить до дискредитації статусу людини в суспільстві та державі.

7. Сучасна кримінально-правова доктрина характеризується варіативністю підходів до окреслення сутності категорії «безпредметні» злочини. Однак, на нашу думку, більшість із них («безпредметні злочини» – це злочини, що вчиняються шляхом бездіяльності; «безпредметними» є злочини, предмет яких визначений бланкетною диспозицією; «безпредметних злочинів» взагалі не існує) не мають під собою наукового підґрунтя, тому ми підтримуємо позицію, що «безпредметними» є злочини, предмет яких не визначений кримінальним законом.

8. Класифікація предмета злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України, має комбіноване – теоретико-прикладне значення. Теоретичне значення полягає в тому, що вона дає можливість більш системно дослідити погляди науковців на сутність предмета злочину та його місце серед елементів та ознак складу злочину. Щодо прикладного значення, то класифікація сприяє встановленню обставин, що входять до предмета доказування, а також усвідомленню змісту поняття, що позначає той чи інший предмет злочину. Усі підстави класифікації предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна розділити на кілька груп. Перша група – це загальнофілософські критерії, які зосереджують увагу на природі предмета злочину: формі існування предмета злочинів (матеріальний, нематеріальний та комбінований); формі визначення предмета злочину в кримінальному законі (прямо визначений, визначений опосередковано та невизначений кримінальними законами). Друга група критеріїв раціонально-філософська зосереджує увагу на дефініції предмета злочинів: поділ

предмета за обсягом поняття на збірний та незбірний, а також за змістом на конкретний та абстрактний. Третя група підстав для класифікації має спеціалізований характер і передбачає поділ: за сутністю на корупційний предмет злочинів та пов'язаний з корупцією предмет злочинів; за значенням для складу злочину – на основний та факультативний та за ступенем спрощення процесу кваліфікації – на той предмет злочинів, що сприяє кваліфікації та той, який навпаки, її ускладнює.

9. Вітчизняне вчення про склад злочину засноване на німецькій концепції про «склад діяння»; німецьке поняття «об'єкт діяння» є тотожним українському поняттю «предмет злочину». Натомість, відповідно до кримінально-правової доктрини, наприклад, Французької Республіки, Арабської Республіки Єгипет, Йорданського Хашимітського Королівства тощо, аналогічних для вітчизняної юридичної науки понять «склад злочину» та «предмет злочину» взагалі не існує. Особливістю є й те, що більшість пострадянських держав, у тому числі й Україна, наполягають на матеріальній природі предмета злочину, у той час, як Федеративна Республіка Німеччина визнає об'єктом діяння (предметом злочину) предмети, що не мають «речового вираження», тобто «ідеальні блага».

10. Законодавці зарубіжних держав приділяють значну увагу предмету злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Однак, системний аналіз наукових та нормативних джерел окремих зарубіжних держав засвідчив, що вони по-різному підходять до питання окреслення сутності та різновидів предмета цих злочинів. Так, корупційний предмет злочинів переважна більшість держав наділяють комплексним змістом: матеріальний та нематеріальний (не грошовий) сенс. А види пов'язаного з корупцією предмета злочинів, як правило, набагато різноманітніші, ніж у пострадянських країнах, зокрема, у Федеративній Республіці Німеччина ними, окрім документа, є й рухомі речі; у Французькій Республіці – житло, кореспонденція, цінні папери, державні та приватні грошові кошти, монети, збори, вклади, мита, речі; в Арабській

Республіці Єгипет – протоколи, проїзні квитки, пропуски, довідки про стан здоров'я; у Йорданському Хашимітському Королівстві – гроші, інші речі, будь-які документи, зокрема, як їх оригінали, так і проекти таких документів; а в Китайській Народній Республіці – посвідчення, печатки державних органів і компаній, підприємств, господарських організацій, народних об'єднань; громадські посвідчення, податки, збори, контракти.

2. ЮРИДИЧНИЙ ЗМІСТ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

2.1. Неправомірна вигода як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

У зв'язку з ратифікацією Україною у 2005 р. Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією, а у 2006 р. – Конвенції проти корупції та Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, виникла нагальна потреба оновлення антикорупційного законодавства. Тому, було розпочато роботу з удосконалення регулювання відносин у цій сфері, що у 2011 р. увінчалась прийняттям ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» [27, с. 221], а у 2014 р. – прийняттям низки антикорупційних нормативно-правових актів, зокрема ЗУ «Про запобігання корупції», ЗУ «Про очищення влади», ЗУ «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» тощо.

Одним із напрямів законодавчої діяльності стало оновлення понятійно-категоріального апарату, зокрема, й уведення в законодавство поняття «неправомірна вигода». Нині предметом більшості злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, є неправомірна вигода. У примітці до статті 364-1 КК України є визначення поняття «неправомірна вигода», під якою необхідно розуміти – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [111].

Дослідження правової природи поняття «неправомірна вигода» необхідно розпочати з аналізу основних аспектів його формування, першим з

яких є історичний. Ми вважаємо, що історичним підґрунтям для досліджуваного поняття є поняття «хабар», яке у свою чергу також має декілька аспектів формування. Перший із них – етимологічний, який варто виокремлювати через унікальність цього слова для групи слов'янських мов, адже з-поміж них слово «хабар» є лише в українській. Так, у старослов'янській, найдавнішій зі слов'янських літературних мов, існувало слово «мито» для позначення хабара. Саме ж слово «хабар» арабського походження й означає «звістка», «новина», а у множині – інформація. До української мови воно потрапило з турецької, у якій є дієслово «habara» – дізнаватися. Згодом, як похідне від «плата за повідомлення», слово «хабар» набуло свого традиційного значення – підкуп [178].

Наступний аспект формування поняття «хабар» – ретроспективний. Він полягає в аналізі походження корупції та хабарництва як її прояву, а також хабара як предмета хабарництва [25, с. 20]. В. Я. Цитряк зауважує, що дослідження історичних джерел дає змогу дійти висновку, що корупція зародилася з появою перших держав [304, с. 97]. Проте, ми вважаємо, що насправді корупція виникає набагато раніше (з утворенням перших патріархальних суспільств, у яких для того, щоб отримати можливість звернутись до старійшин роду, необхідно було певним чином «привернути» їхню увагу). Більше того, в ті часи існував також звичай приносити дарунки жерцям для здобуття їхньої прихильності [105]. Тобто, з позиції наших предків корупція була своєрідним проявом поваги, прихильності, нормальними взаємовідносинами між людьми. Лише згодом суспільство почало усвідомлювати згубність таких «стосунків» на публічно-правову сферу та торгівельні зв'язки. Родоначальником антикорупційних реформ необхідно вважати вавилонського царя міста-держави Лагаша – Урукагину, який спробував змінити державне управління з метою припинення зловживань чиновників, суддів та службовців храмів [82, с. 52]. Згодом у законах Стародавнього Єгипту відповідальність за хабарництво почали диференціювати, залежно від розміру отриманих неправомірних доходів, а у

Стародавній Індії практикували доволі незвичний спосіб боротьби з хабарництвом – стеження за корупціонером. Так, особа, яка була свідком одержання хабара могла претендувати на частку від нього [25, с. 21].

У Середні віки, у зв'язку зі стрімким розвитком грошових відносин та ростом чисельності державного апарату, почалося масове розповсюдження корупції на європейських територіях [115, с. 307]. Проте, на відміну від східних земель, які вже усвідомили згубність хабарництва, в Європі корупція ще не сприймалась як згубне антисоціальне явище.

Перші згадки про корупцію та хабарництво в Київській Русі датують XIII століттям. У ті часи розрізняли два види хабарництва, а саме: мздоїмство, тобто, отримання хабара за вчинення законних дій, та лихоїмство – за вчинення дій незаконного характеру [137, с. 7]. Особливу роль у боротьбі з хабарництвом на теренах Московської держави приділяли в Середні віки, оскільки саме цей період ознаменувався посиленням впливу православної церкви (згідно з вченням якої хабарництво є проявом гріховності) на державу. Більше того, крім канонічного права, «беззаконням» корупцію визнає й мусульманське.

Пізніше головним засобом для отримання прихильності міської адміністрації знову стали грошові кошти, які платили як виборним, так і призначеним службовцям. Окрім того, іноді єдиним способом отримання посади була її купівля. До XVIII століття службовці взагалі не мали «фіксованого» заробітку і жили лише з коштів, які отримували в якості «приношень» і дарунків від громадян, до того ж, розмір цих «поборів» жодним чином не обмежувався [141]. Тобто, хабар визнавався офіційною формою заробітку. У подальшому це призвело до усталеної в нашому суспільстві на генетичному рівні думки, що служба в органах влади – це спосіб «прогодуватись» [104, с. 29].

Чиновники почали отримувати заробітну плату лише за часів правління Петра I, який запровадив низку антикорупційних реформ, одна з яких (за хабарництво) передбачала покарання у вигляді смертної кари. Доволі

іронічним, на нашу думку, є те, що, зважаючи на доволі радикальні заходи протидії корупційним проявам того періоду, однією з найбільш скандальних корупційних справ у XVIII столітті була справа князя О. Д. Меншикова – одного з приближених імператора Петра I, який крадіжками, хабарництвом і шантажем зумів, на територіях Росії і завойованих землях України та Польщі, накопичити значні кошти, майно та цінності [137, с. 7].

На відміну від XVIII століття, нове – XIX ознаменувалося для Російської імперії початком активної боротьби з корупційними проявами, зокрема, у 1866 р. до Уложення про покарання кримінальні та виправні було внесено декілька змін, серед яких і встановлення кримінальної відповідальності за хабарництво та здирство. Ці зміни були зумовлені поширенням ідеології суспільного договору, відповідно до положень якої громадяни мали сплачувати податки державі, а та у свою чергу зобов'язувалася створювати справедливі закони та здійснювати контроль за їх неухильним виконанням та дотриманням [115, с. 308].

На нашу думку, найбільших обертів корупція, не зважаючи на активні законодавчі заходи з боротьби з нею, набирає саме у XX столітті. Зокрема, Декрет Ради Народних Комісарів «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. визнав хабарництвом давання хабара, одержання хабара, а також пособництво у його даванні та одержанні, а Декрет Ради Народних Комісарів «Про боротьбу з хабарництвом» від 16 серпня 1921 р. уточнив склад одержання хабара (особисто або через посередника). Положення цього Декрету без суттєвих змін були відображені в першому КК УРСР 1922 р. [164, с. 378]. У КК УРСР 1926 р. дещо змінився підхід стосовно встановлення відповідальності за хабарництво, яку було запроваджено уже на рівні окремого розділу III «Урядові (службові) злочини» Особливої частини, в якому окремими статтями передбачалася відповідальність за: одержання хабара (ст. 105 КК УРСР), давання хабара і пособництво у хабарництві (ст. 106 КК УРСР) та за провокацію хабара (ст. 107 КК УРСР) [52]. Наступний КК УРСР [113] 1960 р. також передбачав відповідальність за

одержання хабара (ст. 168 КК УРСР) і провокацію хабара (ст. 171 КК УРСР) та розділив кримінальну відповідальність за посередництво у хабарництві (ст. 169 КК УРСР) і давання хабара (ст. 170 КК УРСР) на дві окремі статті. Предметом цих службових злочинів був хабар, що мав суто матеріальне вираження: гроші, інші матеріальні цінності, матеріальні блага, які передавались у власність хабароодержувача, а також послуги матеріального характеру, які йому надавались [257, с. 198].

У 1995 р. було прийнято ЗУ «Про боротьбу з корупцією» [185], який опосередковано розкрив сутність корупції та подав перелік корупційних діянь, які характеризувалися виключно матеріальною природою, тому КК України в 2001 р. передбачав кримінальну відповідальність лише за одержання, давання, пропозицію та провокацію хабара. Згодом, у 2011 р. було прийнято ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» [197], що докорінно змінив зміст корупції, новелізував понятійно-категоріальний апарат, зокрема, ввів нові поняття «безпосереднє підпорядкування», «близькі особи», «конфлікт інтересів», «корупційне правопорушення», «неправомірна вигода», а також доповнив перелік заходів запобігання корупції (обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування; спеціальна перевірка щодо осіб, які претендують на заняття посади; врегулювання конфлікту інтересів; антикорупційна експертиза проектів нормативно-правових актів; участь громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції). У 2014 р. ЗУ «Про запобігання корупції» [196] оновив понятійний апарат, наприклад, надав визначення «подарунку»; передбачив створення Національного агентства з питань запобігання корупції; удосконалив механізм проведення спеціальної перевірки, здійснення фінансового контролю та врегулювання конфлікту інтересів тощо.

Третім складовим елементом формування поняття «хабар» є змістовний. У кримінально-правовій доктрині ніколи не існувало уніфікованого визначення цього терміна. Так, зокрема, Т. В. Порхун вказує, що хабар – це

гроші, цінності, що даруються посадовцеві з метою заохотити його посприяти у вирішенні якоїсь справи [178]. Натомість, О. О. Дудоров більш системно підходить до окреслення сутності хабара, наголошуючи, що термін хабар об'єднує об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Суть перших полягає в тому, що хабар – це винагорода, здатна покращити майнове становище хабароодержувача, предмет, який має певну мінову і споживчу вартість, а суть суб'єктивного розуміння зводиться до того, що предметом хабара можуть бути блага, які задовольняють найрізноманітніші потреби, бажання, примхи людини, а відтак, здатні вплинути на службову поведінку особи [74, с. 519–521]. Однак, не зважаючи на певні розбіжності між такими тлумаченнями поняття «хабар», усе ж таки всі науковці завжди наполягали на його матеріальній природі. Тобто, на нашу думку, історичним аспектом формування поняття «неправомірна вигода» є віднесення до неї грошей, інших матеріальних коштів, майна, а також переваг, пільг та послуг майнового характеру, що були предметом хабара.

Стосовно методології розмежування понять «хабар» та «неправомірна вигода», то окремі науковці, зокрема, Я. В. Ризак та В. І. Тютюгін наполягали, що ці терміни – тотожні [243, с. 125], а їх поділ є цілковито штучним [288]. Більше того, О. О. Кашкаров взагалі припускав, що буквально тлумачення кримінального закону (ст. 368 КК України) визнавало хабарем будь-які привілеї, переваги, послуги [84, с. 398]. І, відповідно, поняття «хабар» і «неправомірна вигода» є синонімами за змістом [85, с. 187]. Однак, на нашу думку таке формулювання диспозиції статті КК України не мало на меті відобразити нематеріальну природу переваг, пільг та послуг, а стало традиційною для вітчизняного законодавця помилкою законодавчої техніки. Підтвердженням цьому було судове тлумачення терміна хабар, яке повністю наголошувало на його матеріальній природі.

Ми вважаємо, що, конструюючи термін «неправомірна вигода», законодавець бачив перед собою лише ціль (привести законодавство у відповідність до міжнародних норм: передбачити юридичну відповідальність

за корупційні дії у приватному секторі економіки), але не знав, якими засобами забезпечити досягнення цієї мети. Так, не було окреслено співвідношення двох предметів корупційних злочинів – традиційного та інноваційного, що й призвело до численних складнощів у правозастосуванні.

Друга група вчених висловлювала діаметрально протилежну позицію. Зокрема, О. М. Шармар наголошувала, що неправомірна вигода і хабар співвідносяться як частина і ціле. Хабар є частиною неправомірної вигоди, послуги, пільги й переваги, які не мають матеріального змісту (похвальна характеристика чи виступ у пресі, надання престижної роботи, інтимний зв'язок тощо), не можуть визнаватися предметом хабара, але за логікою послуги нематеріального характеру є складовою неправомірної вигоди [310]. Її погляди розділяла й Л. П. Брич, вказуючи, що порівняння дефініцій «хабар» і «неправомірна вигода» призводить до висновку: зміст категорії «хабар» є вужчим за обсягом, ніж зміст «неправомірної вигоди» [31].

На нашу думку, дана теза також сприяла ускладненню правозастосування, адже не окреслювалося: коли саме має місце хабар, а коли неправомірна вигода у майновому еквіваленті та чому предметом підкупу службової особи публічного права є лише предмети матеріального світу (гроші, майно, матеріальні послуги), а предметом підкупу службової особи приватного права можуть бути й послуги, пільги та переваги нематеріального характеру?

Таким чином, з метою усунення правореалізаційних проблем (складнощів під час кваліфікації корупційних злочинів, а як наслідок – складнощів у притягненні до кримінальної відповідальності й обранні міри покарання), врахувавши численні доктринальні обґрунтування й рекомендації щодо можливості усунення вказаних недоречностей, законодавець прийняв ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», яким абсолютно замінив поняття «хабар» поняттям «неправомірна вигода» [187].

На нашу думку, така дія, замість спрощення правозастосування, спричинила ще більше незручностей. Так, можна виділити два основні недоліки, пов'язані з вилученням поняття «хабар». По-перше, ми погоджуємося з позицією, висловленою у Висновку Головного науково-експертного управління апарату Верховної Ради України на проект ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», що кримінально-правове поняття «хабар» має досить тривалий історичний період формування та закріплення в національному кримінальному законодавстві, є усталеним та зрозумілим не лише для тих, хто застосовує правові норми, а й для звичайних громадян [52]. Доказом висловленої тези є й результати анкетування працівників поліції щодо проблем предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Адже, не зважаючи на те, що поняття «хабар» було вилучене з кримінального закону ще у 2013 р., 49 % респондентів дотепер вважають діяння, предметом яких є хабар, найбільш згубними для суспільства (див. додаток В).

По-друге, замінюючи термін «хабар» «неправомірною вигодою» законодавець посилався як на вимоги міжнародної спільноти (Конвенцію Організації Об'єднаних проти корупції), так і європейської (вимоги Європейського Союзу висунуті для підписання угоди про асоціацію та спрощення візового режиму). Однак, жоден міжнародний припис не містив безпосередньої вказівки щодо вилучення поняття «хабар» із кримінального закону. Єдине, що вимагалось від України – це розширити зміст поняття «корупція» та сутність предмета корупційних злочинів.

Вважаємо, що Україні необхідно було звернутися до досвіду провідних європейських держав та певним чином трансформувати визначення хабара, шляхом розширення його змісту. Ми переконані, що на практиці таке халатне ставлення до питання оновлення понятійно-категоріального апарату призведе до ускладнення процесів протидії та боротьби з одним із найбільш

деструктивних суспільних явищ. Підтвердженням цього є аналіз статистичних даних офіційної статистики МВС України та Генеральної прокуратури України, згідно з якими у 2012 р. було відкрито 2115 кримінальних проваджень за фактом порушення статей 368–370 КК України, без урахування закритих кримінальних проваджень. Натомість у 2013 р. цей показник, не зважаючи на прийняття нового КПК України, який мав знизити латентність злочинності, суттєво скоротився і становив лише 1784 кримінальні провадження, без урахування закритих (див. додаток А).

На нашу думку, у майбутньому така ситуація буде погіршуватись і не тільки тому, що корупційні злочини вигідні, як тим, хто отримує неправомірну вигоду, так, і тим, хто її пропонує, обіцяє та надає, оскільки хабарництво теж мало таку ж специфіку, а й тому, що нові формулювання занадто складні та неточні.

Таким чином, вважаємо, що подолати вище окреслені правозастосовні недоліки можна шляхом внесення низки змін до всього масиву кримінального й антикорупційного законодавства, зокрема, визначивши предметом корупційних злочинів хабара, яким є будь-які переваги матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження.

Наступний аспект походження поняття «неправомірна вигода» – міжнародно-правовий, який у свою чергу також має кілька аспектів виникнення. Перший із них – це нормативний. У 1999 р. було прийнято Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією [109], яка визначила склади корупційних діянь, розширила суб'єктний склад корупційних злочинів (відповідальність за вчинення корупційних дій тепер мали нести не лише фізичні особи, а й юридичні), передбачила створення на національному рівні спеціальних органів, діяльність яких мала бути направлена на боротьбу з корупцією.

Згодом, у 2003 р. було прийнято Конвенцію проти корупції [95], яка визначила основні превентивні заходи, спрямовані на подолання корупції,

зокрема, у рамках цієї конвенції було запропоновано розробити кодекс поведінки державних службовців; забезпечити прозорість здійснення державних закупівель; вжити необхідних заходів, з метою надання членам суспільства можливості отримувати інформацію про організацію і процеси прийняття рішень; спрощення адміністративних процедур тощо.

Не зважаючи на різні антикорупційні заходи, що були закріплені в конвенціях, обидва нормативно-правові документи розширили сферу протидії корупції, оскільки передбачали вжиття заходів для її подолання у приватноправовій сфері. Зокрема, до цих заходів належать: сприяння розробці стандартів і процедур, призначених для забезпечення добросовісності в роботі відповідних приватних юридичних осіб, у тому числі кодексів поведінки для правильного, добросовісного та належного здійснення діяльності підприємцями й представниками всіх відповідних професій; запобігання зловживанню процедурами, які регулюють діяльність приватних юридичних осіб, у тому числі процедурами, які стосуються субсидій і ліцензій, що надаються державними органами для здійснення комерційної діяльності [95]; встановлення кримінальної відповідальності за умисне вчинення під час здійснення підприємницької діяльності вимагання чи одержання безпосередньо чи опосередковано будь-якими особами, які обіймають керівні посади у приватних підприємствах або працюють на них у будь-якій якості, будь-яких вигод чи обіцянки такої вигоди для них особисто чи для інших осіб або прийняття пропозиції чи обіцянки отримання такої вигоди, з метою заохочення їх до виконання чи невиконання наданих їм повноважень, на порушення їхніх обов'язків [109].

Другою передумовою формування міжнародно-правового аспекту поняття «неправомірна вигода» є сутнісна, що полягає у введені в міжнародно-правовий та науковий обіг нового поняття «неправомірні переваги». У перекладі цього терміна українською мовою він інтерпретується як «неправомірна вигода», але не завжди. Так, в офіційному перекладі українською мовою Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції

лише один раз згадує про «неправомірну вигоду» (ст. 19), в інших випадках – про «неправомірну перевагу» (статті 15, 16, 18, 21, 25), хоча мовою оригіналу в усіх цих статтях йдеться про англійський термін «undue advantage». В офіційному перекладі Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією п'ять статей (статті 2, 3, 7, 8, 12) вживають термін «неправомірна перевага», тоді як про «неправомірну вигоду» не зазначено в жодній статті. Таким чином, складається враження, що офіційні перекладачі міжнародних нормативно-правових актів зовсім не звертаються не тільки до спеціалістів з кримінального права, але й до положень чинного кримінального закону та його понятійного апарату [253, с. 18–19], оскільки логічним би було запозичити у вітчизняне законодавство поняття «неправомірні переваги». Стосовно тлумачення останнього поняття, то воно не міститься в жодній із вищевказаних конвенцій, тому, для з'ясування його змісту, необхідно звертатися до Керівництва для законодавчих органів по здійсненню Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, у п. 196 якого зазначено, що неправомірна перевага може бути як матеріального, так і нематеріального характеру, мати грошове, і не грошове вираження [247, с. 75]. Тому, на нашу думку, міжнародно-правовим аспектом формування поняття «неправомірна вигода» є віднесення до неї переваг, пільг, послуг нематеріального характеру, а також будь-яких інших вигод нематеріального або не грошового характеру.

З'ясувавши основи виникнення поняття «неправомірна вигода», пропонуємо, здійснити аналіз сутності цього терміна. На нашу думку, перше, поняття «неправомірна вигода» є комплексним, адже знаходиться на межі двох наук – економіки та юриспруденції. Так, О. Д. Вовк та І. А. Єфіменко зауважують, що економіка є не лише чинником правогенезу, а й постійно повторюваних відносин, які набувають правового характеру і втілюються в соціальних цінностях, на підставі яких ці відносини схвалюються [54, с. 139]. Окрім того, Т. О. Шкляр наголошує, що

взаємовплив між правовою та економічною системами полягає у взаємному функціонуванні їх спільних елементів [313, с. 69].

Більше того, на нашу думку, поняття «неправомірна вигода» було розроблене на межі двох наук, ще й у зв'язку з колосальним впливом корупції на економіку. Адже, як зауважує І. М. Шабас, саме в економічній сфері отримуються найбільші прибутки, а, отже, і є простір для поширення корупційних схем і зв'язків [308]. Так, по-перше, саме через корупцію на всіх рівнях публічної влади обсяг іноземних інвестицій в Україні вкрай незначний [255, с. 135]. По-друге, корупція сприяє розвитку «тіньової» економічної діяльності [153, с. 16], бо насильницьке влиття посадових осіб у бізнес призводить до порушення бізнес-циклу, виробничого циклу, [104, с. 50]. Однак, найбільше занепокоєння, як влучно зауважує В. І. Шакун, викликає те, що тіньова економіка стимулює в суспільстві протиправну поведінку, яка, у свою чергу, провокує людину на вчинення злочину [309, с. 370]. Тому, фактично підприємцям простіше реалізовувати своє конституційне право в обхід закону, так як, «відкрита» підприємницька діяльність на практиці є майже неприбутковою, через необхідність постійних «подарунків» та «послуг» для державних службовців. По-третє, корупція сприяє зростанню рівня економічної організованої злочинності, адже створює можливість «плідної співпраці», як з представниками органів досудового розслідування, так і суду. Більше того, наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань і зв'язок корумпованого чиновника з такими формуваннями – це оптимальна з точки зору досягнення злочинного результату і безпеки функціонування формула існування корупції та організованої злочинності. Організована злочинність зацікавлена створити відповідні позиції у владних структурах для відстоювання в них своїх інтересів, забезпечення сприятливих умов для протиправної діяльності й уникнення відповідальності, а корупція, у свою чергу, зацікавлена в можливостях організованих злочинних угруповань (фінансових, організаційних тощо) [103, с. 18]. По-четверте, саме через вчинення дій,

предметом яких є неправомірна вигода, обсяг податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів скорочується, що у свою чергу зумовлює загострення кризових процесів, як в економіці окремих регіонів, так і в економіці всієї держави. І на завершення, корупція сприяє і деформуванню державних видатків, так як корумповані політики та чиновники схильні скеровувати державні кошти у сфери, де неможливо здійснити суворий контроль та є можливість одержання неправомірної вигоди [11, с. 42].

Окрім, комплексності, поняття «неправомірної вигоди» характеризується і системністю, тобто цілісністю, взаємозалежністю та взаємовпливом між її складовими частинами. Усвідомити сутність терміна неправомірна вигода можливо лише здійснивши ґрунтовний аналіз її елементів (категорій), зміст яких розкривається в численних нормативно-правових та наукових джерелах.

Перший елемент поняття «неправомірна вигода», що в переважній більшості випадків є її основним предметом – це грошові кошти (див. Додаток Б). Даний термін не є уніфікованим, адже, наприклад, ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [226] повністю заміняє поняття «грошові кошти» поняттям «кошти», а Цивільний кодекс України [302] поряд з поняттям «грошових коштів» виділяє і тотожне поняття «гроші». На нашу думку, більш доцільним є друга позиція, тому ми пропонуємо оперувати як поняттям «грошові кошти», так і поняттям «гроші».

З економічної точки зору Б. Г. Скоков та І. А. Краївська називають гроші одним із найважливіших явищ у житті людини [266, с. 7]. Д. І. Коваленко більш глибоко аналізує вказану категорію, наголошуючи, що гроші – це продукт історичного розвитку, що має товарну форму [90, с.14]. Його позицію розділяє та розвиває П. С. Єщенко, називаючи гроші економічною категорією, яка характеризує обмін у товарній економіці [76]. В. Кравчук, Д. Науменко, а також А. Глибовець дають визначення грошей через розкриття однієї з їх функцій, наполягаючи, що грошові кошти є

платіжним інструментом [107, с. 9]. Вищевикладені визначення відображають природу та значення грошей, однак, на нашу думку, найбільш повним є тлумачення, надане Е. Райхлінім, який вказує, що гроші – це те, що здатне функціонувати в якості міри вартості та засобу заощадження [240, с. 11].

Проте, (не зважаючи на численні економічні визначення) підґрунтям для визначення предмета злочину під час кваліфікації діяння особи має стати не економічне, а юридичне (законодавче) визначення. Однак, у законодавця відсутня стала позиція щодо сутності поняття «грошові кошти». Так, згідно з ст. 192 ЦК України: гроші – це законний платіжний засіб, обов'язковий для приймання за номінальною вартістю на всій території України [303]. Дане визначення, на нашу думку, має загальний характер, у той час як спеціальним є визначення, викладене у п. 4 Розділу 1 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», затвердженого наказом Міністерства фінансів України № 1541 від 28 грудня 2009 р., відповідно до якого грошовими коштами є готівка, кошти на рахунках в органах Державного казначейства, у банках та депозити до запитання [202]. Це тлумачення є «вужчим» за змістом, оскільки визначає сутність «грошових коштів» лише в державному секторі економіки. Однак, виникає питання, яке саме визначення треба брати до уваги під час кваліфікації корупційних дій? Так, аналізуючи сфери дії цих нормативно-правових актів – перше має стосуватись приватної сфери, а друге – публічної.

Щодо сутності грошей, то дане поняття є родовим, а його еволюція, як міри вартості пов'язана з процесом демонетизації золота, тобто втрати благородним металом грошових функцій [18]. Історично першою формою грошей, що збереглись до сьогодні, є монета. Вважається, що перші монети з'явилися в Китаї та в країнах Близького Сходу в VIII–VII століттях до н.е. Це були здебільшого мідні монети. Близько XX століття до н.е. в Ассирії почали карбувати монети із золота. Назва «монета» походить від першого монетного двору, що був відкритий у Римі при храмі Юнони-Монети в 269 р.

до н.е., де почали карбувати срібні монети «нуммі» за зразком грецьких «драхм». Пізніше в Римі було введено нову грошову одиницю «денарій» – ця монета практично п'ять сторіч залишалася головною грошовою одиницею Риму та підвладних йому земель [90, с. 18].

Нині визначення монет міститься у Правилах визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розміщених та обігових монет національної валюти України, затверджених постановою правління Національного банку України № 422 від 23 жовтня 2013 р., відповідно до яких справжні монети – це введені в обіг Національним банком як законний засіб платежу металеві грошові знаки, що мають установлену форму, технічні характеристики, геометричні розміри, у яких розрізняють лицьовий бік (аверс), зворотний бік (реверс) й обріз (гурт), на яких зображені малий Державний Герб України, написи з елементами захисту, номінал, найменування держави, рік виготовлення [213]. На нашу думку, в контексті корупційних злочинів монети, як частина «неправомірної вигоди», не завжди є грошима в їх класичному розумінні. Адже, як наголошує Я. В. Ризак, якщо монети мають «нумізматичну цінність», то їх необхідно вважати «майном» [243, с. 123].

Наступним видом грошей, що фактично стали заміниками монет, є паперові [91, с. 20]. Б. Г. Скоков та І. А. Крайвська визначають паперові гроші як нерозмінні на метал (золото) гроші, які випускаються державою для покриття своїх (бюджетних) витрат і наділяються нею певним курсом [266, с. 16]. Різновидом паперових грошей є банкноти, визначення яких знаходиться у вже названих Правилах визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розміщених та обігових монет національної валюти України, згідно з якими справжні банкноти – це введені в обіг Національним банком як законний засіб платежу паперові грошові знаки, що мають прямокутну форму встановленого розміру і виготовлені на спеціальному папері з елементами захисту, на яких зазначені реквізити (номінал, рік виготовлення, серія та номер), інші елементи дизайну і захисту [213].

Ще однією формою грошей є кредитні. Дане поняття, як і поняття «грошей», є родовим, ці грошові кошти виникають як заміщення майнових зобов'язань держави та приватних осіб [266, с. 17]. Однак, не зважаючи на їх «особливу», порівняно з іншими грошима функцію, вони все ж є засобом платежу [316, с. 28]. Кредитні гроші мають декілька різновидів, перший з яких – це вексель. Правова природа векселів була окреслена ще в Конвенції Ліги націй 1930 р., якою запроваджувався Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі [97]. Ця конвенція була ратифікована Україною лише у 1999 р., на підставі чого у 2001 р. Верховною Радою України був прийнятий ЗУ «Про обіг векселів в Україні» [224]. Взагалі векселем, згідно зі статтею 14 ЗУ «Про цінні папери і фондовий ринок» є цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю) [237]. А. І. Щетинін зауважує, що вексель є документом суворо визначеної форми і з певними реквізитами, наявність яких є обов'язковою і без яких цінний папір не має юридичної сили [316, с. 30]. Векселі бувають двох видів: прості та переказні. Основною відмінністю між ними є особа, яка має право їх видавати. Так, простий вексель видається боржником, а переказний – позичальником.

Окрім векселів, різновидом кредитних грошей є й чек. У ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» [226] наголошено, що розрахунковий чек повинен мати паперову форму, а у ЦК України [302] та постанові Національного банку України № 22 від 21 січня 2004 р. «Про затвердження інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» [199] така вказівка відсутня. Тобто, на нашу думку, вітчизняний законодавець є доволі послідовним у розробці проблем для правозастосування. З огляду на це знову виникає питання: яким саме нормативним джерелом органам досудового розслідування необхідно керуватися для встановлення предмета злочину, адже наявність або відсутність письмової форми чеку стане вирішальним аспектом для

кваліфікації дій особи? Щодо видів чеків, то розрізняють іменні чеки і чеки на пред'явника. Іменний чек містить вказівку на особу, якій мають бути виплачені гроші, натомість, чек на пред'явника такої вказівки не має, тому одержати грошові кошти має право будь-яка особа, яка пред'являє такий чек [316, с. 55].

Різновидом грошей є електронні гроші. В. О. Рябов зауважує, що хоча вони з'явилися відносно нещодавно, але з упевненістю можна говорити, що електронні гроші мають низку переваг, порівняно із «реальними грошима» [248], зокрема, це простота і швидкість розрахунків.

Нормативне визначення поняття «електронні гроші» відображено у ст. 15 ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», згідно з якою ними є одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовими зобов'язаннями цієї особи, що виконуються в готівковій або безготівковій формах. Закон також закріплює, що випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки [226].

Термін електронні гроші є збірним, адже, як наголошують, В. Кравчук, Д. Науменко та А. Глибовець дане поняття часто застосовується для позначення широкого спектру платіжних інструментів (цифрові гроші, цифрова готівка, електронна готівка, Інтернет-гроші, кібер-гроші, інше), заснованих на інноваційних технологічних рішеннях [107, с. 6]. Окрім того, П. М. Сенищ та В. М. Кравець вказують, що електронним грошам властиве внутрішнє протиріччя – з одного боку, вони є засобом платежу, з іншого – зобов'язанням, яке підлягає виконанню у звичайних не електронних грошах [258, с. 16]. Основним недоліком електронних грошей є те, що вони стають найбільш зручним предметом для вчинення корупційного злочину. Наприклад, платіжною карткою, якою є електронний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості

товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором [226].

На нашу думку, наступним видом грошей, не зважаючи на позицію законодавця, що відносить цей різновид до особливих видів майна, є валютні цінності, якими згідно зі ст. 1 ЗУ «Про національний банк України» [220] є матеріальні об'єкти, визначені законодавством України про валютне регулювання як засіб валютно-фінансових відносин. Нормативно-правовим актом, що розкриває сутність цієї категорії через окреслення видів валютних цінностей є декрет Кабінету Міністрів України № 15-93 від 19 лютого 1993 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [230]. Згідно зі ст. 1 документа першим різновидом валютних цінностей є валюта України, тобто грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України. Другий вид валютних цінностей – це іноземна валюта, тобто, іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України [230]. Наступним видом валютних цінностей є платіжні документи та інші цінні папери, як у валюті України, так і в іноземній. Частково цінні папери вже розглядалися під час дослідження кредитних грошей, складовими яких є боргові цінні папери (вексель та розрахунковий

чек). Усі ж інші різновиди цінних паперів, не зважаючи на позицію В. В. Посполітака, що цінні папери за юридичним змістом є не особливим видом майна, а звичайною річчю [179, с. 93], ми пропонуємо вважати валютними цінностями. Щодо сутності цієї категорії – то цінним папером є документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам [303].

Законодавець класифікує цінні папери на основі чотирьох критеріїв. По-перше, за порядком розміщення на емісійні та неемісійні; по-друге, за формою існування на документарні та без документарні; по-третє, за формою випуску на: іменні, ордерні та на пред'явника; по-четверте, за статусом у цивільному обороті на пайові, інвестиційні, боргові, іпотечні, приватизаційні, похідні, а також товаророзпорядчі [237].

Окрім того, різновидом валютних цінностей є банківські метали, такі як золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках, прошарках, що мають сертифікат якості, а також монет, виробленні з дорогоцінних металів [230].

Таким чином, грошима у складі неправомірної вигоди є монети, паперові гроші, електронні гроші, кредитні гроші та валютні цінності.

Наступною складовою частиною поняття «неправомірна вигода» законодавець називає «інше майно», тим самим підкреслюючи, що «гроші» є складовою частиною «майна». У вітчизняному законодавстві поняття «майно» є штучно звуженим, адже до нього включені лише матеріальні активи, у той час як нематеріальні активи (право інтелектуальної і промислової власності, а також інші антологічні права), законодавець виділяє як окремий складник речових правовідносин взагалі і складових «неправомірної вигоди» зокрема. Окрім того, в національному законодавстві відсутнє уніфіковане тлумачення цієї категорії. Зокрема, поняття «майно»

міститься в ЦК України, ПК України, а також Господарському кодексі України. І якщо перші два законодавчі акти визначають майно, як окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки, то останній – як сукупність речей та інших цінностей. На нашу думку, перше визначення є правовим, у той час як друге – наповнене економічним змістом. Тобто, знову можна простежити зв'язок між економікою та юриспруденцією, однак, якщо раніше ми вбачали «єдність» цих наук під час тлумачення категорій, то в даному випадку, вони по-різному розкривають сутність поняття «майно».

Першим компонентом поняття «майно» є «речі». Досліджуючи сутність поняття «речі», треба визначати їх філософський та юридичний аспект. Н. В. Аполинська вказує, що у філософському сенсі – це те, що має дійсну (фізичну) природу, існує в реальному світі [6]. Дослідженням юридичного сенсу речей займалися ще правознавці Стародавнього світу. Вони розглядали річ, як матеріальну субстанцію та наділяли її вольовим змістом, тобто визнавали, що річчю є і право на неї. Разом з тим, у римському праві досить чітко здійснювалася класифікація власне матеріальних речей, яка проходила за різними підставами. Зокрема, виділяли речі рухомі та нерухомі; подільні та неподільні, прості та складні; родові та видові; споживчі та неспоживчі; головні та побічні; прості та складні [143, с. 66–68].

Нині, відповідно до цивільного законодавства, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки [302]. Щодо чинної законодавчої класифікації речей, то за основу вона бере римське вчення про види речей. Так, по-перше, виділяють речі нерухомі (земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення) та рухомі (речі, які можливо вільно переміщувати у просторі); по-друге, подільні речі (речі, що можуть бути «вільно» поділені) та неподільні (речі, поділ яких призведе до втрати їх цільового призначення); по-третє, речі, визначені родовими ознаками (речі, цінність яких визначається за їх кількістю, числом, вагою, мірою) та речі, визначені

індивідуальними ознаками (речі, які наділені тільки їм властивими ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших однорідних речей, індивідуалізуючи їх); по-четверте, речі головні та приналежні (речі, пов'язані з головними своєю належністю та спільним призначенням); по-п'яте, речі споживчі (речі, які внаслідок одноразового їх використання знищуються або припиняють існувати у первісному вигляді) та неспоживчі (речі, призначені для неодноразового використання, які зберігають при цьому свій зовнішній вигляд протягом тривалого часу); по-шосте, складні речі (кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю) та складові частини речі (все те, що не може бути відокремлене від речі без її пошкодження чи істотного понівечення); по-сьоме, речі, які є власністю українського народу (земля, її надра, атмосферне повітря, водні ресурси та інші природні об'єкти, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони) та речі, що є державною власністю, комунальною власністю, а також приватною власністю [303].

Наступною складовою поняття «майно» є «майнові права». Жоден із нормативно-правових актів, що дають визначення «майна», не тлумачить сутність майнових прав. Єдине нормативне визначення, яким, на нашу думку, можливо буде скористатися, надане у ст. 3 ЗУ «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні», згідно з якою майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (право володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (право на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [225]. Крім того, для окреслення сутності майнових прав важливою є і ч. 2 ст. 190 ЦК України, у якій зафіксовано, що майнові права є неспоживчою річчю та визнаються речовими правами [306]. Сутність речового права можливо з'ясувати лише звернувшись до наукової доктрини. Так, Г. Г. Харченко

наголошує, що речовим правом є панування над об'єктом [302, с. 164]. При чому в теорії цивільного права прийнято розрізняти речове право на «своє» майно та на чуже майно (сервітут, емфітевзис, суперфіцій тощо).

Ще одним елементом поняття «майно», що нерозривно пов'язаний із майновим правом, є майнові обов'язки. Майнові обов'язки можуть бути предметом злочину лише в комплексі з майновими правами, адже вони взаємозалежні. Законодавче визначення цієї категорії відсутнє, тому у процесі правореалізації доводиться звертатись до основ теорії держави та права, згідно з якою обов'язок – це антипод права [272, с. 10].

Окрім, змісту поняття «майно» пропонуємо розглянути і його особливі види. Першим особливим видом майна є підприємство як єдиний майновий комплекс, тобто, всі види майна, призначені для діяльності підприємства, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше призначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом [303]. Другим особливим видом майна, на нашу думку, необхідно визнавати тварин (біологічні об'єкти, що відносяться до фауни: сільськогосподарські, домашні, дикі, у тому числі домашня і дика птиця, хутрові, лабораторні, зоопаркові, циркові) [217]. Через те, що поширення на них правового режиму речей є не зовсім вдалим, бо не всі характеристики речей можуть бути сліпо екстрапольовані на тварин, зокрема, неможливо класифікувати тварин за критеріями сталими для інших речей.

Третім складовим елементом поняття «неправомірна вигода» є «переваги». Негативною рисою цього терміна є те, що жодний нормативно-правовий акт не визначає їх сутність для потреб антикорупційної сфери, тобто, знову виникає необхідність звертатися до кримінально-правової доктрини. Так, А. В. Савченко та О. В. Кришевич вказують, що переваги – це додаткові матеріальні та інші вигоди або можливості, які суб'єкт має порівняно з іншими, що ставлять його у нерівне становище з іншими особами [251, с. 18]. М. І. Хавронюк зазначає, що переваги можуть полягати у праві на

позачергове або першочергове одержання матеріальних благ, послуг чи пільг, які належать особі за законом, а незаконне одержання цих переваг має місце там, де це відбувається без законних підстав і з порушенням інтересів інших осіб [300, с. 35], а Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін наголошують, що перевагами є особливі привілеї, що створюють додаткові можливості для конкретних осіб, які вигідно вирізняють їх від інших [112, с. 797].

Таким чином, систематизувавши вище окреслені визначення та враховуючи позицію 80% респондентів (див. додаток В), ми вважаємо, що статтю 1 ЗУ «Про запобігання корупції» треба доповнити визначенням такого змісту: *перевагами* є умови, що створюють для конкретних осіб виключні права на що-небудь. Вони можуть надаватись особі, яка або взагалі не має законних підстав на її отримання або ж якщо ці підстави відсутні на даний момент. Також, надання, одержання, пропозиція або ж обіцянка цих переваг має порушувати інтереси інших осіб чи створювати загрозу такого порушення.

Щодо видів переваг, то на відміну від поняття «хабар», що охоплювало виключно переваги матеріального характеру, поняття «неправомірної вигоди» об'єднує, як переваги матеріальної природи (безпідставне надання чергової відпустки в літній період всупереч встановленому графіку або ж надання основної відпустки до моменту виникнення в особи права на неї; одержання квартири від держави, особою, яка хоч і перебувала на обліку, як така, що має право на першочергове одержання житла, але у відповідному списку таких осіб була не першою, тобто одержала житло поза чергою [152, с. 853]), так і нематеріальної (надання престижної роботи або сприяння призначенню особи на посаду, що не відповідає її кваліфікації, а також робочим умінням та навичкам; залишення на службі в поліції, після реорганізації, поліцейського з менш високими кваліфікацією та досягненнями у службовій діяльності; визнання особи переможцем конкурсу, якщо вона не мала підстав на здобуття перемоги або ж ці підстави були недостатніми; сприяння у вступі до вищого навчального закладу, у випадках,

коли особа не має достатнього рівня теоретичної підготовки, тобто, не склала або склала недостатньо успішно вступні іспити, має недостатній середній бал документа про освіту, що підтверджує попередньо здобутий освітній (освітньо-кваліфікаційний) рівень; надання додаткових привілеїв під час вступу до вищого навчального закладу особі, яка відповідно до умов вступу до конкретного вищого навчального закладу, їх не мала (права на першочергове зарахування) тощо.

Наступний предмет, що є складовою «неправомірної вигоди» – це «пільги». Нормативне визначення цієї категорії відсутнє, тому, у науковій доктрині вже виникло декілька поглядів на правову природу поняття «пільга». Зокрема, Я. В. Ризак вказує, що під пільгами необхідно розуміти різноманітні можливості, встановлені законодавством для різних категорій осіб, що полягають у звільненні їх від певних обов'язків або ж у наданні їм додаткових можливостей [243, с. 123]. Натомість, Т. О. Пікуля наголошує, що пільга є не можливістю, а правом особи на полегшене виконання обов'язків [173, с. 67]. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та В. І. Тютюгін, взагалі намагаються поєднати дві вище окреслені позиції, наполягаючи, що пільги – це додаткові права чи часткове звільнення від виконання певних обов'язків, що надаються окремим категоріям осіб [112, с.797].

На нашу думку, для спрощення правозастосовної діяльності, враховуючи позицію 74 % опитаних (див. додаток В), ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» має бути доповнена поняттям «пільги» такого змісту: *пільги* – це права особи на спрощене виконання або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю.

Щодо різновидів пільг, то першою підставою класифікації є форма існування. На основі цього критерію пільги поділяються на матеріальні (зокрема, звільнення від оплати комунальних платежів), а також нематеріальні (наприклад, скорочення робочого часу). Другим критерієм

поділу є термін дії пільг, згідно з яким пільги бувають: постійні, тобто ті, що діють тривалий час (безкоштовний проїзд у громадському транспорті у зв'язку з інвалідністю); тимчасові, що встановлюються на певний період (податкова знижка для осіб, що здобувають вищу освіту) та надзвичайні, які виникають у зв'язку з певними обставинами (соціальні пільги для дітей-сиріт чи дітей, позбавлених батьківського піклування). Останнім критерієм для класифікації пільг є сфера їх дії. За цим критерієм, по-перше, виділяють податкові пільги. Однією з основних засад податкового законодавства є соціальна справедливість, тобто встановлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків, одним із засобів забезпечення цієї справедливості є податкові пільги, якими відповідно до ст. 30 ПК України є передбачені податковим і митним законодавством звільнення платників податків від обов'язку, щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності передбачених законом підстав [175]. Податкові пільги можуть надаватись чотирма способами: податкова знижка (так платник податків може включити до податкової знижки суму коштів або вартість майна, перерахованих (переданих) платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям, які на дату перерахування (передачі) таких коштів та майна відповідали законодавчим умовам, у розмірі, що не перевищує чотирьох відсотків суми його загального оподаткованого доходу звітного року; зменшення зобов'язання після нарахування податку та збору (право на формування податкового кредиту для платника податку на додану вартість); встановлення зниженої ставки податку та збору (п'ять відсотків – для доходів у вигляді дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування); звільнення від сплати податку та збору (звільнення від сплати податку на додану вартість операцій з постачання послуг із здобуття вищої, середньої,

професійно-технічної та дошкільної освіти навчальними закладами, у тому числі навчання аспірантів і докторантів, навчальними закладами, що мають ліцензію на постачання таких послуг [175].

По-друге, за сферою дії пільги можуть бути фінансово-кредитними. До них належать: пільги, що надаються юридичним особам для реалізації проектів у сфері житлово-комунального господарства [204]; пільги, що надаються молодим сім'ям та самотнім громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла [227]; пільги, що надаються фермерським (сільським) господарствам [203] тощо.

По-третє, за сферою дії пільг виділяють соціальні пільги. Даним терміном оперує значна кількість нормативно-правових актів, зокрема, ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», ЗУ «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» та інші, однак, жоден із них, не дає їхнього визначення. Щодо доктринального тлумачення цієї категорії, то К. Б. Пивоварська пропонує визначати соціальні пільги як різновид пільг, що пов'язані з життєзабезпеченням громадян та зумовлені зниженням рівня їх доходів нижче за прожитковий мінімум або втратою (зниженням) працездатності [171, с. 28].

Соціальні пільги, на відміну від попередніх різновидів, мають складну, розгалужену структуру. По-перше, до них належать житлово-комунальні пільги, зокрема, такі як зменшення плати за житло чи/та комунальні послуги, безоплатна приватизація житла та інші.

По-друге, соціальними пільгами є медико-реабілітаційні або пільги в галузі охорони здоров'я. Зокрема, законодавством передбачено: безоплатний чи пільговий відпуск ліків за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування для деяких категорій громадян, наприклад, хворих на онкологію, сифілісом, діабетом, ревматизмом тощо [188]; забезпечення, на пільгових умовах, санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів

внутрішніх справ, державної пожежної охорони, податкової міліції, державної пожежної охорони, Державної кримінально-виконавчої служби, служби цивільного захисту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації та членів їх сімей [206].

По-третє, до соціальних пільг належать транспорті. Так, ч. 5 ст. 102 Бюджетного кодексу України передбачає, що правом безкоштовного проїзду у громадському транспорті користуються: ветерани війни, ветерани праці, особи, що мають особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, інваліди всіх категорій, діти-інваліди, громадяни, що постраждали від аварії на ЧАЕС, багатодітні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу та інші [35].

Четвертий вид соціальних пільг – це трудові. Прикладами цих пільг є: пільгове зарахування до вищого навчального закладу поза конкурсом; обов'язкове працевлаштування випускників вищих навчальних закладів, що вступали за цільовим направленням; переважне право на залишення на роботі, при скороченні штату, особи, що має більш тривалий професійний стаж та досвід роботи; переведення вагітної жінки чи жінки, що має дитину до трьох років на більш легку роботу; пільги для працівників, що поєднують роботу із навчанням (заохочення, надання додаткових оплачуваних відпусток, обмеження надурочних робіт тощо). Також відповідно до ст. 9-1 Кодексу законів про працю України підприємства, установи, організації в межах своїх повноважень і за рахунок власних коштів можуть встановлювати додаткові трудові пільги для працівників [91]. Наприклад, згідно з ЗУ «Про національну поліцію» [222] такими пільгами є пільги під час розподілу житла і виплаті одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) чи втрати працездатного поліцейського.

Останнім різновидом соціальних пільг є пенсійні, які, на нашу думку, треба поділяти на ті, що пов'язані з професійною діяльністю, зокрема, науково-педагогічні працівники, жінки, що працюють у сільському господарстві, мають право вийти за пенсію не за віком, а за строком трудового стажу; а також на ті, що пов'язані із соціальним статусом особи,

наприклад, жінки, що виховали п'ять і більше дітей, мають право на пільгові умови призначення пенсії незалежно від наявного трудового стажу.

Стосовно відмежування поняття «переваги» від поняття «пільги», то традиційно їх вбачають як синоніми, тобто «привілей» (особлива перевага, пільга, яку закон надає окремим особам, групам осіб, класу (класам), станові; певна перевага кого-небудь, право на виняткове ставлення до себе порівняно з іншими; «вигода» (те, що дає добрі наслідки, якийсь зиск; зручність у чомусь, сприятливі умови); «пріоритет» (першість у чому-небудь, переважне, провідне значення кого-, чого-небудь) [36, с. 1111, 130–131, 1142]. Однак, на нашу думку, для потреб антикорупційної та кримінально-правової сфери їх необхідно розуміти як частину і ціле, тобто, переваги є частиною пільг. Безумовно, у наукових колах виникають дискусії з приводу доцільності виокремлення «переваг» від «пільг», однак, на нашу думку, зважаючи на необхідність протидії будь-яким проявам корупції та з огляду на те, що лише 14 % респондентів визначили ці поняття, як синоніми для сфери правозастосування, переваги, принаймні на даному етапі, потребують самостійної кримінально-правової охорони (див. додаток В).

П'ятим структурним елементом поняття «неправомірна вигода» є «послуга». Ця категорія, як зауважує В. В. Резнікова, є складним поняттям, що по-різному тлумачиться адміністративним, цивільним та господарським правом [241, с. 67]. В. Приходько більш конкретизує зміст послуги, вказуючи, що нею є корисний результат дії (діяльності), що полягає у корисному ефекті, який задовольняє потреби людини [181, с. 82]. Законодавче визначення цього терміна міститься у п. 17 ст. 1 ЗУ «Про захист прав споживачів», відповідно до якого послуга – це діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного, визначеного договором, матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [216]. На нашу думку, застосування такого визначення для потреб антикорупційної сфери буде недоречним, адже воно не розкриває ролі послуги в контексті

корупційних діянь. Тому, для уникнення непорозуміння в тлумаченні даної категорії, враховуючи позицію 75 % опитаних (див. Додаток В), необхідно ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» доповнити новим абзацом, який буде містити визначення поняття «послуги». Згідно з яким *послуги* – це діяльність виконавця, направлена на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення.

Щодо видів послуг, то Я. В. Ризак пропонує виділити: транспортні; технічного сервісу; електрозв'язку; мобільного зв'язку та з доступу до Інтернету; з надання персоналу; з управління будинком; із розроблення, документації та запровадження системи управління; поштового зв'язку; ресторанного господарства; з відпочинку; з оздоровлення; з працевлаштування; з тимчасового розміщення (проживання); освітні; ритуальні тощо [243, с. 123].

Вважаємо, що послуги можна класифікувати за кількома критеріями. По-перше, в залежності від форми існування послуги бувають: матеріального характеру (ремонт квартири) та нематеріальні (надання професійних консультацій). По-друге, в залежності від сфери існування послуги можна поділити на три групи. Перша із них – це адміністративні послуги. Визначення адміністративної послуги міститься у ст. 1 ЗУ «Про адміністративні послуги», відповідно до якого нею є результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону [183].

Адміністративні послуги можна класифікувати за багатьма критеріями, однак, на нашу думку, найбільш важливим для антикорупційної сфери є лише два. Так, у залежності від суб'єкта, що може їх надавати адміністративні послуги бувають: державні, які надаються органами державної влади та державними підприємствами, установами, організаціями, а також органами місцевого самоврядування в порядку виконання делегованих повноважень за рахунок коштів державного бюджету, та

муніципальні, які надаються органами місцевого самоврядування, а також органами виконавчої влади та підприємствами, установами, організаціями в порядку виконання делегованих органами місцевого самоврядування повноважень за рахунок коштів місцевого бюджету [235]. Другим критерієм класифікації адміністративних послуг є їх поділ у залежності від оплатності, згідно з яким адміністративні послуги бувають оплатні (при чому плата за послугу має слугувати не джерелом прибутку для органів публічної адміністрації, а лише покривати витрати на її надання), а також безоплатні.

Друга група послуг за сферою їх дії – це соціальні. Тлумачення змісту даної категорії міститься у ст. 1 ЗУ «Про соціальні послуги», так соціальними послугами є комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, з метою розв’язання їхніх життєвих проблем [232]. Відповідно до ст. 5 вищезазначеного Закону існує кілька різновидів соціальних послуг: *соціально-побутові послуги*, тобто, послуги із забезпечення продуктами харчування, м’яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронату, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо; психологічні послуги, які полягають у наданні консультацій з питань психічного здоров’я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосуванні психодіагностики, спрямованої на вивчення соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад; *соціально-педагогічні послуги* – виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб; *соціально-медичні послуги* – консультації щодо

запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія; *соціально-економічні послуги* – задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій; *юридичні послуги* – надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо); *послуги з працевлаштування* – пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи; *інформаційні послуги* – надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги); а також інші [232].

По-третє, за сферою дії послуги можуть бути – цивільно-правовими. Законодавче тлумачення цих послуг досить вузьке, адже згідно зі ст. 177 ЦК України послуга є об'єктом цивільного права [303]. На нашу думку, для потреб цивільного права послуги – це діяльність направлена на задоволення потреб суб'єкта конкретного виду цивільних правовідносин. У цивільно-правовій сфері послуги необхідно групувати на основі сфери їх надання, наприклад на банківські послуги, послуги з охорони (майна особи, її життя та здоров'я), послуги зберігання, прокату та інші [28, с 156].

Щодо відмежування послуг від майна, то послуги є результатом діяльності особи, що можуть мати як матеріальне, так і нематеріальне

вираження, у той час як майно, згідно з чинним законодавством, – це суто матеріальна категорія (предмети матеріального світу).

Наступною складовою частиною поняття «неправомірна вигода» є «нематеріальні активи», які, як вже зазначалось, на нашу думку, мають бути складовою частиною «майна». Тому, ми вважаємо, що ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» слід доповнити абзацом такого змісту: *майно* – це будь-які активи (матеріальні та нематеріальні), виражені в речах, правах та обов'язках .

Не зважаючи на штучність виокремлення даної категорії, її зміст досить детально розкрито у пп. 14.1.120. п. 14.1. ст. 14 ПК України, де визначено, що нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнанні об'єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку, в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном та майновими правами [175].

На нашу думку, передумовою для виокремлення «нематеріальних активів» від «майна» у структурі «неправомірної вигоди» стала тернистість співвідношення права власності та права інтелектуальної власності, спричинена безліччю теорій щодо правової природи останнього. Переважаючою з-поміж цих теорій, у вітчизняному приватному праві, є та, згідно з якою право інтелектуальної власності є особливим різновидом права власності, що має специфічний об'єкт, строк дії, порядок набуття, припинення тощо. Проте, не зважаючи на це, для потреб антикорупційної сфери об'єкти права інтелектуальної власності все ж таки треба визнавати «майном» на загальних підставах, у зв'язку з тим, що всі вони будучи нематеріальними, у будь-якому випадку здатні втілюватись у фізичні (матеріальні) предмети, які мають певну економічну цінність [155, с. 113], тобто, набувати загальних рис майна. Крім того, незрозумілим є й включення до переліку нематеріальних активів права користування (майном, майновими

правами), що за своєю суттю, враховуючи тріаду правомочностей права власності, є виключно майновим. Тобто, складається враження, що законодавець намагається навмисно ігнорувати закони логіки під час розробки понятійно-категоріального апарату нормативно-правових актів.

Щодо класифікації нематеріальних активів, то на нашу думку, їх варто поділяти в залежності від того, з яким правом (правом інтелектуальної власності чи правом власності) вони пов'язані, поділивши їх на дві групи. Так, перший вид об'єднує нематеріальні активи, що є результатами інтелектуальної діяльності, які у свою чергу можна поділити на чотири великі групи.

Перша група – це об'єкти авторського права. Ними є літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних. Друга група – це об'єкти суміжного права. Ними відповідно до ст. 35 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» є виконання літературних, драматичних, музичних, музично-драматичних, хореографічних, фольклорних та інших творів; фонограми, відеограми, а також передачі (програми) організації мовлення [182]. Третя група результатів інтелектуальної діяльності, що є складовою нематеріальних активів – об'єкти промислової власності. Об'єктами права промислової власності (патентного права) є винаходи, корисні моделі, промислові зразки. До четвертої групи належать інші права: права на сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, раціоналізаторські пропозиції, комерційні таємниці та інші, а також права на комерційні найменування (позначення), що полягають у правах на фірмові найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні позначення.

Другий вид об'єднує нематеріальні активи, що є проявами реалізації однієї із правомочностей права власності, а саме права користування. Зокрема, права користування природними ресурсами (надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище) та права користування майном (право користування

земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо) [175].

Ще одним різновидом нематеріальних активів, який складно віднести до жодної із вище окреслених видів та груп є гудвіл. Великий тлумачний словник сучасної української мови називає гудвілом умовну вартість ділових зв'язків фірми, підприємства; престиж [36, с. 265], а відповідно до пп. 14.1.40 п. 14.1. ст. 14 ПК України гудвілом або вартістю ділової репутації є нематеріальний актив, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо [175].

Сьомим структурним елементом поняття «неправомірна вигода» є будь-які інші вигоди (нематеріального чи негрошового характеру). В. І. Тютюгін та Ю. В. Гродецький до вигод нематеріального характеру відносять інформацію, а до негрошового – корпоративні права, такі як право: брати участь в управлінні справами товариства; вийти в установленому порядку з товариства; одержувати інформацію про діяльність товариства [286, с. 277], натомість, В. І. Осадчий не розділяє вигоди нематеріального і негрошового характеру і аналізує їх у сукупності визнаючи ними похвальну характеристику, рекламу товарів та послуг, а також протегування [160, с. 145]. Найбільш змістовно тлумачать сутність будь-яких вигод нематеріального чи не грошового характеру О. М. Джужа, А. В. Савченко та В. В. Черней, наголошуючи, що ними є вигоди, які не мають матеріальної форми чи які неможливо виміряти (оцінити) у грошовому еквіваленті, але які можуть бути формою неправомірної вигоди (зокрема, отримання службовою особою будь-яких відомостей та/або даних, які можуть бути збережені на матеріальних носіях чи відображені в електронному вигляді; присвоєння службовій особі почесних звань, що не мають державного значення або

нагородження її медалями чи орденами, які засновані певними відомостями або громадськими організаціями; задоволення сексуальних потреб службової особи; реалізація нею певних корпоративних прав; організація масових акцій на підтримку рейтингу службової особи або лобювання її інтересів у відповідних інстанціях, «красномовні», виправдовувальні або похвальні виступи у засобах масової інформації на адресу службової особи [152, с. 855–856].

На нашу думку, існування поняття «будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру» є порушенням вимог щодо ясності і недвозначності правової норми, закріпленої в рішенні Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 [244]. Більше того, даний термін не відповідає принципу правої визначеності (згідно з яким норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія [322]), що у свою чергу є складником принципу верховенства права. На нашу думку, не зважаючи на важливість та актуальність завдання щодо викорінення корупції, все ж відверте ігнорування законодавцем конституційних принципів абсолютне невиправдне. Тому, варто погодитись з думкою М. І. Козюбри, що дотримання вимог принципу правової визначеності забезпечить адаптацію поведінки індивіда до нормативних умов правової дійсності, впевненості особи у своєму правовому становищі, захисті довіри особи до надійності свого правового становища [93, с. 4], а також, як зауважує Л. Л. Богачова, сприятиме вдосконаленню механізмів правотворчості й правореалізації, слугуватиме додатковою гарантією захищеності людини від свавілля державної влади [22]. Крім того, судова практика, протягом року дії правової норми, відповідно до якої будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру є складовою частиною неправомірної вигоди, не

містить жодного факту притягнення до кримінальної відповідальності за злочини з таким предметом.

З огляду на це, на нашу думку, включення до структури поняття «неправомірна вигода» елементу «будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру» є зайвим, так як повністю поглинається іншими елементами «неправомірної вигоди»: перевагами, пільгами та послугами нематеріального характеру.

Наступним елементом поняття «неправомірна вигода» є вказівка на те, що неправомірну вигоду пропонують, обіцяють, надають та одержують. Категорії «пропозиція» та «обіцянка» є оціночними та суміжними, адже не існує певних стандартизованих вимог для того, щоб встановити чи мала місце обіцянка неправомірної вигоди або ж лише її пропозиція. Так, А. В. Байлов пропонує *пропозицією* неправомірної вигоди визнавати очевидне виявлення наміру здійснити винагороду всупереч встановленому порядку, крім того, даний намір має бути адресований конкретній особі – суб'єкту злочину [8, с. 29]. Наприклад, Чернівецьким районним судом Вінницької області Особу 1 було визнано винною у вчиненні замаху на злочин, передбачений ч. 1 ст. 369 КК України, у зв'язку з тим, що вона після виявлення начальником сектору карного розшуку Чернівецького районного управління Управління МВС України у Вінницькій області, Особою 2 в її автомобілі подрібнених рослин коноплі, які є особливо небезпечним наркотичним засобом, обіг якого заборонений, бажаючи не допустити подальшого документування даного факту і таким чином уникнути відповідальності за вказаний злочин, діючи умисно, звернувся до Особи 2 з пропозицією передати йому грошові кошти в сумі 850 гривень в якості неправомірної вигоди. Не зважаючи на те, що злочин не був доведений до кінця з причин, що не залежали від волі Особи 1 (Особа 2 відмовилась від неправомірної вигоди та одразу покликала понятих), все ж суд кваліфікував дії Особи 1 як закінчений замах на пропозицію надання неправомірної вигоди службовій особі [51].

Натомість, *обіцянка* неправомірної вигоди, на відміну від її пропозиції, є не лише висловом про готовність надання неправомірної вигоди, а й завіренням, що воно буде здійснене. Ця форма, як наголошують А. В. Савчено та Ю. Л. Шуляк, є більш конкретизованою, оскільки може передбачити корегування суми, форми чи виду неправомірної вигоди, місця, часу, способів й адресатів майбутнього одержання тощо [252, с. 288]. Кримінальний закон передбачає юридичну відповідальність й для тих осіб, які одержують обіцянку прийняти неправомірну вигоду, зокрема Арцизьким районним судом Одеської області було встановлено, що Особа 1 отримала від Особи 2 обіцянку надати їй неправомірну вигоду у розмірі 500,00 грн. за вирішення питання, що стосується реєстрації речових прав на нерухоме майно. На підставі отриманих доказів, суд визнав Особу 1 винною за фактом вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 368 КК України, та затвердив угоду про визнання винуватості між старшим прокурором та підозрюваним (Особою 1) [38].

Наступні дві категорії: «надання» та «одержання» – є більш традиційними для вітчизняного правозастосування, тому з'ясувати їх зміст – не складно. Так, *наданням* неправомірної вигоди є діяння (дії або бездіяльність) особи, що надає неправомірну вигоду, спрямовані на безпосередню чи опосередковану передачу матеріальних чи нематеріальних цінностей або на надання спеціальному суб'єкту, переваг, пільг, послуг, будь-яких інших вигод нематеріального чи негрошового характеру (результати, яких є предметом неправомірної вигоди), за виконання або невиконання нею обумовлених дій в інтересах особи, що здійснює надання такої неправомірної вигоди чи третіх осіб [68, с. 263]. Наприклад, вироком Апеляційного суду Львівської області Особу 1 було визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 369 КК України, а саме: надання неправомірної вигоди за вчинення службовою особою, яка займає відповідальне становище, в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади та службового становища. Зокрема, Особа 1

вчинила незаконні дії, що полягали в наступному: надала слідчому Залізничного районного відділу Львівського міського управління Головного управління МВС у Львівській області неправомірну вигоду у сумі 5000, 00 грн.[37].

Одержанням є свідоме, вольове прийняття службовою особою майна, грошових коштів, переваг, пільг, послуг, нематеріальних активів або будь-яких вигод нематеріального чи негрошового характеру за правомірне чи неправомірне використання наданої їй влади та/чи службових повноважень. Так, Городоцький районний суд Хмельницької області визнав одержанням неправомірної вигоди дії Особи 2, сільського голови (посадової особи органів місцевого самоврядування), що полягали у отриманні, зловживаючи службовим становищем, неправомірної вигоди (грошових коштів у сумі 37 880 грн.) за виділення Особі 3 на території Юринецької сільської ради Городоцького району Хмельницької області, поза межами населеного пункту, у власність земельної ділянки сільськогосподарського призначення 4 гектари [42].

Важливим є те, що неправомірна вигода може отримуватись як завдяки активним діям, так і шляхом бездіяльності, як безпосередньо, так і у завуальованій формі, зокрема, шляхом укладення законного договору. Тобто, способи одержання неправомірної вигоди можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають [112, с. 140]. Чимало наукових дискусій виникає з приводу встановлення факту одержання майна чи грошових коштів, адже неточною залишається необхідність з'ясування того, чи повинно це майно бути одержаним службовою особою у власність чи лише у користування? Ми вважаємо, що «одержанням» є як отримання майна чи коштів у власність, так і у користування (постійне та тимчасове), оскільки, навіть отримавши лише правомочності володіння та користування суб'єкт злочину може одержати для себе певний зиск.

На нашу думку, та враховуючи позицію 83 % респондентів (див. додаток В), включення таких елементів, як «пропонують», «обіцяють», «надають» і

«одержують» у структуру дефініції «неправомірна вигода» є грубим порушенням теоретичного вчення про склад злочину, адже насправді вони характеризують об'єктивну сторону складу злочину.

Наступний елемент поняття «неправомірна вигода» – це вказівка на підставу її обіцянки, пропозиції, надання, одержання. Так, єдиною законодавчою *підставою* визнання вигоди неправомірною є відсутність для неї законних підстав. Законною підставою для вигоди необхідно вважати її належне юридичне закріплення: по-перше, законодавче, або нормативне (законною буде та винагорода, що одержується посадовими особами органів місцевого самоврядування за вчинення нотаріальних дій [205] та не перевищує законодавчо встановлених розмірів державного мита), по-друге, договірне, (законною є винагорода, яку одержує, наприклад, аудитор відповідно до умов цивільно-правового договору з надання публічних послуг).

На нашу думку, підставою визнання вигоди неправомірною є й її адресування особі, що наділена службовими повноваженнями та пов'язаними із ними можливостями. Тобто, наприклад, якщо приватний нотаріус, як особа, що займаються незалежною професійною діяльністю, укладаючи договір з клієнтом, за «додаткову вигоду» (порушуючи вимоги ст. 43 ЗУ «Про нотаріат») посвідчує документи без належного з'ясування особи, що надає такі документи, а також її компетенції [223], то така вигода визнається неправомірною.

Отже, підсумовуючи викладене вище, охарактеризувавши юридичний зміст поняття «неправомірна вигода» можна зробити висновок, що це поняття має два аспекти формування (історичний і міжнародно-правовий), є комплексним та системним.

2.2. Офіційний документ як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Охарактеризувавши юридичний зміст неправомірної вигоди пропонуємо зосередити увагу на офіційному документі. Взагалі офіційний документ – це різновид документа. Останній термін має декілька теорій походження. Перша з них наполягає на тому, що документ уперше з'явився у праїндоевропейській мові, у якій він означав жест витягнутих рук, пов'язаний з передачею, прийомом чи отриманням чогось [250, с. 314]. Відповідно до другої теорії документ походить від латинського слова *documentum* та має значення «взірець», «доказ», окрім того, його вживали й у значенні «те, що вчить», та «навчальний приклад» [311, с. 6]. З часом дане поняття набуло юридичного сенсу і стало означати «письмовий доказ», «доказ із книги, що підтверджує записи, офіційні акти» [250, с. 314]. На нашу думку, таке тлумачення документа було достатньо обмеженим, адже враховувало лише його процесуальну суть (джерело доказів), натомість, залишало поза увагою матеріальне призначення документа (знаряддя і предмет злочинного діяння).

Поступово поняття документа еволюціонувало, дістаючи нові значення та форми: у радянські часи документом почали називати засіб закріплення різними способами інформації про факти об'єктивної дійсності та розумової діяльності людини. Нині сутність документа, відповідно до ЗУ «Про інформацію», розкривається через загострення уваги не лише на його змісті (інформації), а й на його формі, адже документом названо матеріальний носій, який містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передача у часі та просторі [192].

Щодо різновидів документів, то існує безліч підстав для їх типологізації, зокрема, за способом фіксації, за змістом, за найменуванням тощо. Однак, зважаючи на те, що предметом нашого дослідження є офіційний документ,

найбільш актуальною є класифікація документів за походженням. Відповідно до цього критерію виділяють дві групи документів, перші з них – це особисті (іменні), зокрема, паспорт, трудова книжка, посвідчення особи, перепустки, свідоцтво про народження, свідоцтво про шлюб тощо. Друга група – це службові або офіційні документи. Ці документи, як зауважує Л. О. Букалєрова, мають важливе управлінське значення, а, отже, і наслідки незаконного використання повноважень у сфері документообігу настільки суспільно небезпечні, що держава охороняє їх кримінально-правовими засобами [33, с. 475].

Щодо сутності поняття «офіційний документ», то в науковій літературі існують різні підходи до його тлумачення. Так, одні вчені визначають цю категорію доволі змістовно, наприклад, Ю. І. Ляпунов наголошує, що офіційний документ – це матеріальний носій інформації, письмовий акт федеральних органів влади та державного управління, органів місцевої влади і самоврядування, який засвідчує певні факти, явища, що мають юридичне значення, певну форму та реквізити [293, с. 636]. Ще більш конкретизують зміст офіційного документа М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, вказуючи, що ним є документ, що складається і видається від імені органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій будь-яких форм власності, який посвідчує конкретні факти і події, що мають юридичне значення, складається належним чином за формою і має необхідні реквізити [151, с. 1061]. Більш «вузько», наголошуючи на суб'єкті, який уповноважений видавати чи посвідчувати офіційний документ, роз'яснює його сутність Н. О. Тимошенко, зауважуючи, що офіційним документом є лише той, який видається чи посвідчується установою, органом, громадянином – підприємцем, приватним нотаріусом, аудитором чи іншою особою, яка має право у зв'язку із своєю службовою чи професійною діяльністю видавати чи посвідчувати такі документи [282, с. 15]. Тобто, автор, порівняно з іншими науковцями, зосереджує увагу лише на одній характеристиці офіційного документа, яку і розкриває більш

грунтовно, шляхом розширення переліку суб'єктів, що можуть стати джерелом «походження» офіційного документа.

На нашу думку, найбільш вдалим доктринальним тлумаченням «офіційного документа» є визначення П. Ю. Летнікова, який вважає, що ним є інформація, закріплена за допомогою письмових знаків в електронному вигляді або на матеріальному носії, що походить від державних органів влади або управління, юридичних, а також приватних осіб (але знаходиться в обігу державних органів влади або управління, або засвідчену посадовими особами чи нотаріусом), що підтверджує події або факти, які мають юридичне значення [133, с. 15].

У нормативних джерелах, як і в наукових, відсутній сталий підхід до окреслення правової природи офіційного документа, адже практично кожна галузь законодавства роз'яснює його сутність по-своєму, що в кінцевому результаті призводить до проблем із кваліфікацією дій особи. Так, у міжнародно-правовій сфері під офіційним документом розуміють письмове підтвердження фактів та подій, що мають юридичне значення, або з якими чинне законодавство пов'язує виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків фізичних або юридичних осіб [200]. У сфері охорони здоров'я офіційним документом є аудиторський звіт, складений за результатами внутрішнього аудиту, який містить відомості про хід внутрішнього аудиту, стан системи внутрішнього контролю, аудиторський висновок [209].

Щодо нормативного окреслення поняття «офіційний документ» у кримінально-правовому значенні для потреб розділу XVII Особливої частини КК України, то, ст. 366 КК України має посилкову диспозицію, тому для з'ясування змісту поняття «офіційний документ» необхідно звертатися до примітки до ст. 358 КК України. Відповідно до якої, офіційними документами є документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили або здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у

правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити [111].

Ми вважаємо, що дане визначення, порівняно з визначенням «неправомірної вигоди», є достатньо обґрунтованим і змістовним. Така ситуація зумовлена тим, що на відміну від останнього поняття, яке перебуває на стадії нормативного вдосконалення, поняття «офіційного документа, у зв'язку з тривалим періодом існування кримінальної відповідальності за підроблення та спеціальне підроблення, є вже сформованим. Однак, протягом тривалого часу (з моменту прийняття КК України до внесення останніх змін у структуру поняття «офіційний документ») його зміст був неконкретизований і розмитий, що у свою чергу спричиняло зменшення кількості випадків притягнення до кримінальної відповідальності за службове підроблення. Доказом даної тези є динаміка зареєстрованих злочинів, що передбачені ст. 366 КК України, відповідно до якої починаючи з 2002 р., спостерігається тенденція їх зростання: у 2002 р. – 5137, у 2003 р. – 5035, у 2004 р. – 4756, у 2005 р. – 5702, у 2006 р. – 6740, у 2007 р. – 7412, у 2008 р. – 8694, у 2009 р. – 8581 [298, с. 3], (удосконалення поняття офіційного документа, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11 червня 2009 р.), у 2010 р. – 8280, у 2011 р. – 6608, у 2012 р. – 3992 [274], у 2013 р. – 639, у 2014 р. – 581, у 2015 р. – 472 [275].

Стосовно сучасних неточностей у формулюванні поняття «офіційний документ», то у висновку Головного науково-експертного управління

апарату Верховної Ради України на проект ЗУ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо підроблення документів, печаток, штампів та бланків)» наголошується на тому, що в судовій практиці існує дві основні тенденції щодо окреслення предмета злочину, передбаченого ст. 366 КК України. Перша з них ґрунтується на тому, що законодавець у примітці до ст. 358 КК України оперує не лише поняттям «офіційний документ», а й поняттям «документ». Тому, предметом службового підроблення може бути як перший, так і другий [78].

На нашу думку, навіть з огляду на те, що іноді окреслити межу між офіційними документами і документами досить складно, така позиція є хибною. Як вже зазначалось, офіційний документ є різновидом документа, а тому йому властиві всі риси документів у цілому, крім того, в конкретних випадках одні й ті ж самі документи, зокрема, офіційне листування, можуть як визнаватись, так і не визнаватись офіційними. Проте, ми вважаємо, що основна конкретизуюча ознака офіційного документа, що дає змогу відмежувати його від документа та визнати його предметом злочину, передбаченого ст. 366 КК України – це його роль. Так, на відміну від документів, що підтверджують громадські, особисті, історичні та інші неюридичні факти [133, с. 15], офіційні документи мають правове значення, оскільки посвідчують (підтверджують) певні юридичні факти, тобто стають підставою для надання прав та обов'язків або ж їх скасування.

Відповідно до другої тенденції, прихильниками якої є такі науковці, як М. І. Мельник та М. І. Хавронюк, суди визнають предметами службового підроблення лише офіційні документи, тому що документ, як матеріальна форма одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксована на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, оптичному диску або на іншому носіїві, є лише базисом (основою) для поняття «офіційного документа» і може набути статусу офіційного лише у тих випадках, коли його зміст стосується відносин, врегульованих правом, і якщо він видається або використовуються у встановленому законодавством порядку для

посвідчення конкретних подій і фактів, що мають юридичне значення [151, с. 1024–1025]. Крім того, переважна більшість документів не має суттєвого суспільного значення, а тому не є предметами кримінально-правової охорони, на відміну від офіційних документів, які відіграють важливу роль як у сфері приватноправових, так і у сфері публічно-правових відносин.

Вважаємо, що вищевказана проблема зумовлена двома чинниками. Перший – це недотримання правил законодавчої техніки у процесі конструювання визначення офіційного документа: неспроможністю законодавця оминати тавтологію. На нашу думку, усунути цю проблему можна шляхом внесення змін у структуру поняття «офіційний документ». Зокрема, у примітці до ст. 358 слова «документи, що мають зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію» замінити словами «матеріальні носії інформації, зафіксовані на будь-яких джерелах». Другим чинником складнощів у правозастосуванні під час з'ясування правової природи предмета службового підроблення є недосконалість тлумачення кримінального закону. Усунути цей недолік можливо спираючись на узагальнення Верховного Суду України, постанови пленуму Верховного Суду України, а також роз'яснення Вищого спеціалізованого суду із розгляду цивільних і кримінальних справ.

Щодо юридичного змісту «офіційного документа», то на нашу думку, аналізувати його треба крізь призму основних ознак. Однак, зважаючи на те, що в науці кримінального права відсутній сталий підхід до окреслення сутності цього терміна, то, відповідно, відсутні й його уніфіковані ознаки. Так, О. О. Дудоров виокремлює три ознаки офіційного документа: походження від уповноваженого суб'єкта, формальна визначеність та виконання офіційним документом особливої, посвідчувальної, функції в системі документообігу [75, с. 92]. Л. О. Букалєрова розширює цей перелік, стверджуючи, що ознаками офіційного документа є й установлена законом форма та те, що офіційні документи підпадають під дію системи реєстрації, суворої звітності та контролю [33, с. 476].

На нашу думку, найбільш ґрунтовно ознаки офіційного документа були розглянуті в узагальненні Верховного Суду України про практику розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачений ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення) [78]; відповідно до якого виділяють п'ять ознак яким має відповідати документ, щоб набути статусу офіційного. Так, по-перше, він повинен містити інформацію. По-друге, така інформація має бути зафіксована у певній формі (письмова, цифрова, знакова), а також мати певні реквізити, що передбачені законом чи іншими нормативно-правовими актами. По-третє, інформація має бути зафіксована на відповідних матеріальних носіях. По-четверте, документ має бути складений, засвідчений, виданий чи розповсюджений в інший спосіб службовою особою від імені державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та об'єднань громадян, а також підприємств, установ, організацій, незалежно від форми власності. По-п'яте, офіційним є лише той документ, що містить зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити явища правового характеру, чи може бути використана, як документи – докази у правозастосовній діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними особами незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм і вимог [78, с. 31].

Ми вважаємо, що не зважаючи на повноту такого роз'яснення, воно все ж є занадто широким, а тому складним для сприйняття. Тому, ми пропонуємо більш лаконічну характеристику ознак поняття «офіційний документ».

Першою ознакою є зміст документа. Так, офіційним документом буде лише той, що містить певну інформацію, якою відповідно до ЗУ «Про інформацію» є будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях та/або відображенні в електронному вигляді [192].

Другою ознакою є форма офіційного документа. За своєю формою офіційні документи можуть бути трьох видів. По-перше – це письмові. Чинне українське законодавство не містить визначення терміна письмова форма, тому для з'ясування правової природи цієї категорії доцільно звернутись до міжнародно-правових норм. Так, згідно зі ст. 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про міжнародні майнові права на рухоме обладнання, ратифікованої Україною у 2012 р., письмова форма – це запис інформації (у тому числі інформації, що передається засобами дальньої передачі), який здійснений в матеріальній чи іншій формі, який згодом може бути відтворений у матеріальній формі і який належним чином відображає згоду на такий запис особи, яка його надає [94].

Другий різновид офіційного документа, за його формою, – це друкований. Нормативно-правове окреслення сутності цієї категорії також відсутнє, але Національний стандарт України «Державна уніфікована система документації. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163-2003) [221], затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики № 55 від 07 квітня 2003 р., у п. 7.1. наголошує, що документами, виготовленими за допомогою друкарських засобів, є документи, виготовлені на конторській друкарській машинці та за допомогою комп'ютерної техніки.

По-третє, за формою офіційні документи бувають електронними, тобто, такими, інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документів [191]. Специфіка цих документів, як зауважує О. Е. Чекотовська, полягає в тому, що особа здатна їх сприймати лише за допомогою спеціальних технічних та програмних

засобів [306, с. 135]. Однак, не зважаючи на таку особливість електронного документа, він має таку ж юридичну силу, як і традиційні друковані чи письмові документи. Проте, його юридична сила зберігається лише в інформаційному просторі електронних ресурсів, у той час як у роздрукованому варіанті електронний документ її втрачає [142, с. 16].

Третьою ознакою офіційного документа, яка тісно пов'язана з формою документа, є наявність певних передбачених законом реквізитів. Кожен вид документа має свій формуляр, тобто сукупність реквізитів, що розташовані у певній чітко окресленій послідовності. Розміщення цих реквізитів, як правило, відбувається на бланку, тобто, аркуші паперу з відтвореними на ньому реквізитами, які містять постійну інформацію [174, с. 154].

Щодо сутності реквізитів, то вони є основними сталими елементами документа, що розташовані у певній послідовності. І. М. Плотницька пропонує поділяти реквізити офіційних документів на постійні, які друкуються на бланку у процесі його виготовлення, та змінні, що фіксуються на бланку у процесі його заповнення [174, с. 147]. Натомість, О. В. Воробей, І. М. Мельников та О. Г. Волошин виділяють дві групи реквізитів, включаючи до першої: сукупність необхідних позначень документа (текст, відбитки печаток, штампів, номер тощо), а до другої – сукупність даних, що індивідуалізують документ (номер, найменування, дата видачі, організація та особа, що їх видала) [57, с. 11].

На нашу думку, остання класифікація є більш нормативно наближеною, оскільки відповідно до вищезгаданого Національного стандарту України «Державної уніфікованої системи документації. Уніфікованої системи організаційно-розпорядчої документації. Вимог до оформлення документів» (ДСТУ 4163-2003) [221] також виокремлюється два види реквізитів.

Перші з яких – це обов'язкові, зокрема, назва організації; назва виду документа; реєстраційний індекс документа; заголовок до тексту документа; текст документа та підпис. При чому останній є обов'язковим і для

електронних документів і використовується для ідентифікації автора та/або особи, що його підписувала, іншими суб'єктами електронної документації.

Друга група – це факультативні реквізити, тобто ті, що носять допоміжний (необов'язковий) характер. До них належать: зображення Державного Герба України; зображення емблеми організації або товарного знака; зображення нагород; код організації; код форми документа; назва організації вищого рівня; назва структурного підрозділу; посилання на реєстраційний індекс і дату документа, на який дають відповідь; місце складання або видання документа; гриф обмеженого доступу до документа; відмітка про наявність додатків; гриф погодження документа; візи документа; відбиток печатки; прізвище виконавця і номер його телефону; відмітка про виконання документа і направлення його до справи; відмітка про наявність документа в електронній формі; запис про державну реєстрацію тощо [221].

Четвертою і найважливішою ознакою поняття «офіційний документ» є його матеріальний носій, адже саме матеріальна природа офіційного документа є однією з найважливіших підстав для виділення його як предмета злочину. Пропонуємо проаналізувати найбільш актуальні для сучасного суспільства матеріальні носії офіційних документів.

Найбільш поширеними є паперові документи. Паперовим вважається той офіційний документ, який виготовлений на папері або на матеріалі, що за своїми властивостям подібний до паперу. Щодо класифікації паперу, то існує безліч критеріїв для його групування, наприклад, за способом друку, за масою, за наявністю покриття, сферою застосування тощо. На другому місці, за поширеністю знаходяться електронні носії, зокрема, карти пам'яті, магнітні диски, оптичні диски тощо. Матеріальними носіями офіційних документів, що у зв'язку зі своєю неоднозначною природою спричиняють найбільше наукових дискусій, є фото-, аудіо- та відеоплівки. На нашу думку, зважаючи на законодавчу позицію, документи, що знаходяться на таких матеріальних носіях, треба вважати офіційними. Адже, КК України [111]. та

КПК України [114] чітко закріплюють, що фото-, аудіо- та відеоплівки, за умови, що містять інформацію, яка має особливе значення, можуть визнаватись «офіційними документами».

П'ятою ознакою «офіційного документа» є його специфічна і неоднозначна роль. Першим компонентом цієї ролі є матеріальний, який полягає в тому, що офіційний документ має підтверджувати чи посвідчувати певні події, явища, факти, що спричинили або здатні спричинити наслідки правового характеру. Посвідчувальна природа офіційного документа має істотне значення для відмежування справжнього документа від підробленого, адже ключовою відмінністю між ними є те, що підроблені документи засвідчують події, явища, факти, які не існували в минулому та не існують нині, тобто, вони є помилковими [120, с. 18].

Другий компонент ролі офіційного документа – процесуальний. Суть цього компонента виражена у ч. 2 ст. 98 КПК України, яка закріплює, що речовими доказами можуть бути документи, за умови, що вони були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення [114].

Останньою ознакою терміна офіційний документ є суб'єкт, що наділений компетенцією його складати, видавати або посвідчувати. І. Грічанін та Ю. Щиголев наголошують, що офіційний документ завжди має офіційне джерело [66, с. 37], яке, на нашу думку, має чотири групи різновидів. Першу групу складають публічні службовці, які уповноважені складати, видавати, посвідчувати офіційні документи. Цю групу, залежно від різновиду публічної служби, можна розділити на дві підгрупи: компетентні особи органів державної влади, тобто державні службовці (громадяни України, які займають посади державної служби в органі державної влади,

іншому державному органі, їх апараті (секретаріаті), одержують заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснюють встановлені для цих посад повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримуються принципів державної служби) [189], та компетентні особи органів місцевого самоврядування, тобто, посадові особи органів місцевого самоврядування (особи, які працюють в органах місцевого самоврядування, мають відповідні повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримують заробітну плату за рахунок місцевого бюджету) [231].

Щодо другої групи, то до неї належать керівники громадських об'єднань та уповноважені особи громадських об'єднань, які мають право представляти громадські об'єднання у правовідносинах з державою та іншими особами і вчиняти дії від імені громадського об'єднання без додаткового уповноваження.

До третьої групи належать уповноважені особи юридичних осіб усіх організаційно-правових форм та форм власності, яким надано право надавати публічні послуги. Передусім, даним правом наділяються особи, визначені в установчих документах юридичної особи, як правило ними є керівники юридичних осіб, а у другу – всі інші працівники юридичної особи, за дорученням керівника (власника) чи іншого уповноваженого суб'єкта юридичної особи.

Представниками останньої групи є фізичні особи, які уповноважені складати, видавати та посвідчувати документи з метою надання їм статусу офіційних. За загальним правилом, документи, що походять від приватних осіб не можуть визнаватись офіційними, однак, за умови їх подальшого використання чи безпосереднього зв'язку із діяльністю з надання послуг публічного характеру, вони все ж можуть набути статусу офіційних. Четверта група суб'єктів, як і перша, може бути поділена на дві підгрупи [54]. Першу підгрупу становлять громадяни, яким законом надано право

складати, видавати чи посвідчувати певні документи. Така можливість виникає в особи у зв'язку з її професійною або ж службовою діяльністю, наприклад, у фізичної особи-підприємця, яка видає наказ про прийняття на роботу. До другої підгрупи належать самозайняті особи, тобто, фізичні особи-підприємці або особи, що провадять незалежну професійну діяльність, за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Вважаємо, що поняття «самозайнята особа» є неоднозначним, тому визначити перелік таких осіб доволі складно. Насамперед, ними є фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю, однак, безпосередньо у процесі її здійснення використовують працю найманих працівників; по-друге, ними є й особи, які займаються незалежною професійною діяльністю, тобто, беруть участь у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності. Крім того, до незалежної професійної діяльності належить і діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, осіб, зайнятих релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю, за умови, що такі особи не є працівниками або фізичними особами-підприємцями та використовують найману працю не більше, як чотирьох фізичних осіб [175].

Із вищевикладеного можна зробити висновок, що законодавець значним чином розширив перелік суб'єктів, які уповноважені складати, видавати або посвідчувати офіційні документи. Однак, не всі науковці розділяють цю позицію, зокрема І. А. Клепицький вважає, що розглядати документи, які посвідчуються юридичними особами або приватними особами (нотаріусами) в якості офіційних, враховуючи, що поняття «офіційність» виникає із сфери державного управління і жодним чином не стосується приватноправових відносин, є недоречним [88, с. 70]. На нашу думку, офіційними документами можуть визнаватись і ті документи, що походять від, наприклад, приватних

нотаріусів, аудиторів, арбітражних керуючих, за умови їх подальшого використання у сфері державного управління.

Отже, юридичний зміст поняття «офіційний документ» розкривається крізь симбіоз його шести ознак.

2.3. Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Різновидом офіційного документа є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Її виокремлення в окремий предмет кримінально-правової охорони, пов'язане, передусім, з політичною кризою, а також з євроінтеграційними вимогами, що у 2014 р. призвело до низки революційних реформ для України, зокрема, вкотре було оновлено антикорупційне законодавство; одним із пакету антикорупційних законів, як уже наголошувалося, став ЗУ «Про запобігання корупції», з тексту якого випливає, що законодавець нарешті усвідомив, що, по-перше, корупція є системним явищем, яке в сучасних умовах вимагає комплексного підходу [72, с. 117]; по-друге, корупція – це латентне та масове соціальне явище, тому більш ефективними заходами її усунення є не заходи, спрямовані на її пост фактичне подолання, тобто суворі покарання, а продуктивні превентивні заходи: обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища; обмеження щодо одержання подарунків; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності; обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування; обмеження спільної роботи близьких осіб; запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, правила етичної поведінки для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або

місцевого самоврядування; фінансовий контроль; заборона на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування; антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів; спеціальна перевірка та запобігання корупції у діяльності юридичних осіб [196].

Одним із різновидів таких заходів є вимоги щодо фінансового контролю. Так, визначені законом особи, зокрема ті, що уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також ті, що лише претендують на заняття чи обрання на такі посади або ж звільняються з них, зобов'язані подавати, шляхом заповнення на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за минулий рік за формою, що визначається Національним агентством [196]. Електронна форма антикорупційної декларації є запорукою оперативного виявлення та реагування на неправомірні дії, наприклад, незаконне збагачення, не лише з боку компетентних державних органів, а й з боку громадськості. Окрім того, перевагою даної форми декларування є й економія часу (як для суб'єкта декларування, так і для контролюючого суб'єкта). Щодо негативного аспекту електронного антикорупційного декларування, то ним цілком ймовірно стануть збої у роботі систем подання та оприлюднення декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зумовлені перенавантаженням систем, адже суб'єкти декларування з усіх регіонів України будуть вносити необхідні відомості до електронних форм декларацій у встановлені законодавством строки практично одночасно. Така ситуація спроможна спричинити колосальне притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП), тобто несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [92].

Вимога, щодо фінансового контролю не є антикорупційною новелою. Так, у 1995 р. набув чинності ЗУ «Про боротьбу з корупцією», в якому закріплювався обов'язок щодо декларування доходів особами, уповноваженими на виконання функцій держави, а також наведений перелік таких осіб. Окрім, державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, відповідно до ст. 6 Закону, щорічній публікації в офіційних виданнях державних органів України підлягали відомості про доходи, цінні папери, нерухоме та цінне рухоме майно і банківські вклади Президента України, Голови Верховної Ради України та його заступників, голів постійних комісій Верховної Ради України та їхніх заступників, народних депутатів України, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, Голови та членів Конституційного Суду України, Голови та суддів Верховного Суду України, голови та суддів вищого спеціалізованого суду України, Генерального прокурора України та його заступників, а також членів їхніх сімей. Однак, фактичне декларування доходів і видатків вищевказаними особами розпочалося лише з 06 березня 1997 р., коли наказом Міністерства фінансів України № 58 було затверджено форму декларації про доходи, зобов'язання фінансового характеру та майновий стан державного службовця та особи, яка претендує на зайняття такої посади [320, с. 6–7].

Новий антикорупційний закон, прийнятий у 2011 р., «Про засади запобігання і протидії корупції» запровадив додаткові правові механізми подолання корупції, а також усунув прогалини та невизначеності в правовому регулюванні, існування яких лише сприяло її поширенню серед осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [17, с. 32], зокрема, було збережено вимогу щодо фінансового контролю та одночасно більш детально зафіксовано процедуру подання, перевірки, оприлюднення антикорупційних декларацій. Більше того, КУпАП передбачав юридичну відповідальність за несвоєчасне подання декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру,

передбаченої Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» [197].

Нововведенням чинного антикорупційного закону, у сфері фінансового контролю, (у зв'язку з тим, що порушення вимог фінансового контролю завжди було одним з найбільш поширених адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією) стало розширення меж юридичної відповідальності та переліку правопорушень, предметом яких є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Так, нині за декларування недостовірної інформації (неподання та внесення до такої декларації завідомо неправдивих відомостей) особа несе кримінальну відповідальність. Таким чином, до прийняття ЗУ «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, прирівнювалася до офіційного документа і лише нещодавно законодавець усвідомив її значущість у сфері протидії корупції.

Щодо сутності поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», то воно є багатограним. Адже, передусім, йому притаманні всі ознаки офіційного документа, по-друге, даний термін є інструментом антикорупційного фінансового контролю; на правовій природі останнього, ми пропонуємо, зосередити особливу увагу, оскільки це поняття є складноструктурним. Так, у широкому (об'єктивному) сенсі «фінансовий контроль» є функцією державного управління, тобто системою спостережень та перевірок фінансової діяльності певних суб'єктів (об'єктів) [70, с. 255], що здійснюється компетентними органами держави, місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями. Натомість, вузький (суб'єктивний, антикорупційний) сенс утворюють дві складові: економічна, яка визнає фінансовим контролем вартісний контроль, що передбачає математичну та логічну перевірку поданих даних, та юридична, згідно з якою, враховуючи позицію Н. Ю. Мельничука, фінансовий контроль полягає в нагляді, що об'єднує

конкретні форми, методи та важелі використання фінансових ресурсів та законності отриманих доходів уповноваженими суб'єктами [145, с. 287].

Нормативне окреслення дефініції «фінансовий контроль» для потреб антикорупційної сфери – відсутнє, законодавець лише здійснює перелік заходів, які необхідно вважати його компонентами. Так, зі змісту VII Розділу ЗУ «Про запобігання корупції» [196] випливає, що до нього належать: подання декларацій особами, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; облік та оприлюднення таких декларацій; їх перевірка, а також моніторинг способу життя суб'єктів декларування.

Що ж до змісту поняття «декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», то, з огляду на результати анкетування працівників поліції з питань предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, пропонуємо ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» та ст. 366-1 КК України доповнити новим абзацом (приміткою) такого змісту: *декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – це офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру.*

На нашу думку, аналіз сутності поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», необхідно здійснювати, спираючись на її основні елементи, викладені на бланку декларації. Чинний антикорупційний закон суттєво новелізував структуру та зміст цих елементів, що допоможе їх сприйняттю суб'єктом декларування, оскільки скоротить обсяг інформації

загального характеру, натомість елементи, що стосуються доходів та витрат, будуть викладатися більш конкретизовано.

Так, перший елемент – це персональні дані, тобто, прізвище, ім'я, по батькові, реєстраційний номер облікової картки платника податків (серія та номер паспорта громадянина України, якщо особа через свої релігійні переконання відмовилася від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомила про це відповідний орган центрального органу виконавчої влади, відповідальний за формування державної податкової політики, і має про це відмітку в паспорті громадянина України) [196]. Даний елемент має два компоненти: персональні дані суб'єкта декларування та персональні дані членів його сім'ї. Членами сім'ї, відповідно до ст. 1 КПК України, є чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [114]. Натомість, ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» тлумачить цей термін вужче, називаючи членами сім'ї другого з подружжя, дітей, у тому числі повнолітніх, батьків, осіб, які перебувають під опікою і піклуванням, інших осіб, які спільно проживають і пов'язані з декларантом спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [196].

Дане визначення поняття «членів сім'ї» витікає зі ст. 3 Сімейного кодексу України, відповідно до якої сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Тобто, членами сім'ї є лише особи, які наділені симбіозом трьох

ознак: спільним проживанням, поєднанні спільним побутом та мають взаємні сімейні права та обов'язки. Важливим є те, що подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно [265].

Однак, як наголошує М. І. Хавронюк, існують випадки, коли доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру чоловіка (дружини), дітей, батьків, рідних братів і сестер, діда, баби, онуків, усиновлювачів, усиновлених, інших осіб, які проживаючи спільно, не підлягають декларуванню. Зокрема, якщо вони не пов'язані спільним побутом, або, проживаючи спільно та будучи певною мірою пов'язані спільним побутом, не несуть жодних взаємних прав та обов'язків [300, с. 172].

Окрім, базових персональних даних, перший елемент антикорупційної декларації включає й данні про місце реєстрації та фактичного проживання, місце роботи (проходження служби) або місце майбутньої роботи (проходження служби), займану посаду, або посаду, на яку претендує, та категорію посади (якщо така є) суб'єкта декларування. Вважаємо, що певні незручності можуть виникнути з тлумаченням поняття «фактичне місце проживання», адже відповідно до ЦК України та ЗУ «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» [229] фізична особа може мати кілька місць проживання: постійне та тимчасове. Крім того, останній нормативно-правовий акт оперує й поняттям «місце перебування особи», визнаючи ним адміністративно-територіальну одиницю, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік. На нашу думку, законодавцю необхідно більшої уваги приділити питанню «місця проживання фізичної особи», тому що на практиці можуть мати місце ситуації, коли державний службовець зареєстрований за однією адресою, наприклад у місті Києві, сукупно (більше шести місяців на рік) проживає у місті Вінниці, а у зв'язку з роз'їзним характером роботи, змушений винаймати житло в місті Бар, Вінницької області, тобто має там місце

перебування. Ми вважаємо, що у п. 1 ч. 1 ст. 46 ЗУ «Про запобігання корупції» слова «фактично проживає» необхідно доповнити, вказавши «постійно фактично проживає», наголосивши, що під словом «постійно» мається на увазі більше шести місяців на рік.

Другим елементом декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є окреслення відомостей про об'єкти нерухомого майна, що належать суб'єкту декларування (членам його сім'ї): на праві власності, тобто праві особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших (одноосібно, сумісно і частково); на праві користування (праві вилучення корисних властивостей речі (майна) на безоплатній чи платній основі); праві оренди, тобто на праві строкового платного володіння майном [303]. Такі відомості включають: інформацію щодо виду, характеристики та місцезнаходження майна, дати набуття права на нього, вартості майна на дату набуття його у власність, володіння або користування. Також закон, у разі перебування нерухомого майна у спільній власності, зобов'язує декларанта вказувати персональні дані інших співвласників або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, а у разі перебування в користуванні чи оренді декларанта, персональних даних власника такого майна, або найменування відповідної юридичної особи з зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Більше того, законодавець передбачає, що в декларації мають бути зазначені дані про нерухомість: земельну ділянку, садибу, житловий будинок (квартиру) чи інше нерухоме майно, незалежно від форми укладення правочину (простої письмової, нотаріально посвідченої, державної реєстрації).

Важливим є й те, що декларант зобов'язаний вказувати й відомості про об'єкти незавершеного будівництва (об'єкт будівництва, на який видано дозвіл на будівництво, понесені витрати на його спорудження та не

прийнятий в експлуатацію відповідно до законодавства) [218], об'єкти, не прийняті в експлуатацію або право власності на які не зареєстроване в установленому законом порядку. Дані відомості включають: інформацію про місцезнаходження об'єкта; інформацію про власника (співвласників) або користувача земельної ділянки, на якій здійснюється будівництво об'єкта. Зазначені відомості надаються в разі, якщо такі об'єкти належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї на праві власності відповідно до ЦК України та розташовані на земельних ділянках, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї на праві приватної власності (спільної власності), оренди чи користування, незалежно від правових підстав набуття такого права, та повністю або частково побудовані з матеріалів чи за кошти суб'єкта декларування або членів його сім'ї.

Наступний елемент декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – інформація про рухоме майно, що має значну цінність (дані щодо виду та характеристики майна, дата набуття прав на нього (права власності, володіння або користування) та вартість майна на дату набуття прав на нього). Традиційно до такого майна належать коштовності, предмети антикваріату, самохідні наземні транспортні засоби (легкові і вантажні автомобілі тощо), морські, річкові і повітряні судна. Цікавим є той факт, що законодавець вимагає від декларанта фіксувати відомості про транспортні засоби та інші самохідні машини і механізми незалежно від їх вартості, у той час як данні про інше цінне нерухоме майно вказуються лише у тих випадках, коли їх вартість перевищує 50 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року, що належить суб'єкту декларування або членам його сім'ї на праві приватної власності, у тому числі спільної власності, або перебуває в його володінні або користуванні незалежно від форми правочину, внаслідок якого набуто таке право. Крім того, як і у випадку з відомостями про нерухоме майно, що перебуває у спільній власності (володінні, користуванні), декларант має вказувати персональні дані решти співвласників (володільців, користувачів)

або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Четвертий елемент декларації – це відомості про цінні папери, які належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї, з відображенням даних стосовно виду цінного папера, його емітента, дати набуття цінних паперів у власність, кількості та номінальної вартості цінних паперів. У разі передачі права управління цінним папером третій особі, в декларації також зазначаються дані щодо останньої (персональні дані або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців).

П'ятим елементом декларації є дані про інші корпоративні права (права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами) [64], що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї, з зазначенням найменування кожного суб'єкта господарювання, його організаційно-правової форми, коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, частки у статутному (складеному) капіталі товариства, підприємства, організації у грошовому та відсотковому вираженні. Як відомо, Основний Закон передбачає можливість обмеження підприємницької діяльності державних службовців та інших осіб, наділених публічними правами [259, с. 41]. Перелік таких осіб міститься в чинному антикорупційному законі; відповідно до останнього особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування, посадовим та службовим особам органів прокуратури, Служби безпеки України, дипломатичної служби, державної лісової охорони, державної охорони природно-заповідного фонду, центрального органу виконавчої влади, що

забезпечує формування та реалізацію державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи тощо) заборонено займатися підприємницькою діяльністю. Проте, у той же час ці особи мають право на окремі правомочності корпоративних прав, наприклад, право на отримання певної частки прибутку (дивідендів) від діяльності господарської організації та активів у разі ліквідації такої організації відповідно до закону.

Даний елемент антикорупційної декларації передбачає й надання даних про юридичні особи, кінцевим бенефіціарним власником (контролером), тобто фізичною особою, яка незалежно від формального володіння має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або господарську діяльність юридичної особи безпосередньо або через інших осіб, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною часткою, права вирішального впливу на формування складу, результати голосування, а також вчинення правочинів, які надають можливість визначати умови господарської діяльності, давати обов'язкові до виконання вказівки або виконувати функції органу управління, або яка має можливість здійснювати вплив шляхом прямого або опосередкованого (через іншу фізичну чи юридичну особу) володіння однією особою самотійно або спільно з пов'язаними фізичними та/або юридичними особами часткою в юридичній особі у розмірі 25 чи більше відсотків статутного капіталу або прав голосу в юридичній особі [198], яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї.

Шостий елемент декларації особи уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – це нематеріальні активи, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї, в тому числі об'єкти інтелектуальної власності, що можуть бути оцінені в грошовому еквіваленті. До відомостей щодо нематеріальних активів долучаються дані про вид та характеристики таких активів, вартість активів на момент виникнення права власності, а також про дату виникнення права на них.

Наступний елемент декларації – джерело, вид та розмір отриманих (нарахованих) доходів. На нашу думку, всі перераховані законодавцем доходи суб'єкта декларування доцільно розподілити на три групи. До першої належать доходи від грошового забезпечення: заробітна плата (одержана як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом); пенсія (щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого законом пенсійного віку чи визнання її інвалідом, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених законодавством) [193]; гонорар (грошова винагорода авторам праць з науки, мистецтва літератури, що виплачується згідно з умовами договору) та роялті (будь-який платіж, отриманий як винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності, а саме на будь-які літературні твори, твори мистецтва або науки, включаючи комп'ютерні програми, інші записи на носіях інформації, відео- або аудіокасети, кінематографічні фільми або плівки для радіо- чи телевізійного мовлення, передачі (програми) організацій мовлення, інших аудіовізуальних творів, будь-які права, які охороняються патентом, будь-які зареєстровані торговельні марки (знаки на товари і послуги), права інтелектуальної власності на дизайн, секретне креслення, модель, формулу, процес, права інтелектуальної власності на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау) [175].

До другої групи належать доходи від корпоративних прав: по-перше, дивіденди (платежі, що здійснюється юридичною особою – емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку [175]; по-друге, доходи від відчуження цінних паперів та корпоративних прав.

Третя група об'єднує всі інші доходи суб'єкта декларування, в тому числі одержані в якості страхової виплати (грошової суми, що виплачується страховиком відповідно до умов договору при настанні страхового випадку) [233]; благодійної допомоги, наприклад, грошових коштів, майна, майнових прав для досягнення певних визначених законодавством цілей (наука і наукові дослідження, охорона здоров'я тощо) [184]; процентів (доходів, які сплачуються (нараховуються) позичальником на користь кредитора як плата за використання залучених на визначений або невизначений строк коштів або майна, зокрема платежів за використання коштів або товарів (робіт, послуг), отриманих у кредит; платежів за використання коштів, залучених у депозит; платежів за придбання товарів у розстрочку; платежів за користування майном згідно з договорами фінансового лізингу (оренди) (без урахування частини лізингового платежу, що надається в рахунок компенсації частини вартості об'єкта фінансового лізингу) та доходів орендодавця як частини орендного платежу за договором оренди житла з викупом, сплачена фізичною особою платнику податку, на користь якого відступлено право на отримання таких платежів [175]; подарунків, у разі, якщо їх вартість перевищує 5 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року, а для подарунків у вигляді грошових коштів – якщо розмір таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, перевищує п'ять мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року [196].

Окрім, вищевикладених, на нашу думку, з огляду на матеріальний характер цих виплат, до інших доходів суб'єкта декларування належать й допомога по догляду за дитиною віком до трьох років, допомога по вагітності та пологах, допомога на поховання, суми відшкодувань за майнову або моральну шкоду, отримані декларантом за рішенням суду тощо.

Восьмим елементом декларації законодавець називає відомості про наявні грошові активи (дані про вид, розмір та валюту активу, а також найменування та код Єдиного державного реєстру юридичних осіб та

фізичних осіб-підприємців установи, в якій відкриті відповідні рахунки або до якої зроблені відповідні внески). Термін «грошові активи» є категорією бухгалтерського обліку і, як правило, об'єднує грошові кошти (готівка, кошти на рахунках у банках та активи в дорогоцінних (банківських) металах) та фінансові інвестиції [267, с. 196]. Фінансові інвестиції – це господарські операції, що передбачають придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та/або інших фінансових інструментів [175]; однак, під час заповнення антикорупційної декларації дане поняття тлумачиться більш вузько, адже, до фінансових інвестицій належать внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ і кошти, позичені третім особам. Більше того, даний компонент декларації, як і більшість інших, також містить застереження, відповідно до якого не підлягають декларуванню грошові активи (у тому числі готівкові кошти, кошти, розміщені на банківських рахунках, внески до кредитних спілок та інших небанківських фінансових установ, кошти, позичені третім особам) та активи в дорогоцінних (банківських) металах, сукупна вартість яких не перевищує 50 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року.

Дев'ятий елемент декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – інформація про вид, розмір, валюту і дату виникнення фінансового зобов'язання (тобто правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку) [303] та особу, стосовно якої виникли такі зобов'язання або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Для потреб антикорупційної сфери законодавець вважає за доцільне вважати фінансовими зобов'язаннями: отримані кредити, позики, зобов'язання за договорами лізингу, розмір сплачених коштів у рахунок основної суми позики (кредиту) та процентів за позикою (кредиту),

зобов'язання за договорами страхування та недержавного пенсійного забезпечення, позичені іншим особам кошти.

Окрім, традиційного вартісного застереження, даний пункт декларації містить і застереження щодо зобов'язання забезпеченого нерухомим або рухомим майном, передбачаючи, що у випадках укладення правочину, забезпеченого рухомим або нерухомим майном, декларант має вказувати вид, місцезнаходження, вартість та власника такого майна (персональні дані фізичної особи або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. У той же час, у разі якщо засобом забезпечення отриманого зобов'язання є порука, то в декларації вказуються персональні дані поручителя або найменування відповідної юридичної особи із зазначенням коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.

Десятий пункт декларації передбачає фіксування відомостей про всі видатки та правочини (вид, предмет та найменування контрагента), вчинені у звітному періоді, на підставі яких у суб'єкта декларування виникає або припиняється право власності (володіння чи користування), право сумісної власності на рухоме (нерухоме) майно, нематеріальні та інші активи, виникають фінансові зобов'язання. На нашу думку, вживання законодавцем терміна «видатки» є досить недоречним, адже, дана категорія, як правило, використовується в галузі бюджетного права (видатки – це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом: державним або місцевим) [35] і оперування нею для потреб антикорупційної сфери порушує принцип єдності термінології. Тому, ми вважаємо, що в даному елементі декларації поняття «видатки» доцільно замінити поняттям «витрати». Стосовно вартісного застереження, то воно становить суму, що перевищує 20 мінімальних заробітних плат, встановлених на 1 січня звітного року.

Два наступні елементи декларації мають на меті виявити порушення вимог щодо заборони сумісництва (виконання працівником, окрім своєї основної, іншої регулярної оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на тому ж або іншому підприємстві, в установі, організації або у громадянина (підприємця, приватної особи) за наймом) [201] та суміщення (виконання працівником на тому ж підприємстві, в установі, організації поряд з своєю основною роботою, обумовленою трудовим договором, додаткової роботи за іншою професією (посадою) або обов'язків тимчасово відсутнього працівника без звільнення від своєї основної роботи) [91] з іншими видами діяльності. Так, згідно з одинадцятим елементом декларації суб'єкт декларування зобов'язаний вказати посаду чи роботу, що виконується або ж виконувалась ним за сумісництвом. Конституція України встановлює право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується, однак у той же час аналіз низки конституційних норм свідчить про наявність обмеження даного права, шляхом заборони поєднувати свою службову діяльність з іншою роботою, що поширюється на досить вузьке коло осіб [270, с. 184]. Конституційне обмеження розшифровується у низці нормативно-правових актів, серед яких Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій, затверджене спільним наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України та Міністерства фінансів України № 43 від 28 червня 1993 р., відповідно до якого керівники державних підприємств, установ, організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів державних підприємств, установ, організацій (цехів, відділів, лабораторій тощо) та їхні заступники не мають права працювати за сумісництвом (за винятком наукової, викладацької, медичної і творчої діяльності) [201]. Крім того, відповідно до ст. 25 ЗУ «Про запобігання корупції» особам, уповноваженим на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, забороняється: займатися іншою оплачуваною

(крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю, якщо інше не передбачено Конституцією або законами України [196].

Дванадцятий елемент декларації передбачає фіксування інформації щодо членства суб'єкта декларування в організаціях (об'єднаннях), що діють без мети одержання прибутку, наприклад, громадських об'єднаннях, благодійних організаціях, саморегулювальних чи самоврядних професійних об'єднаннях, із зазначенням назви відповідних організацій (об'єднань), та їх коду Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Крім того, декларант має зазначати й відомості про факт входження до складу керівних, ревізійних чи наглядових органів таких організацій (об'єднань).

Окрім, основних елементів декларації, наступний елемент має другорядний умовний характер (поширюється лише на службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, а також суб'єктів декларування, які обіймають посади, пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків) та передбачає надання відомостей про об'єкти декларування, передбачені пунктами 2–8 декларації, що є об'єктами права власності третьої особи, якщо суб'єкт декларування або член його сім'ї отримує чи має право на отримання доходу від такого об'єкта або може прямо чи опосередковано (через інших фізичних або юридичних осіб) вчиняти щодо такого об'єкта дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ним. Також закон передбачає, що дані відомості не підлягають декларуванню у разі, якщо відповідні об'єкти належать на праві власності юридичній особі, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) яких є суб'єкт декларування або члени його сім'ї, та їх головним призначенням є використання в господарській діяльності такої юридичної особи (промислове обладнання, спеціальна техніка тощо) [196].

Окрім того, поряд із згаданими застереженнями ст. 46 ЗУ «Про запобігання корупції» [196] також передбачає, що декларант зобов'язаний відображати всі доходи, видатки (навіть здійснені за кордоном), вартість майна в конституційно закріпленій грошовій одиниці України – гривні. Дана норма не є винятковою для антикорупційної сфери, адже, ЗУ «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» закріплює, що гривня як грошова одиниця України є єдиним законним платіжним засобом в Україні та приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень по всій території України для проведення переказів та розрахунків [226]. Також ЦК України передбачає, що зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України – гривні [303].

Таким чином, юридичний зміст поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» характеризуються сукупністю його ознак.

Висновки до розділу 2

1. Основними аспектами формування поняття «неправомірна вигода» є історичний, в основі якого лежить етимологічна, ретроспективна та змістовна передумови, та міжнародно-правовий, що у свою чергу складається з нормативної та сутнісної складових. Історичний аспект є матеріальною основою поняття «неправомірна вигода», оскільки саме він став джерелом віднесення грошей, майна та матеріальних переваг, пільг та послуг до предметів «неправомірної вигоди». Другий – міжнародно-правовий аспект – нематеріальний, тому що він є підґрунтям для включення до переліку предметів «неправомірної вигоди» нематеріальних активів, переваг, пільг та послуг нематеріального характеру, а також будь-яких інших вигод нематеріального чи не грошового характеру.

2. Повне поглинання поняття «хабар» поняттям «неправомірна вигода» є занадто радикальним і абсолютно невиправданим. Так, замість знищення історичного понятійно-категоріального надбання, законодавець міг би лише скористатися досвідом розвинутих європейських держав і оновити зміст поняття хабар, передбачивши, що ним є будь-які переваги матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження.

3. Термін «неправомірна вигода» є комплексним, оскільки розроблений на межі двох наук (економіки та юриспруденції). Комплексність цього поняття має дуалістичну природу: по-перше, правова та економічна системи є взаємозалежними та взаємодоповнювальними, а, по-друге, корупція чинить надмірний вплив на економіку, саме тому термін, що позначає предмет корупційного злочину, мав відображати не лише юридичне, а й економічне значення.

4. Поняття «неправомірна вигода» є системним, оскільки об'єднує низку категорій. Частина з цих категорій взагалі нормативно не окреслено, решта тлумачаться законодавцем занадто вузько або взагалі не розкривають

юридичний зміст «неправомірної вигоди», наприклад, майно, послуги. Тому на нашу думку, до тексту ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» необхідно внести низку доповнень. Передусім, розширити сутність поняття «майно» для потреб антикорупційної сфери, вказавши, що ним є будь-які активи (матеріальні та нематеріальні), виражені в речах, правах та обов'язках. Окрім того, зазначити, що «переваги» – це умови, що створюють для конкретних осіб виключні права на що-небудь; «пільги» – це права особи на спрощене виконання або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю; «послуги» – це діяльність виконавця, направлена на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення. Крім цього, виключити зі складу поняття «неправомірна вигода» елементи: «нематеріальні активи», «будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру», оскільки дані поняття цілковито поглинаються іншими елементами даного терміна, а також елементи «обіцяють», «пропонують», «надають», «одержують», як такі, що є характеристиками об'єктивної сторони складу злочину.

5. Офіційний документ є різновидом документа, однак, ці поняття не є тотожними, а співвідносяться як частина та ціле. Документ набуває ознак офіційності, якщо виконує посвідчувальну (підтверджувальну) роль. Офіційний документ, на відміну від документа, завжди має юридичне значення. У нормативних і доктринальних джерелах відсутній єдиний, уніфікований підхід до окреслення сутності «офіційного документа». Так, його змістовне наповнення може змінюватися залежно від сфери, в якій використовується термін. Визначення офіційного документа, у кримінально-правовому значенні міститься у примітці до ст. 358 КК України та порівняно з визначенням «неправомірної вигоди» є достатньо повним і обґрунтованим.

6. Поняття «офіційний документ» має шість основних ознак. Першою з них є зміст документа, тобто, певна юридично значима

інформація. Другою – форма офіційного документа, яка може бути як традиційною, наприклад, письмовою або друкованою, так і нетрадиційною – електронною. Третя ознака – це наявність певних обов’язкових реквізитів, зокрема, назви організації; назви виду документа; реєстраційного індексу документа; заголовку до тексту документа; тексту документа та підпису. Четвертою характерною ознакою поняття «офіційний документ» є наявність матеріального носія, на якому цей документ зафіксований. Матеріальні носії, як і види форм офіційного документа, можна поділити на традиційні (папір) та нетрадиційні (фото-, аудіо-, відеоплівка, карти пам’яті, магнітні диски тощо). П’ята ознака полягає в тому, що офіційний документ має певну роль: матеріальну – здатен виконувати посвідчувальну функцію, або процесуальну – здатен бути джерелом доказової інформації. Останньою характерною сутнісною ознакою досліджуваного поняття є суб’єкти, що уповноважені складати, видавати чи посвідчувати певні види документів. На нашу думку, всі суб’єкти можна поділити на чотири групи: публічних службовців, уповноважених осіб громадських об’єднань, уповноважених осіб юридичних осіб усіх форм власності та організаційно-правових форм, а також фізичних осіб (самозайнятих осіб та фізичних осіб, яким право складати, видавати чи посвідчувати певні види документів надане у зв’язку з професійною чи службовою діяльністю).

7. Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є різновидом офіційного документа та елементом антикорупційного фінансового контролю. Законодавче визначення цього поняття – відсутнє. Тому, ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» та ст. 366-1 КК України необхідно доповнити новим абзацом: декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – це офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у

встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру.

8. З прийняттям ЗУ «Про запобігання корупції» відбулось суттєве оновлення бланку антикорупційної декларації та чітке окреслення її основних елементів, аналіз змісту яких, вважаємо, визначальним для правильного заповнення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. На нашу думку, всі дванадцять елементів декларації можна об'єднати в чотири великі групи. Перша з них – загальні дані (базові персональні дані суб'єкта декларування та членів його сім'ї, а також відомості про місце роботи (основне, сумісництво та суміщення) та місце проживання) (елементи декларації 1, 11). Друга – відомості про майно та доходи, тобто інформація про нерухоме майно, в тому числі об'єкти незавершеного будівництва, інформація про цінне рухоме майно, цінні папери, заробітну плату, пенсію, гонорари, роялті, дивіденди, страхові виплати, благодійну допомогу, подарунки тощо (елементи декларації 2, 3, 4, 6, 7, 8). До третьої належить відомості про витрати та зобов'язання фінансового характеру (елементи декларації 9, 10). І остання група передбачає фіксацію відомостей про корпоративні права (елементи декларації 5, 12).

РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ПРЕДМЕТА ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ, НА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВУ КВАЛІФІКАЦІЮ

3.1. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода.

Кваліфікацію злочинів називають одним із найважливіших компонентів практичної діяльності органів досудового розслідування та суду, оскільки вона впливає на правила застосування кримінально-правових норм, дає змогу припинити суспільно-небезпечні діяння, застосувати покарання до осіб, що їх вчинили та інше [121, с. 36]. Правильна кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної надання публічних послуг, зокрема, і тих, предметом яких є неправомірна вигода, надзвичайно важлива, так як саме ця категорія суспільно небезпечних діянь завдає істотної шкоди не лише інтересам окремої особи чи громадянина, а й інтересам держави та суспільства в цілому.

По-перше, розглянемо співвідношення корупції та неправомірної вигоди. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про запобігання корупції» корупція – це використання спеціальними суб'єктами наданих службових повноважень чи пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди спеціальному суб'єкту, або на її вимогу іншим фізичним або юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних з цим можливостей [196]. Якщо буквально аналізувати це визначення, то здається, що корупцією є лише діяння, предмет яких – це виключно неправомірна вигода. Однак,

звернувшись до міжнародно-правових актів, можна виокремити й такі корупційні діяння як підкуп національних державних посадових осіб; підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій; розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою; зловживання впливом; зловживання службовим становищем тощо [95]. Щодо вітчизняного законодавства, то враховуючи ст. 1 ЗУ «Про національне антикорупційне бюро України», згідно з якою Національне антикорупційне бюро України є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, припинення та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [219] та ч. 5 ст. 216 КПК України, що окреслює підслідність даного правоохоронного органу, до корупційних протиправних діянь необхідно відносити і привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації (ст. 206-2 КК України), легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України), видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК України), викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України) [114].

Більше того, доктринальні тлумачення поняття «корупція» також не обмежують її виключно «неправомірною вигодою». Наприклад, О. В. Кришевич називає корупцією суспільно небезпечним явищем, зумовленим кризовими особливостями суспільного розвитку країни, яке

характеризується свідомим порушенням правових і етичних норм у здійсненні владних повноважень посадовими особами, з одного боку, та зацікавленими суб'єктами, з другого, що призводить до негативних наслідків у всіх сферах суспільного життя [117, с. 101–102], а М. І. Мельник вважає, що корупцію, взагалі, необхідно розглядати як різновид соціальної корозії, яка роз'їдає і руйнує органи державної влади, державу і суспільство в цілому. Крім того, автор підкреслює, що в основі корупції лежать такі вікові традиції взаємодії в суспільстві, як «послуга за послугу», «do ut des» («даю, щоб ти дав») [144, с. 34].

На нашу думку, корупція – це складне і багатогранне явище, дослідження якого має обов'язково відбуватися не обмежуючись соціальною проблематикою. Тому, найбільш вдалим тлумаченням корупції є визначення М. Камлика і Є. Невмержицького, відповідно до якого корупція – соціально-політичне явище, змістом якого є обумовлена політичними, економічними, соціальними і психологічними чинниками система негативних поглядів, переконань, настанов і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних і недержавних організацій, політичних партій, громадських організацій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг всупереч суспільним інтересам [83, с. 5].

Таким чином, з огляду на вищевикладене, ми вважаємо, що законодавче ототожнення понять «корупція» та «неправомірна вигода» є недоречним, адже вони співвідносяться як загальне і конкретне; пропозиція, обіцянка, одержання або надання неправомірної вигоди є своєрідною основою корупції, її проявом, проте, зміст цієї категорії не обмежується лише неправомірною вигодою. Неправомірна вигода – це лише частина корупції. Діяння, предметом яких є неправомірна вигода є найбільш несприятливі для суспільства, адже руйнують авторитет державного апарату, породжують уявлення щодо можливості досягнення бажаного результату шляхом підкупу

[116, с. 118], проте, навіть через це, зміст корупції не можна обмежити винятково цими деструктивними елементами [115, с. 50]. Тобто, корупція є особливою формою протиправної діяльності, що пронизує всі сфери суспільного життя та має безліч проявів, зокрема й діяння, предметом яких є неправомірна вигода.

Неправомірна вигода як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, сприяє завершеності конструкції цих злочинів. З огляду на це важливим є відмежування неправомірної вигоди від суміжних понять. Перше з них – це «активи у значному розмірі» як предмет незаконного збагачення. Розуміння незаконного збагачення як дійсно корупційно-небезпечної проблеми почало з'являтися наприкінці 70-х років ХХ століття. Першою серед міжнародних організацій, яка визначила невідповідність доходів і видатків посадовців займаним посадам, виконуваним функціям як незаконне збагачення та необхідність його криміналізації, стала Організація Американських Держав. У ст. IX Міжамериканської конвенції про боротьбу з корупцією встановлюється вимога визнання як злочину суттєвого збільшення майна урядового чиновника, яке він не може прозоро пояснити відповідно до його законних заробітків під час здійснення своїх функцій [58, с. 85]. Що ж до України, то шлях до чинної редакції ст. 368-2 КК України був досить складний, зокрема з 01 липня 2011 р. діяла ст. 368-2 КК України, яка була запроваджена згідно із ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», відповідно до якої предметом незаконного збагачення була неправомірна вигода, яку необхідно було тлумачити в матеріальному еквіваленті, що було грубим порушенням правил законодавчої техніки й ускладнювало правозастосування. Згодом з прийняттям 14 жовтня 2014 р. Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [219] предметом незаконного збагачення стало майно, вартість якого значно перевищує доходи особи, отримані із законних джерел. Проте, диспозиція у цій редакції

все ж була сформульована не достатньо точно. Тому, з 12 січня 2015 р. після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» ст. 368-2 КК України отримала чинну редакцію, відповідно до якої предметом незаконного збагачення є «активи у значному розмірі», тобто грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [111].

Поняття «активи» є бухгалтерською категорією і пов'язане з підприємницькою діяльністю. Згідно з Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [186] активами є ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигод у майбутньому. Що ж до наукового визначення, то аналіз теоретичних досліджень засвідчив, що на сьогодні не сформовано єдиних підходів до трактування категорії «актив». Більшість авторів недостатньо розкривають сутність і природу даної категорії, а лише визначають їх призначення, не надаючи чіткого тлумачення. Інші автори трактують його занадто широко. Дана проблема призводить до неоднозначності та суперечливості визначення понять [268, с. 340]. Зокрема, В. С. Семейон під активами розуміє сукупність матеріальних ресурсів і нематеріальних прав, виражених у грошовій вартості [260, с. 153], а І. О. Бланк називає активами контрольовані підприємством економічні ресурси, сформульовані внаслідок інвестованого в них капіталу, які характеризуються детермінованою вартістю, продуктивністю і здатністю генерувати дохід, постійний оборот яких у процесі використання пов'язаний з чинниками часу, ризику і ліквідності [20, с. 14].

Що ж до кримінально-правового визначення активів, то, на нашу думку, дане поняття є складноструктурним, оскільки формується з кількох категорій: грошові кошти, інше майно та доходи від них. Перші два елементи

вже розглядалися нами у контексті дослідження «неправомірної вигоди», що ж до доходів від грошей та майна, то доходами від грошей є дивіденти, проценти, страхові виплати [110, с. 532], а доходами від майна – доходи, одержані від операцій з користування й розпорядження рухомим і нерухомим майном, наприклад, його продажу, обміну, оренди (суборенди) тощо.

Крім того, в контексті юридичного аналізу активів у значному розмірі необхідним є і дослідження вартісного застереження, що входить до структури терміна. Безумовно, наявність такого застереження обумовлена ст. 20 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [95], однак, нормативне формулювання розміру такого застереження – перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, на нашу думку, не є оптимальним, тому що рівень доходів суб'єктів даного злочину є варіативним. Наприклад, рівень доходів Президента України, Голови Верховної Ради України суттєво відрізняється від рівня доходів посадових та службових осіб органів прокуратури. Отже, враховуючи розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян для потреб кримінального права у 2016 р., а саме: 689 гривень, вважати, що грошові кошти у сумі 689 000 гривень для всіх із вищевказаних осіб будуть дійсно значним збільшенням активів – недоречно. На нашу думку, формулювання, яким оперував законодавець у редакції ст. 368-2 КК України від 14 жовтня 2014 р. є більш слушним, адже наближене до суспільних реалій.

Таким чином, не зважаючи на суворе дотримання міжнародно-правових норм і загалом позитивний результат оновлення предмета незаконного збагачення, все ж назвати введення поняття «активи у значному розмірі» у кримінальний закон абсолютно виправданим і обґрунтованим – складно. Адже, передусім, занепокоєння викликає тлумачення цього терміна. Тому, на нашу думку, зміст «активів у значному розмірі» у примітці до ст. 368-2 КК України необхідно викласти по-іншому; вказавши, що *активами у значному розмірі* є будь-які вигоди матеріального чи грошового характеру, розмір (вартість) яких у два або більше рази перевищує розмір доходу,

зазначеного в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції».

Стосовно підстав відмежування «неправомірної вигоди» від «активів у значному розмірі», то ними є суто матеріальний юридичний зміст останнього поняття та наявність у його структурі вартісного застереження.

Наступним суміжним поняттям «неправомірній вигоді» є «подарунок». Щодо змісту поняття «подарунок», то – це грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які надають/одержують безоплатно або за ціною, нижчою мінімальної ринкової [196]. Аналізуючи дане визначення, можна дійти висновку, що воно є практично тотожним визначенню неправомірної вигоди, адже об'єднує у своїй структурі майже аналогічні елементи. Тому, ми пропонуємо підстави відокремлення «неправомірної вигоди» від «подарунка».

По-перше, *вартісне вираження*: вартість подарунка регламентована і не має перевищувати одну мінімальну заробітну плату, встановлену на день прийняття подарунка, одноразово, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року, не має перевищувати два прожиткові мінімуми, встановлені для працездатної особи на 1 січня поточного року. Натомість, вартість неправомірної вигоди, як предмета власне корупційних злочинів, законодавчо не окреслена, за винятком кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складів прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК України), що виділяє неправомірну вигоду у значному розмірі (у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто 68 900 грн.); у великому розмірі (у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто 137 800 грн.); в особливо великому розмірі (у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, тобто 344 500 грн.). На нашу

думку, як уже зазначалося, застосування вартісного вираження для поняття «неправомірна вигода» суперечить сутності цього поняття, адже фактично нівелює тезу про нематеріальний характер переваг, пільг, послуг, а особливо будь-яких вигод нематеріального чи не грошового характеру.

По-друге, *мотив* пропозиції, обіцянки, надання або одержання неправомірної вигоди, а також мотив дарування (одержання дарунку). Так, якщо останнє здійснюється безоплатно й безкорисно та відповідно до ч. 2 ст. 717 ЦК України не може передбачати обов'язку обдарованого вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового чи немайнового характеру [303], то діяння, предметом яких є неправомірна вигода, навпаки здійснюються з метою отримання певної вигоди (матеріальної та/або нематеріальної). Крім того, подарунок може здійснюватися як безоплатно, так і за ціною, нижчою за мінімальну ринкову. Оперуючи поняттям «ціна, нижча за мінімальну ринкову» законодавець не надає його роз'яснення, тому вкотре доводиться звертатись до аналізу законодавчих актів. Так, відповідно до пп. 14.1.219 п. 14.1. ст. 14 ПК України ринкова ціна – це ціна, за якою товари (роботи, послуги) передаються іншому власнику за умови, що продавець бажає передати такі товари (роботи, послуги), а покупець бажає їх отримати на добровільній основі, обидві сторони є взаємно незалежними та фактично, володіють достатньою інформацією про такі товари (роботи, послуги), а також ціни, які склалися на ринку ідентичних (а за їх відсутності – однорідних) товарів (робіт, послуг) у порівняних економічних (комерційних) умовах [175]. Отже, ціною нижчою за мінімальну ринкову, необхідно вважати ймовірну знижену ціну, за якою майно, нематеріальні активи реалізується, а послуги, переваги, пільги надаються.

По-третє, *обстановку надання*, адже, як правило, для подарунка, вона буде урочистою, святковою, а для неправомірної вигоди дана вимога є необов'язковою.

На практиці складно встановити правомірність чи неправомірність подарунку. З огляду на це, влучною видається позиція О. Банчука, який

пропонує неправомірними вважати подарунки, що одержується посадовими особами: за ухвалення рішень, вчинення дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника; за посередництво у сприянні в ухваленні рішень, вчиненні дій чи бездіяльності іншими посадовими особами та органами влади в інтересах дарувальника; від посадових осіб, які перебувають у підпорядкуванні, незалежно від мети здійснення подарунку [9, с. 23]. Таким чином, усі інші подарунки, за умови, що вони не перевищують законодавче встановлене вартісне обмеження – необхідно визнавати правомірними. У той же час, О. Беденко-Зваридчук пропонує дарунками, які дозволено приймати публічним службовцям, вважати лише ділові подарунки (сувеніри), прояви гостинності (запрошення на каву, чай, вечерю) у скромних масштабах, які широко використовуються для налагодження добрих ділових стосунків. Умовами прийняття цих дарунків є те, що вони не будуть постійними і не впливатимуть на прийняття публічними службовцями рішень або не створюватимуть враження, що вони можуть вплинути на їх рішення [15, с. 18].

Ми вважаємо, що дане роз'яснення містить кілька значних недоліків. По-перше, воно стосується тільки посадових осіб публічного права і тому не зрозумілим є питання щодо обдарування посадових осіб приватного права, а, по-друге, автор занадто широко оперує оціночними поняттями, зокрема, вживаючи дефініцію «скромні масштаби». Так, залежно від сфери діяльності та статків скромні масштаби можуть бути різними, тому цю категорію необхідно окреслити. Оскільки, намагаючись бути гостинною одна особа може вчинити дії, які іншою будуть розцінені, як неправомірний подарунок або ж взагалі, як неправомірна вигода.

Незрозумілим у контексті тлумачення подарунка, як прояву гостинності, залишається і місце представницьких витрат (витрат підприємства із прийому та обслуговування представників інших підприємств, які прибули для проведення перемовин з метою підписання взаємовигідних контрактів), які існують на підприємствах та в організаціях в усіх цивілізованих країнах з

ринковою економікою, наприклад, витрат на транспортні послуги, витрати, пов'язані з організацією офіційних прийомів (сніданок, обід, фуршетне обслуговування), послуги перекладачів [243, с. 124]. Враховуючи статки певних приватних суб'єктів підприємницької діяльності, досить складно буде «наблизити» розмір реальних представницьких витрат під нормативні обмеження. Таким чином, якщо в результаті оплати одним з контрагентів витрат на проживання в готелі іншого контрагента та їх спільної вечері, між ними буде укладено контракт, то такі дії приймаючої сторони фактично можуть бути розцінені, як неправомірний подарунок.

Ще одним різновидом подарунку, окрім, представницьких витрат, в антикорупційній сфері, відповідно до Методичних рекомендацій Міністерства юстиції України щодо запобігання та протидії корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, є особистий дарунок, тобто, подарунок, одержаний від близьких осіб, давніх друзів, добрих знайомих з нагоди особистого свята, наприклад, дня народження або ж загальновизнаного свята (Новий рік, Різдво тощо), за умови, що він не впливатиме на прийняття особою, уповноваженою на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, окремими прирівняними до них особами неправомірних рішень або не створюватиме враження, що це може вплинути на їхнє рішення [195].

Окрім того, в антикорупційній сфері виділяють й офіційні дарунки – дарунки державі, територіальній громаді, державним чи комунальним установам чи організаціям. Ці дарунки отримуються під час офіційних заходів, якими є протокольні заходи міжнародного, державного, місцевого рівня, що проводяться за участю посадових осіб відповідних органів або ж заходи, що відбуваються у зв'язку з виконанням службових повноважень зазначеними особами, із урахуванням загальноприйнятих міжнародних та національних норм, правил і традицій [251, с. 26]. При чому важливим є врахування як історично-культурних звичаїв, так і релігійних. Однак, іноді, не зважаючи на загальноприйняті уявлення про офіційний дарунок, серед них

трапляються доволі екстраординарні, зокрема, у Китайській Народній Республіці іноді дарують панд. Окрім того, нерідко, першим особам держави дарують те, що на думку дарувальника асоціюється з політичним образом політика у міжнародній спільноті. Наприклад, свого часу Й. В. Сталіну було репрезентовано колекцію трубок для паління. Проте, не зважаючи на вищевказані дарунки, фахівці з офіційного протоколу радять дарувати художньо оформлені вироби – скульптури, гравюри, пам'ятні медалі, що нагадують про державу – дарувальника [165, с. 129]. Уповноважена особа, яка одержала офіційний подарунок, зобов'язана передати його відповідному органу протягом місяця. При цьому дана процедура обов'язково супроводжується складанням акта приймання-передачі [208].

Щодо інших видів неузгоджень у понятійному апараті вітчизняного антикорупційного законодавства, то доволі проблематичним є встановлення караності або ж допустимості винагороди (подяки) у матеріальному вигляді [119, с. 149]. На нашу думку, основою для суперечок з приводу правової природи винагороди стало протиріччя між нормами права та моралі. Найчастіше у процесі правотворчої діяльності законодавець спирається на моральні засади, усталені в певному суспільстві. Однак, іноді має місце невідповідність між цими різновидами соціальних норм. Наприклад, з дитинства всіх привчають дотримуватись моральних приписів: дякувати за турботу, допомогу та привітне ставлення до нас. Однак, данні моральні норми не можуть бути «сліпо» екстрапольовані на сферу взаємовідносин між суб'єктом владних повноважень, що надає публічні послуги (посадовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, що надає публічні послуги або фізичною особою, яка уповноважена надавати публічні послуги), та особою, що звертається за одержанням цієї послуги. Адже, таке викривлене дотримання моральних приписів призводить до зростання кількості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Зокрема, винагородою прийнято вважати будь-яку періодичну матеріальну (грошову чи натуральну) виплату працюючим, однак, у контексті корупції дане тлумачення спотворюється. Адже, винагородою визнають й «додаткові» засоби стимулювання й заохочення. На нашу думку, по-перше, будь-яка винагорода особі, яка уповноважена законом надавати публічні послуги, окрім, встановлено розміру оплати праці чи інших прибутків (доходів) відображених у документах фінансової звітності юридичних осіб приватного права, громадських організацій або самозайнятих осіб, є неправомірною. Підтвердження цієї тези відображено й у законодавчих актах, зокрема у ч. 6 ст. 11 ЗУ «Про адміністративні послуги» [183], що містить імперативну заборону на стягнення за надання адміністративних послуг будь-яких додаткових, не передбачених законом, платежів або вимагання сплати будь-яких додаткових коштів. По-друге, надання певного виду послуг належить до повноважень службової особи, тобто, вона зобов'язана їх надавати. Більше того, така службова особа має здійснювати свої повноваження, шляхом якісного та швидкого надання публічних послуг. Таким чином, будь-які спроби чи дії, вчинені з метою «заохочення» чи «подяки» службовій особі, є неправомірними, адже дискредитують основні принципи трудового та адміністративного законодавства.

Окрім, складнощів у визначенні протиправності матеріальної винагороди під час кваліфікації злочинів досить складним видається й процес відмежування такої подяки від неправомірної вигоди. Так, С. М. Клімова та Т. В. Ковальова вважають, що предмет матеріальної винагороди вужчий, ніж предмет неправомірної вигоди. Зокрема, автори пропонують вважати матеріальною подякою лише грошові кошти [89, с. 17]. Однак, на нашу думку, такий підхід є штучно звуженим, адже винагорода може мати і натуральну форму. Крім того, дане тлумачення не вирішує проблему відмежування матеріальної подяки від неправомірної вигоди. Доволі

незвичною є й позиція Конституційного Суду України, який у своїй ухвалі оперує цими термінами як синонімами [296].

Вважаємо, що виокремлення поняття «матеріальна винагорода» від поняття «неправомірна вигода» є недоречним. Отже, необхідно безпосередньо вказати, що матеріальна подяка повністю поглинається неправомірною вигодою. Усунути ці неточності могло б роз'яснення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ або ж тлумачення Верховного Суду України [29, с. 9].

Особливої уваги, в контексті кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода, заслуговує порушення системності КК України. Адже, чинний КК України містить тотожні визначення неправомірної вигоди у двох статтях. Одне з них використовується для потреб статей 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3 та 370 КК України, а інше міститься у ст. 354 КК України. До 12 лютого 2015 р. тлумачення до Примітки 2 до ст. 354 КК України від того, яким оперує розділ XVII Особливої частини КК України, відрізняв вартісний показник, адже розмір грошових коштів, переваг, пільг, послуг, майна чи нематеріальних активів, які пропонували, обіцяли, надавали чи одержували без законних на те підстав, для визнання їх неправомірною вигодою, мав перевищувати 1,5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Вищевказана ситуація мала кілька негативних наслідків. По-перше, тлумачення поняття «неправомірна вигода», надане в розділі XV Особливої частини КК України, ускладнювало процес усвідомлення поняття «неправомірна вигод», адже буквально його аналізуючи, здавалося, що неправомірна вигода повинна обов'язково мати грошовий еквівалент. По-друге, існування вартісного обмеження було нічим іншим, як штучним звуження антикорупційних заходів. Адже, не зважаючи на те, що працівники підприємств, установ чи організацій не є службовими особами, все ж їх підкуп є не менш несприятливим для публічних відносин, оскільки

здійснюється в надзвичайно важливій сфері: сфері діяльності підприємств, установ та організацій, а також направлений на приниження їх авторитету та завдання шкоди майновим інтересам громадян. Тому, законодавчий крок щодо уніфікації визначення поняття «неправомірна вигода» у кримінальному законі України, безумовно, – позитивний. Проте, вирішивши одну проблему, законодавець створив іншу. Ми переконані, що більш доречним було б взяти за приклад тлумачення «офіційного документа» (наведене у ст. 358, для цієї статті, а також статей 357 і 366 КК України) давши визначення «неправомірної вигоди» у примітці до ст. 354 КК України, вказавши, що ним необхідно оперувати у статтях 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3 та 370 КК України.

Стосовно перспективи надання визначення «неправомірної вигоди» у ст. 160 КК України, тобто де, де вона вперше згадується у КК України, то на нашу думку, це є недоречним з кількох причин. По-перше, в такому випадку нівелюється значення конституційних прав громадян, зокрема, активного виборчого права, адже його пропонується розглядати поряд із державним управлінням, службовою чи професійною діяльністю. По-друге, зміст цього поняття не є тотожним тому, що запропоноване у ст. 354 КК України та ст. 364-1 КК України (містить поняття «кошти», а не «грошові кошти», не містить поняття «будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру»). По-третє, у визначенні наданому в розділі V Особливої частини КК України, на відміну від визначень у XV і XVII розділах, наявне вартісне застереження у 3 % розміру мінімальної заробітної плати.

Важливим для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода, є й відмежування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України) від порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням» (ст. 172-9¹ КУпАП). Так, основною відмінністю є характер заподіяної шкоди. Щодо

характеристики складу аналізованих правопорушень, то об'єктом злочину є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг стосовно запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань, а об'єктом адміністративного правопорушення – суспільні відносини, у сфері запобігання корупційним правопорушенням на результати офіційних спортивних змагань. Предметом і злочину, і адміністративного правопорушення є неправомірна вигода, для настання адміністративної відповідальності її розмір не повинен перевищувати двадцяти мінімальних заробітних плат (з огляду на те, що розмір мінімальної заробітної плати на даний час становить 1 378 грн., то відповідно двадцяти мінімальним заробітним платам дорівнює сума в 27 560 грн.). Щодо предмета злочину, то розмір неправомірної вигоди для настання кримінальної відповідальності, законодавцем не окреслений.

З об'єктивної сторони злочин характеризується впливом на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи, а також у вчиненні вказаних дій щодо неповнолітнього або повторно та в порушенні заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять мінімальних заробітних плат. Щодо понятійно-категоріального апарату об'єктивної сторони складу аналізованого злочину, то ст. 1 ЗУ «Про фізичну культуру і спорт» визначає спортивне змагання як захід, що проводиться організатором спортивних заходів з метою порівняння досягнень спортсменів та визначення переможців відповідно до правил спортивних змагань з видів спорту та затвердженого організатором спортивних заходів положення (регламенту) про ці змагання, що відповідає

визначеним центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, вимогам [236]. Спортивні змагання можуть бути неофіційними та офіційними, тобто, такими, що передбачені Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України, які проводяться уповноваженими організаторами спортивних змагань з метою визначення переможців згідно з правилами спортивних змагань для відповідного виду спорту, визнаного в Україні, та положенням (регламентом) про це змагання [195]. Стосовно поняття «маніпулювання», то ним є процес впливу за допомогою певних засобів на свідомість, почуття, психіку, волю людини з метою зміни її стереотипів мислення й поведінки [312, с. 12], а маніпулюванням у офіційному спортивному змаганні є умисне вчинення корупційного правопорушення, спрямованого на некоректні зміни ходу спортивного змагання чи його результату шляхом повного або часткового виключення непередбачуваного характеру змагань і досягнення наперед визначеного їх наслідку, з метою отримання будь-якої неправомірної переваги для себе або для інших [194]. Принциповим є з'ясування правової природи поняття «ставки на спорт», адже, з огляду на юридичний зміст та значення ставок на спорт для складу злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 369-3 КК України, у перспективі вони мають бути визнані предметом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Дане поняття тлумачиться у ст. 1 ЗУ «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань», відповідно до якої ставками на спорт є будь-яке парі із залученням грошових ставок в очікуванні виграшу у грошовому вираженні з урахуванням майбутнього і невизначеного перебігу подій, пов'язаних з офіційним спортивним змаганням та його результатами [194]. Адміністративне правопорушення з об'єктивної сторони характеризується порушенням заборони розміщення ставок на спорт заінтересованими сторонами офіційного спортивного змагання, в якому вони

беруть участь, з одержанням за це неправомірної вигоди в розмірі, що не перевищує двадцяти мінімальних заробітних плат та тією ж дією, вчиненою особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за дане порушення.

Стосовно суб'єкту, то для обох правопорушень він є спеціальним, тобто спортсмени (фізичні особи, які систематично займаються певними видами спорту, визнаними в Україні, та беруть участь у спортивних заходах), особи допоміжного спортивного персоналу, які беруть участь у спортивному змаганні (будь-які тренери, наставники, менеджери, агенти, працівники команди, офіційні особи команди, медичний та інший персонал, що обслуговує або лікує спортсменів, які беруть участь або готуються до спортивних змагань) та посадові особи у сфері спорту (власники, акціонери, керівники чи працівники юридичної особи, яка організовує і сприяє спортивним змаганням, а також особи, уповноважені на проведення офіційного спортивного змагання; керівники і працівники міжнародної спортивної організації, інших компетентних спортивних організацій, що визнають змагання) [194]. Із суб'єктивної сторони правопорушення характеризуються прямим умислом та метою (одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи).

Таким чином, підставами для відмежування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України) від порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172-9¹ КУпАП) є характер шкоди, предмет та об'єктивна сторона складу правопорушень.

Принциповим питанням під час кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода, є кваліфікація дій особи, якщо предметом неправомірної вигоди було майно, що не може перебувати у власності громадян, об'єднань громадян, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України або для якого

передбачений спеціальний порядок набуття права власності. Адже, особливою підставою класифікації майна є його оборотоздатність, зокрема, воно може вільно перебувати в цивільному обороті, бути обмеженим у цивільному обороті (вогнепальна гладкоствольна зброя, вогнепальна мисливська нарізна зброя, газові пістолети, радіоактивні речовини тощо) та бути вилученим з цивільного обороту (вибухові речовини і засоби вибуху, бойові отруйні речовини, наркотичні, психотропні, сильнодіючі отруйні лікарські засоби (за винятком отримуваних громадянами за призначенням лікаря), спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації тощо) [228]. З огляду на зазначене, вважаємо, що, по-перше, у випадку одержання службовою особою неправомірної вигоди у вигляді зброї, зокрема, вогнепальної, такі дії мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів: ч. 1 ст. 263 КК України і ч. 1 ст. 368 КК України; по-друге, у випадку надання неправомірної вигоди у вигляді наркотичних речовин, такі дії мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів: ч. 1 ст. 307 КК України і ч. 1 ст. 369 КК України. Аналогічним чином мають вирішуватися питання щодо кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є неправомірна вигода у вигляді іншого майна, обмеженого або вилученого з цивільного обороту.

З огляду на вищевикладене, неправомірна вигода, як предмет більшості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, суттєво впливає на кваліфікацію цих злочинів.

3.2. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є офіційний документ.

Дослідження кримінально-правового значення неправомірної вигоди як предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, для кваліфікації цих злочинів засвідчило наявність кількох неоднозначних аспектів, тому доцільним є й встановлення кримінально-правового значення офіційного документа для кваліфікації службового підроблення.

Так, на кваліфікацію службового підроблення впливає широкий перелік документів, які можна визнати офіційними. Цей факт на практиці призводить до помилок у частині визначення предмета злочину, передбаченого ст. 366 КК України. Тому, ми вважаємо, що правоохоронним та судовим органам доцільно здійснювати більш детальний як поточний, так і річний моніторинг предметів службового підроблення, визначаючи найбільш поширені. Такий аналіз дозволить спростити правозастосування та стане одним із ефективних превентивних заходів у боротьбі зі службовим підробленням.

На нашу думку, не зважаючи на те, що поняття «офіційний документ» є збірним, у судовій практиці можна виділити ті офіційні документи, які найчастіше стають предметами службового підроблення. Пропонуємо, всі офіційні документи, як предмети злочину, передбаченого ст. 366 КК України, диференціювати за сферою походження на дві групи. Перша з них – це *предмети службового підроблення в публічній сфері*. Одним із офіційних документів, що досить часто зазнає службового підроблення у цій сфері є *табелі обліку робочого часу* (див додаток Б). Наприклад, Комунарським районним судом міста Запоріжжя було встановлено, що Особа 1, працюючи на посаді завідувача дошкільного навчального закладу комбінованого типу № 262 «Олімпієць», вносила завідомо неправдиві відомості до табелів обліку робочого часу осіб, які фактично не працювали в навчальному закладі. У

наслідок таких дій їм безпідставно нараховувався трудовий стаж та заробітна плата. У результаті укладення мирової угоди з прокурором Особу 1 було визнано винною за фактом вчинення злочину передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України [46].

Крім, табелів обліку робочого часу, предметом службового підроблення в публічній сфері нерідко стають документи, які пов'язанні не з основною діяльністю публічних підприємств, установ та організацій, а з господарсько-правовою. Зокрема, Верховинським районним судом Івано-Франківської області Особу 1, завідувача складу відділу освіти Верховинської районної державної адміністрації, було засуджено за службове підроблення *накладних*. Злочинні дії Особи 1 полягали у фіктивному посвідченні накладної до договору постачання продуктів харчування для відділу освіти Верховинської райдержадміністрації, яке фактично не відбулось [39].

Предметом службового підроблення також часто стають й *офіційні документи, розроблені органами досудового розслідування*. Так, Солом'янським районним судом міста Києва було встановлено, що Особа 1, працюючи на посаді оперуповноваженого відділення розкриття злочинів проти особи Солом'янського районного управління Головного управління МВС України в місті Києві, постійно здійснюючи функції представника влади і будучи службовою особою, перебуваючи на своєму робочому місці, внесла завідомо неправдиві відомості до запиту № 50/2272 Солом'янського районного управління Головного управління МВС України в місті Києві від 22 лютого 2012 р. щодо належності номерів мобільного зв'язку: НОМЕР_1, НОМЕР_2, НОМЕР_3 Особі 2. Зокрема, підробленими виявились як інформація у запиті, так і підпис начальника Солом'янського районного управління Головного управління МВС України в місті Києві [49].

Поширеним предметом службового підроблення є й *протоколи про адміністративні правопорушення* (див додаток Б). Наприклад, Центрально-Міським районним судом міста Горлівки Донецької області було встановлено, що Особа 1, працюючи на посаді головного державного

податкового ревізора-інспектора відділу перевірок фінансових установ та контролю за операціями у сфері зовнішньоекономічної діяльності управління податкового контролю Горлівської об'єднаної державної податкової інспекції Донецької області Державної податкової служби, будучи державним службовцем, представником влади, працівником правоохоронного органу, навмисно, з метою покращення показників своєї службової діяльності та своєчасності направлення до судових органів протоколів про адміністративні правопорушення, внесла до офіційного документа – протоколу про адміністративне правопорушення завідомо неправдиві відомості. Крім того, Особа 1, продовжуючи реалізовувати свій злочинний намір, склала й акт відмови Особи 2 від підпису протоколу про адміністративне правопорушення. З метою надання вищевказаному актові достовірності, Особа 1 вписала у нього як свідків Особу 4 та Особу 5, які підписали акт [50].

Що ж до другої групи, то ними є *приватноправові офіційні документи*. У процесі діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців переважно мають місце службові підроблення трьох видів офіційних документів: господарсько-правових договорів, додатків до господарсько-правових договорів (накладних, актів прийому-передачі тощо) та довідок про заробітну плату (див додаток Б).

Прикладом службового підроблення *господарсько-правових договорів та додатків до них* є вирок Монастириського районного суду Тернопільської області, згідно з яким приватного підприємця, Особу 1 було засуджено за службове підроблення, предметом якого став договір зберігання кам'яного вугілля та акт прийому-передачі кам'яного вугілля на зберігання. Зокрема, злочинні дії полягали у тому, що Особою 1 та Особою 2 було складено, підписано та засвідчено печатками завідомо фіктивний господарсько-правовий договір та додаток до нього [48].

Стосовно прикладу службового підроблення *довідки про заробітну плату*, то Жовтневим районним судом міста Маріуполь було встановлено, що підсудні Особа 1 та Особа 2, будучи посадовими особами (головним

бухгалтером та головним інженером житлово-комунального підприємства «Житловик»), умисно, переслідуючи мету складання та видачі, завідомо неправдивих офіційних документів, а також внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, склали завідомо неправдивий офіційний документ – довідку про середню заробітну платню на ім'я матері підсудної Особи 2 – директора житлово-комунального підприємства «Житловик» Особи 3. При цьому підсудна Особа 2 внесла до офіційного документа завідомо неправдиві відомості про заробітну платню Особи 3, а підсудна Особа 1 підписала вказану довідку. Після чого Особа 2 видала вищезазначену довідку Особі 3, яка в подальшому використала її у своїх цілях. За результатами дослідження всіх об'єктивних обставин кримінального провадження підсудних було визнано винними у скоєні злочину, передбаченого ст. 366 КК України [43].

Необхідним є й встановлення правової природи пояснення особи під час прийняття заяви (повідомлення) про вчинення злочину. Адже, у судовій практиці щодо цього питання існують дві взаємовиключні тенденції. Зокрема, суди, керуючись КПК України, який не визначає пояснення особи джерелом доказування через відсутність відповідних реквізитів, не визнають пояснення особи предметом службового підроблення [78, с. 34]. Таку позицію підтримують і вчені-процесуалісти, зокрема, П. П. Сердюков, який наголошує, що всі документи, які походять від громадян, є документами лише в загальному розумінні цього слова і не можуть бути доказами, а отже, і набувати статусу офіційних документів [261, с. 24]. Аналогічної думки дотримуються і суди. Зокрема, вироком Дворічанського районного суду Харківської області Особу 1 було засуджено за ч. 1 ст. 366 КК України за те, що вона, будучи дільничним інспектором – службовою особою, нехтуючи своїми службовими обов'язками склала фіктивні пояснення від імені громадян, після чого внесла постанову про відмову в порушенні кримінальної справи. Судом предметом службового підроблення було визнано лише

постанову про відмову у відкриті кримінальної справи, а сфабриковані пояснення осіб такого статусу не набули [78, с. 35].

Інша точка зору ґрунтується на тезі, що офіційними документами можуть визнаватись і ті документи, що походять від приватних осіб, а саме: заяви та пояснення, які стали підставами для винесення процесуальних актів [78, с. 34], таких як постанова про закриття кримінального провадження, постанова про зупинення кримінального провадження, протокол про адміністративне правопорушення тощо. На нашу думку, саме ця позиція відповідає дійсності та має бути взята за основу у процесі правозастосування. Адже, згідно з нормативним визначенням офіційного документа, наданого у кримінальному законі, він має містити інформацію, яка підтверджує події (факти), які як спричинили, так і здатні спричинити наслідки правового характеру, тобто, породити, змінити чи припинити певні правовідносини. Таким чином, пояснення особи необхідно визнавати офіційним документом, який спричиняє наслідки правового характеру. Аналогічної точки зору дотримуються і більшість судів. Зокрема, вироком Жовтневого районного суду міста Луганськ Особу 1 було засуджено за ч. 1 ст. 366 КК України, за те, що вона будучи дільничним інспектором – службовою особою, підробила протокол про адміністративне затримання Особи 2, а також сфальсифікувала пояснення від імені померлої та неіснуючої особи про вилучення в Особи 2 наркотичних речовин. У цьому випадку предметом службового підроблення суд визнав не лише безпосередньо сам процесуальний документ, а й документ, який начебто став підтвердженням протиправної поведінки Особи 2 [78, с. 35].

Також необхідно зупинитися на відмежуванні службового підроблення (ст. 366 КК України) від суміжного складу злочину – підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України). Так, об'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 366 КК України, є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг, у частині складання, видання та посвідчення офіційних документів та посвідчення фактів, що мають юридичне значення, а предметом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 358 КК України – встановлений законодавством порядок ведення, обігу і використання офіційних та деяких приватних документів (печаток, штампів, бланків, посвідчень), який забезпечує нормальну діяльність підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також прав і законних інтересів громадян, порядок документального посвідчення фактів, які мають юридичне значення. Предмет злочину, передбаченого ст. 358 КК України є ширшим, ніж предмет злочину, передбаченого ст. 366 КК України, та має кілька складових елементів.

Першою складовою предмета є документ. Другою – бланк, тобто аркуш паперу, на якому у друкованій заголовковій частині вказується необхідна інформація про автора, вид документа тощо. Бланк документа ще не є документом, а лише певним плацдармом, основою для нього. Бланк стає документом тільки після внесення на нього всіх необхідних реквізитів. У нормативних джерелах вирізняють такі групи бланків: по-перше, загальні бланки, тобто ті, у яких не вказується назва; по-друге, бланки конкретного виду документа, ті, що містять назву документа; по-третє, бланки листів, по-четверте, бланки документів суворого обліку [214]. До останніх належать бланки документів, що засвідчують особу, освіту, трудовий стаж; проїзні документи, знаки поштової сплати, документи, що обслуговують грошовий обіг, бланки білетів тиражних та миттєвих лотерей [212]. На нашу думку, за незаконні дії з бланками суворого обліку, зважаючи на їх суспільне значення, порівняно з незаконними діями з іншими різновидами бланків, законодавством має бути передбачена більш сувора відповідальність.

Третім складовим елементом предмета підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів є печатка, тобто спеціальний пристрій з нарізними знаками для відтисків (відбитків) їх на сургучі, воску, папері тощо з метою надання

документові достовірності, автентичності та юридичної сили [112, с. 751]. Печатки можуть виготовлятися з різних матеріалів, наприклад, металу, пластмаси, дерева, гуми тощо. Іноді, крім, поділу печаток за матеріалом виготовлення, їх розрізняють і за механізмом дії. Відповідно до останнього критерію бувають так звані «сухі печатки», відбиток якими здійснюється шляхом сильного тиску, та «мокрі печатки» для виготовлення відтиску яких використовується рідка речовина.

Наступним елементом предмета злочину передбаченого ст. 358 КК України, що за своєю природою подібний до печатки, є штамп. Деякі науковці, зокрема, М. І. Мельник та М. І. Хавронюк взагалі не відмежовують поняття «печатки» та «штампу», наголошуючи, що вони є спеціальними формами, на яких містяться рельєфні або заглиблені дзеркальні відображення текстів, малюнків, інших позначок і які призначені для отримання відбитків на певних матеріалах [151, с. 1025]. Однак, на нашу думку, хоча печатка і штамп у певних аспектах достатньо схожі, усе ж співвідносяться як загальне і конкретне. Так, штамп є різновидом печатки і, на відміну від останньої, штамп містить більший обсяг інформації.

П'ятою складовою предмета досліджуваного злочину є офіційний документ. Особливе місце у структурі предмета підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів має останній елемент – посвідчення особи. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та В. І. Тютюгін посвідченням називають документ, що посвідчує (підтверджує) особистість власника, його право та (або) правовий статус, виданий (виготовлений) з метою використання [112, с. 756]. Натомість, П. Ю. Летніков звертає увагу і на офіційну природу посвідчення [133, с. 17]. На нашу думку, позиція П. Ю. Летнікова є більш виправданою, адже акцентує увагу на тому, що посвідчення особи посвідчує певний юридичний факт. Важливим є те, що законодавець виокремлює посвідчення особи з широкого переліку офіційних документів, тим самим наголошуючи на його значущості.

У чинному законодавстві України передбачені посвідчення для різних цілей: по-перше, ті, що посвідчують статус особи (паспорт громадянина України, дипломатичний паспорт України); по-друге, офіційні документи, які, крім посвідчення особи, підтверджують і її спеціальний статус (посвідчення водія, посвідчення особи без громадянства для виїзду за кордон); по-третє, офіційні документи, що видаються у зв'язку з виконанням службових чи професійних обов'язків (службове посвідчення працівника прокуратури); по-четверте, посвідчення, які є підтвердженням певних прав громадян (пенсійне посвідчення, посвідчення особи, яка є дитиною-інвалідом). Крім того, посвідчення можуть бути як безстроковими, так і з обмеженим строком дії.

Шостою складовою предмета досліджуваного злочину є завідомо підроблений документ – тобто документ, зміст та/або форма якого були повністю та/або частково виправлені, спотворені тощо. Документ стає підробленим, зазнаючи злочинного впливу, тому підроблений документ ззовні може відповідати всім вимогам, встановленим для справжнього документа, однак, бути фальшивим за своїм сутнісним наповненням і навпаки.

Об'єктивна сторона підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів полягає у підробленні посвідчення або іншого офіційного документа, з метою використання його підроблювачем чи іншою особою або збут такого документа, а також виготовленні підроблених печаток, штампів чи бланків підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності, інших офіційних печаток, штампів чи бланків з тією самою метою або їх збут, а також: складанні чи видачі завідомо підроблених офіційних документів, які посвідчують певні факти, що мають юридичне значення або надають певні права чи звільняють від обов'язків, підробленні з метою використання або збуту посвідчень, інших офіційних документів, що складені у визначеній законом формі та містять передбачені законом реквізити, виготовленні

підроблених офіційних печаток, штампів чи бланків з метою їх збуту або їх збут чи збут завідомо підроблених офіційних документів, у тому числі особистих документів особи; використанні завідомо підробленого документа. Об'єктивна сторона службового підроблення полягає у видачі службовою особою завідомо неправдивих офіційних документів, внесенні до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, іншому підробленні офіційних документів [111]. Обов'язковою умовою застосування останньої правової норми також є факт протиправного використання службовою особою задля вчинення злочинного діяння наданої їй влади або службового становища [318, с. 15].

Суб'єкт злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 366 КК України, є спеціальним (службова особа), у той час, як суб'єктом злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 358 КК України, є загальним. Суб'єктивна сторона обох аналізованих злочинів характеризується прямим умислом.

Таким чином, першою ознакою розмежування предметів службового підроблення і підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів є предмет злочину. Другим кроком у процесі розмежування, після того як ми відокремимо всі інші предмети злочину і залишаться тільки офіційний документи, посвідчення особи як різновид офіційного документа та завідомо підроблений документ, є відмежування на основі об'єкта та об'єктивної сторони, які, як і у випадку з предметом злочину, у ст. 358 КК України, є більш широким. Третім, заключним етапом розмежування стане відмежування за суб'єктом злочину. Так, суб'єкт службового підроблення – спеціальний (службова особа), на відміну від суб'єкта підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, яким є загальний.

Принциповою є і кваліфікація дій особи, вчинених у сукупності. Так, не зважаючи на те, що службове підроблення традиційно розглядають як

спеціальний різновид зловживання владою або службовим становищем [56, с. 138], усе ж кваліфікувати дії особи у випадках вчинення дій, передбачених у диспозиціях статей 364 та 366 КК України, необхідно без «поглинання» службового підроблення зловживання владою і службовим становищем. Зокрема, Виноградівським районним судом Закарпатської області було встановлено, що Особа 3, обіймаючи посаду Олешницького сільського голови діючи умисно, всупереч інтересам служби, зловживаючи своїм службовим становищем, достовірно знаючи, що землі у межах населеного пункту села Олешник, Виноградівського району відносяться до категорії земель сільськогосподарського призначення і не переведені до категорії земель житлової та громадської забудови, в інтересах третіх осіб, винесла на розгляд сесій сільської ради заяви мешканців села Олешник про виділення та надання їм земельних ділянок для будівництва та обслуговування житлових будинків, господарських споруд та гаражного будівництва на земельній ділянці, розташованій у межах населеного пункту села Олешник, Виноградівського району, Закарпатської області. Згодом Особа 3 підписала та завірила печаткою сільської ради рішення сесій за результатами розгляду вказаних заяв. На підставі рішення Олешницької сільської ради громадянам було виділено у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, які вони мали намір використовувати для житлової забудови. Враховуючи всі обставини провадження, суд визнав Особу 3 винною за фактом вчинення сукупності злочинів: зловживання владою і службовим становищем та службового підроблення [41].

У випадках, коли службове підроблення здійснюється з корисливою метою – заволодіння чужим майном, шляхом зловживання службовим становищем, дії винного необхідно також кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених у статтях 191 та 366 КК України. Так, Веселівським районним судом Запорізької області було встановлено, що Особа 2, директор комунального підприємства «Новоолександрівець 1» Веселівського району Запорізької області, діючи навмисно, зловживаючи своїм службовим

становищем, підписав та завірив печаткою комунального підприємства «Новоолександрівець 1» акт приймання виконаних робіт, у якому були зазначені завідомо неправдиві відомості про факт завершення виконання реконструкції житлового фонду, однак, у дійсності вказані роботи взагалі не були виконані. Згодом даний акт прийому-виконання робіт Веселівською селищною радою був наданий до Управління державного казначейства у Веселівському районі Запорізької області для перерахування комунальним підприємством коштів, за начебто виконані в повному об'ємі роботи з реконструкції житлового фонду. Того ж дня зазначені кошти були перераховані й у подальшому частково використанні на господарські потреби підприємства, а частково на реконструкцію житлового фонду. На підставі цього судом Особу 2 було засуджено як за вчинення службового підроблення, так і за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем [40].

На противагу цьому, наприклад, Калінінським районним судом міста Донецьк було встановлено, що на території міста Жданівки Донецької області Особа 1, працюючи головним бухгалтером приватного підприємства «Фортеця Сервіс», будучи посадовою особою, вчинила службове підроблення, шляхом внесення до офіційного документа завідомо неправдивих відомостей та видала цей документ невстановленим особам, а саме: за грошову винагороду склала довідки, видані від імені приватного підприємства «Фортеця Сервіс» про факт працевлаштування та розмір заробітної плати за останні шість місяців. Дані довідки були завідомо неправдивими, адже вказані у них особи на даному підприємстві ніколи не працювали й відповідно не отримували заробітну плату. Окрім, складання цих довідок, Особа 1 також їх підписала: як від свого імені, так і шляхом підроблення підпису директора приватного підприємства. Більше того, Особа 1 засвідчила довідки печаткою приватного підприємства «Фортеця Сервіс», яка знаходилась у її віданні [45]. На жаль, дослідивши всі обставини провадження, Особу 1 судом було визнано винною лише за фактом вчинення

службового підроблення, однак, на нашу думку, у діях Особи 1 також вбачаються ознаки підкупу службової особи приватного права. Так, складання неправдивих документів у даному випадку супроводжувалося й передачею неправомірної вигоди головному бухгалтеру приватного підприємства «Фортеця Сервіс». Тобто, за таких обставин дії Особи 1 необхідно було кваліфікувати за сукупністю двох злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: ч. 1. ст. 366 КК України і ч. 3 ст. 368-3 КК України.

Проблемним є й відмежування офіційного документа як засобу вчинення злочину від офіційного документа – предмета злочину. Адже, під час вчинення деяких злочинів предмет злочину може трансформуватися в знаряддя злочину, а в деяких випадках предмет злочину одночасно є і його знаряддям або засобом учинення [124, с. 54]. Наприклад, у 2011 р. Заводським районним судом міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області було встановлено, що Особа 1, приватний підприємець і директор товариства з обмеженою відповідальністю «Фентазіленд», реалізуючи свій злочинний намір, спрямований на отримання кредиту на придбання нерухомості, склала завідомо неправдивий документ – довідку про заробітну плату на своє ім'я, в яку внесла завідомо неправдиві відомості про розмір своєї заробітної плати за період із лютого по липень 2008 р. Згодом, продовжуючи реалізовувати свій злочинний намір, спрямований на отримання кредиту на придбання нерухомості, Особа 2 надала цю фіктивну довідку про доходи в Акціонерний комерційний банк «Укрсоцбанк», на підставі чого між банком та Особою 2 було укладено кредитний договір. Вироком суду Особу 1 було визнано винною у вчиненні службового підроблення [44].

Аналогічним чином було вирішено і справу по обвинуваченню Ж.О., директора приватного підприємства, який використовуючи своє службове становище, з корисливих спонукань, знаючи, що приватне підприємство не має найманих працівників, не отримує прибутку та не виплачує заробітну

плату, підробив офіційні документи – довідки про заробітну плату на ім'я К.Н., К.С., Л., Г., Ж.Н. та на власне, на підставі яких отримав у кредитній спілці кредити на загальну суму 80 тис. гривень, які згодом використав для здійснення фінансово-господарської діяльності приватного підприємства. Ухвалою колегії суддів Судової палати з кримінальних справ Верховного суду України Ж. О. було засуджено за ст. 366 КК України [297].

На нашу думку, така правозастосовна практика нівелювала теоретичне вчення про відмежування предмета та засобу вчинення злочину, адже у вище окреслених діях Особи 1 та Ж. О., безумовно, офіційний документ виступав не лише предметом злочинного діяння, а, отже, і кваліфікувати їхні дії необхідно було за сукупністю злочинів. З прийняттям 22 вересня 2011 р. ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» вчинення таких дій мало кваліфікуватися за сукупністю статей 222 та 366 КК України. Зокрема, Коростишівським районним судом Житомирської області Особу 1, директора приватного підприємства «Лідія», було засуджено за фактом вчинення злочинів передбачених ч. 1 ст. 222 і ч. 1 ст. 366 КК України за те, що Особа 1, діючи умисно, власноруч заповнила бланк довідки про доходи на ім'я своєї онуки Особи 2, в яку внесла неправдиві відомості про те, що остання, нібито, будучи офіційно працевлаштованою у приватному підприємстві «Лідія» на посаді гравюра-художника з серпня 2011 р. по січень 2012 р. отримувала заробітну плату щомісячно в сумі 2 422 гривні. Після складання завідомо підробленого офіційного документа Особа 1 підписала та завірила його печатками приватного підприємства «Лідія». Крім того, Особа 1 продовжуючи свої умисні злочинні дії, перебуваючи у приміщенні відділення Публічного акціонерного товариства «Імексбанк», підтвердила фіктивні відомості, відображені в довідці, шляхом введення кредитного інспектора в оману, для незаконного отримання кредиту Особою 2, у результаті чого Особі 2 банком було надано кредит [47].

З огляду на зазначене, офіційний документ наділений, як аспектами, що здатні спростити процес кваліфікації службового підроблення, так і ускладнити його.

3.3. Кваліфікація злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, предметом яких є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Новелізація антикорупційного та кримінального законодавства поняттям «неправомірна вигода» та оновлення змісту поняття «офіційний документ» спричинили чимало проблемних аспектів у процесі кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Однак, замість їх усунення динамічні соціальні та політичні перетворення, які відбулися в Україні протягом 2014 р., змусили законодавця змінити тенденції розвитку кримінального закону [307, с. 6] та серед іншого призвели до криміналізації декларування недостовірної інформації, предметом якого, як вже наголошувалось, є декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Кримінально-правове значення цього предмета злочину, як і решти предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, також має низку аспектів, що впливають на кваліфікацію декларування недостовірної інформації.

Перший із них полягає у відсутності чіткої методології розмежування поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» з поняттями «податкова звітність» і «податкова декларація». Вважаємо, що найзагальнішим з усіх вище окреслених понять є поняття «податкової звітності». У ПК України відсутнє

тлумачення цієї категорії, однак, подається перелік її складових: податкова декларація, митна декларація, розрахунки, звіти про використання доходів (прибутків) неприбуткових організацій, фінансова звітність [175].

Аналогічна ситуація і в низці зарубіжних країн, зокрема, в ПК Грузії розділ V «Податкова звітність», підрозділ XII «Облік об'єктів оподаткування і податкова звітність» містить лише визначення податкової декларації. ПК Туркменістану в розділі IV «Нарахування та сплата податку», підрозділі «Облік і звітність» ст. 30 «Податкова декларація» зазначено безпосередньо її трактування. А в ПК Російської Федерації з'ясовано поняття «податкова декларація» в розділі V «Податкова декларація і податковий контроль» підрозділі 13 «Податкова декларація» [132, с. 301].

У наукових джерелах «податковою звітністю», як правило, називають документацію, що містить інформацію про розрахунок податкового зобов'язання, на підставі якої здійснюється нарахування та/або сплата податку, збору (обов'язкового платежу), що підлягає сплаті до бюджету чи державних цільових фондів у встановлені законодавством терміни, що подається платником податків (податковим агентом) у податкові органи [168, с. 175]. Натомість, О. В. Лега аналізує зазначену категорію крізь призму її елементів, вказуючи, що податкова звітність – це документ платника податків, який включає розрахунки, податкові декларації з кожного виду податку та іншого обов'язкового платежу, додатки до розрахунків і податкових декларацій, які складаються за затвердженими відповідними формами [132, с. 302].

Ми вважаємо, що поняття «податкова звітність» є опорним, вихідним для утворення поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування», однак, як зауважує, Р. Г. Браславський все ж їх необхідно розмежовувати [30, с. 136]. Так, основною відмінністю є те, що «податкова звітність» є збірним, складним поняттям, у той час, як поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування» – одиничним.

Крім того, розрізнявальною ознакою є й ціль подання даних документів. Адже, податкова звітність має на меті завершити цикл виконання податкового обов'язку, шляхом складання й подання певних, передбачених законом документів, у той час як декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, є проявом антикорупційного фінансового контролю і її головне завдання – попередження корупційних проявів та підвищення прозорості влади задля забезпечення дотримання конституційних прав і свобод громадян, законності в усіх сферах життєдіяльності держави.

Щодо поняття «податкова декларація», то з огляду на вищевикладене – це елемент податкової звітності, а також, згідно зі ст. 46 ПК України, документ, що подається платником податків (у тому числі відокремленим підрозділом у випадках, визначених цим Кодексом) контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податкового зобов'язання, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку [175].

Спільною рисою для податкової декларації і декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є те, що вони обидві є документами з імперативно визначеними формами та реквізитами. Однак, якщо форма першої встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну податкову і митну політику, і в більшості випадків має характер розрахунку, відповідно до якого має бути забезпечена обґрунтована методика розрахунку бази оподаткування за даними бухгалтерського обліку; точність і достовірність визначення податкового зобов'язання; формування податкової звітності [131, с. 415], то форма антикорупційної декларації, як вже вказувалося, затверджена ЗУ «Про запобігання корупції» і покликана якомога детальніше описати доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру суб'єктів декларування.

Друга підстава розмежування досліджуваних понять – це характер інформації, що вказується в деклараціях. Так, у податковій декларації зазначаються відомості, необхідні для забезпечення адміністрування податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – дані, спрямовані на забезпечення відкритості й прозорості у сфері функціонування публічної служби, а також на доведення факту співмірності доходів, витрат і способу життя підконтрольних суб'єктів.

Третя підстава відмежування – суб'єкти, що мають подавати вищевказані декларації. Суб'єктами податкового декларування є юридичні особи (їх відокремлені підрозділи) та фізичні особи; як резиденти, так і нерезиденти. Суб'єктами антикорупційного декларування є ті особи, що займають посади відповідно до законодавчого переліку. Крім того, визначальною рисою суб'єктів податкового декларування є наявність (передача) об'єктів оподаткування або ж провадження діяльності (операцій), що є об'єктом оподаткування згідно з податковим законодавством, натомість суб'єкти антикорупційного декларування мають декларувати свої доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру на підставі приналежності до групи публічних службовців.

І на сам кінець, різняться в цих документах і суб'єкти, що уповноважені здійснювати їх аналіз і перевірку. Адже, податкові декларації подаються до територіальних управлінь державної фіскальної служби, а антикорупційні декларації піддаються вдвічі посиленому контролю (як з боку фіскальних органів, так і з боку Національного агентства з питань запобігання корупції).

Враховуючи вищевикладене, обидві декларації є елементами податкової звітності, а декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, ще й елементом фінансового антикорупційного контролю.

Важливим для кваліфікації декларування недостовірної інформації є встановлення правового режиму інформації, що міститься в декларації особи,

уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Адже, згідно з законодавчими приписами антикорупційна декларація належить до відкритої інформації, тобто є відомостями, одержання, використання та поширення яких відповідно до законодавства не може бути обмежене; доступ до неї є безоплатним; користування здійснюється на свій розсуд, а відмова в доступі до неї – неможлива [125, с. 14]. Крім того, вона належить й до публічної інформації (відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених у ЗУ «Про доступ до публічної інформації») [190].

Однак, у той же час, у ній вказуються відомості, зокрема, щодо реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України, місця проживання, дати народження фізичних осіб, щодо яких зазначається інформація в декларації, місцезнаходження об'єктів, які наводяться в декларації (крім області, району, населеного пункту, де знаходиться об'єкт), що є інформацією з обмеженим доступом [196]. Взагалі інформація з обмеженим доступом у вузькому сенсі – це обмежені відомості [134, с. 47], а в широкому – відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді, доступ до яких обмежено відповідно до законодавства України її власником або добросовісним користувачем (суб'єктом владних повноважень, фізичною або юридичною особою), у зв'язку з її особливою цінністю для них на законних підставах [12, с. 49].

Таким чином, на нашу думку, законодавчий припис, що персональні дані, зазначені в декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, оформленій за формою і в порядку, встановленими ЗУ «Про запобігання корупції», не належать до інформації з обмеженим

доступом, крім відомостей, визначених ЗУ «Про засади запобігання корупції» [215] з одного боку, безперечно, є дієвим елементом антикорупційного фінансового контролю. Проте, з іншого – порушує конституційні приписи щодо: по-перше, рівності громадян (статті 21, 24 Конституції України), так як приналежність до публічної служби вимагає від громадянина «добровільно відмовитись» від права віднесення своїх персональних даних до інформації з обмеженим доступом, по-друге, нівелює конституційний припис (ст. 64 Конституції України) щодо неможливості звуження прав, передбачених Конституцією України.

Більше того, як бути з громадськими організаціями чи іншими запитувачами інформації, які хоч і мають діяти відповідно до букви закону, проте, з огляду на відсутність нормативного регулювання правового режиму розміщення інформації в мережі Інтернет, можуть практично безкарно публікувати в ній будь-які персональні дані публічних службовців, у тому числі й з антикорупційних декларацій. На нашу думку, створюючи правову норму, законодавець зобов'язаний створити й дієвий механізм її реалізації. Тому, необхідно розробити правові механізми захисту інформації з обмеженим доступом як елементу публічної інформації (декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), оскільки доступ до неї може істотно порушити права окремих громадян. Зокрема, створити правову базу для утворення цілісної системи захисту такої інформації: підготовка кадрів і забезпечення дотримання ними усіх необхідних правил; використання новітніх технологій збереження та захисту інформації тощо.

Також необхідно проаналізувати й тлумачення сутності поняття «недостовірна інформація». Перш за все необхідно зазначити, що даний термін є оціночним. Крім того, незрозумілим залишається вживання законодавцем у назві ст. 366-1 КК України поняття «недостовірна інформація», а в тексті цієї статті поняття «недостовірні відомості». Звичайно, з огляду на законодавче визначення інформації, напевно,

нормотворець оперує ними як синонімами, проте, ми вважаємо, що доцільніше було б вживати наскрізні поняття.

На нашу думку, *недостовірною інформацією* в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, необхідно вважати будь-які розбіжності доходів і витрат суб'єкта декларування (достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів).

Крім того, ми переконані, що уповноважені органи повинні приділяти особливу увагу не лише питанням законності придбання (отримання) майна, а й питанням його утримання. Адже, досить часто підконтрольні суб'єкти, шляхом прямого порушення закону (зловживань) чи обходу закону (договір дарування, отримання спадку) «маскують» факт придбання майна. У той же час приховати фактичне утримання такого майна набагато складніше.

До того ж, на практиці, стає досить складним відмежувати недостовірність від звичайної описки чи арифметичної помилки в антикорупційній декларації, що у свою чергу може стати базисом для зловживань з боку органів фіскального контролю, антикорупційного запобігання і досудового розслідування та неминуче призведе до порушення прав громадян.

Доцільним є характеристика відмови члена сім'ї декларанта надати відомості про доходи. На нашу думку, вимога щодо надання членами сім'ї суб'єкта декларування інформації, необхідної для заповнення декларації, є неоднозначною, адже, в першу чергу, спрямована на виявлення будь-яких корупційних проявів, однак, обмежує право на приватне життя. Ми вже зазначали, що характер праці публічного службовця вимагає від нього «відмовитися» від права на захист персональних даних, однак, чи правомірно поширювати цю вимогу і на членів його сім'ї? Згідно з ЗУ «Про запобігання корупції» в разі відмови члена сім'ї суб'єкта декларування надати будь-які

відомості чи їх частину для заповнення декларації, суб'єкт декларування зобов'язаний зазначити про це в декларації [196]. Водночас Державна фінансова інспекція, у своєму роз'ясненні, наголошує, що якщо один із членів сім'ї державного службовця відмовляється подавати відомості про свої доходи у звітному році (наприклад, один із подружжя після розлучення), державний службовець повинен звернутися до свого керівника та пояснити ситуацію. Якщо ж наявна інформація про місце роботи того, хто відмовляється добровільно подавати свої відомості, то установа, в якій працює державний службовець, може направити за місцем роботи такого члена сім'ї офіційний запит на отримання даних про доходи [80]. На нашу думку, цей припис фактично виключає можливість притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації, адже суб'єкт декларування не здійснює подання неправдивих відомостей.

Проблемною видається й перевірка антикорупційних декларацій, оскільки, як вже зазначалося, вони піддаються посиленому контролю, як відомчому, так і громадському. У свою чергу відомчий контроль здійснюється Державною фіскальною службою та Національним агентством з питань запобігання корупції і полягає в перевірці своєчасності подання декларацій, правильності й повноти їх заповнення, а також арифметичному і логічному контролю. З огляду на предмет нашого дослідження науковий інтерес становлять арифметична та логічна перевірки. Перша з них передбачає встановлення достовірності даних, вказаних у декларації, тобто їх правдивості та повноти. Задля з'ясування цих ознак уповноважені органи здійснюють аналіз наявної у контролюючого органу інформації (у тому числі податкової) щодо доходів, отриманих суб'єктом декларування, та порівняння її з відомостями про доходи, вказаними в декларації, а також порівняння відомостей про вказане в декларації нерухоме майно, транспортні засоби, кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, цінні папери, внески до статутного (складеного) капіталу товариства, підприємства, організації, фінансові зобов'язання з наявною в контролюючому органі

інформацією про них з метою з'ясування достовірності та повноти їх відображення в декларації [207].

Друга перевірка полягає у встановленні логічності відомостей, зазначених у декларації. З метою цієї метою контролюючі органи можуть одержати письмові пояснення та/або копій підтвердних документів від суб'єкта декларування, а також звертатись із запитами до державних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб публічного права, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, а також фізичних осіб [207].

Особливе місце, в контексті отримання інформації від третіх осіб, займає інформація, що становить банківську таємницю (відображена та задокументована на паперовому або електронному носіїві інформація з обмеженим законодавством доступом, яка містить будь-які відомості про клієнтів, отримані фінансовою установою у процесі безпосереднього здійснення нею своєї діяльності, таємницю яких фінансова установа зобов'язана забезпечувати з метою захисту інтересів клієнтів [264, с. 13]), адже, її одержання має умовний характер. Так, банківська таємниця, зокрема, відомості стосовно фінансово-економічного стану клієнтів, розкривається банками Національному агентству з питань запобігання корупції лише за рішенням суду. Ми вважаємо, що існування даної умови – цілком виправдане, адже інакше б нівелювалась ідея захищеності інформації в банківському секторі.

Крім відомчого контролю, антикорупційні декларації підлягають й громадському. Даний контроль здійснюється, по-перше, шляхом забезпечення загального, безперешкодного і цілодобового доступу до Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, на офіційному веб-сайті Національного агентства з питань запобігання корупції, що надається шляхом можливості перегляду, копіювання та роздрукування інформації, а також у вигляді набору даних (електронного документа), організованого у

форматі, що дозволяє його автоматизоване оброблення електронними засобами (машинозчитування) з метою повторного використання [196]. А, по-друге, шляхом надання можливості громадським організаціям і окремим громадянам звертатися з запитом про доступ до публічної інформації задля отримання копій антикорупційних декларацій підконтрольних суб'єктів.

З огляду на вищевикладене, посилений антикорупційний фінансовий контроль має забезпечити належну реалізацію запобігання корупції, однак, на практиці, на нашу думку, може призвести до протилежного. Адже, вірогідніше «подвійність» повноважень органів державної влади спричинить формальність виконання останніми своїх функцій і перекладанні відповідальності на інших. Тому, з метою запобігання декларативності правової норми щодо перевірки антикорупційних декларацій законодавцю необхідно запровадити систему «єдиного контролю», віддавши ці повноваження Національному агентству з питань запобігання корупції, а щодо громадського контролю, то як свідчить досвід західних демократій, – він може стати найбільш дієвим у системі антикорупційних заходів.

Важливим є й відмежування декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України) від порушення вимог щодо фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП). Основною відмінністю між аналізованими протиправними діяннями є характер шкоди, що для злочину завжди є істотною. Стосовно решти підстав для відмежування, то з огляду на те, що предмет (декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування), суб'єкт даних правопорушень (спеціальний суб'єкт) та об'єкт (суспільні відносини у сфері запобігання корупції) – тотожні, вони не можуть бути взяті за основу під час кваліфікації діяння особи. Тобто, відмежування необхідно здійснювати, спираючись, по-перше, на об'єктивну сторону діяння, адже для злочину, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 366-1 КК України, – це подання суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого

самоврядування, передбаченої ЗУ «Про запобігання корупції», або умисне неподання суб'єктом декларування зазначеної декларації, а для адміністративного правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 172 -6 КУпАП – це несвоєчасне подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про відкриття валютного рахунка в установі банку-нерезидента або про суттєві зміни у майновому стані. По-друге, підставою для відмежування є й суб'єктивна сторона, що для злочину характеризується прямим умислом, а для адміністративного правопорушення, як прямим умислом, так і непрямым.

Таким чином, підставами для відмежування декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України) від порушення вимог щодо фінансового контролю (ст. 172-6 КУпАП) є характер шкоди, об'єктивна та суб'єктивна сторони вказаних протиправних діянь.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що кримінально-правове значення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, проявляється в кількох аспектах, які можуть позначатися на процесі кваліфікації декларування недостовірної інформації.

Висновки до розділу 3

1. Неправомірна вигода як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має кілька аспектів, що впливають на кваліфікацію цих злочинів. По-перше, співвідношення неправомірної вигоди і корупції. Вважаємо, що діяння, предметом яких є неправомірна вигода – це лише частина корупції, безумовно, їх можна назвати основою, осередком, корупції, однак, обмежувати корупцію виключно ними – некоректно.

По-друге, термін «неправомірна вигода» має кілька суміжних понять. Одним із них є «винагорода» («подяка») в матеріальному вигляді, що, вважаємо, повинно повністю поглинатися поняттям «неправомірна вигода», тобто є її частиною. Крім того, суміжним до поняття «неправомірна вигода» є й поняття «активи у значному розмірі», яке необхідно відмежовувати на підставі суто матеріального змісту останнього поняття та вартісного застереження. Відмежування «неправомірної вигоди» і «подарунка» пропонуємо здійснювати на основі вартісного показника, мотиву (для подарунка він, як правило, безкорисливий) та обстановки здійснення (під час дарування, вона, як правило, урочиста) .

По-третє, законодавець у КК України наводить тотожні визначення «неправомірної вигоди» у двох статтях. На нашу думку, така законодавча позиція є цілковито невиправданою, адже має місце порушення принципу єдності й системності КК України.

По-четверте, відмежування протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК України) від порушення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням (ст. 172-9¹ КУпАП), які пропонуємо відмежовувати, спираючись на характер шкоди, предмет та об'єктивну сторону складу вказаних правопорушень.

По-п'яте, кваліфікація дій особи, у випадку, якщо їх предметом була неправомірна вигода у вигляді майна, обмеженого або вилученого з цивільного обороту. Вважаємо, що кваліфікувати такі дії необхідно за сукупність злочинів, передбачених КК України.

2. Офіційний документ як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має кілька аспектів, що впливають на кваліфікацію службового підроблення. По-перше, надзвичайно широкий перелік документів, які можна визнати офіційними. Саме тому, для спрощення процедури правозастосування, необхідно здійснити розподіл офіційних документів на дві групи. Перша з них – це публічні офіційні документи, серед яких найчастіше предметом службового підроблення стають таблиці обліку робочого часу, протоколи про адміністративні правопорушення, різного роду процесуальні офіційні документи (рапорти, постанови). До другої групи належать приватноправові офіційні документи, серед яких найчастіше службового підроблення зазнають господарсько-правові договори, накладні, акти прийому-передачі, специфікації та довідки про заробітну плату.

По-друге, юридичний статус пояснення особи під час прийняття заяви (повідомлення) про вчинення злочину. У судовій практиці існує дві невідповідні позиції щодо сутності категорії пояснення особи. Згідно з першою пояснення особи під час прийняття заяви (повідомлення) про вчинення злочину не є офіційним документом через формальні ознаки, а саме: відсутність необхідних реквізитів. Натомість, відповідно до другої позиції, що ґрунтується не на формальній ознаці, а на сутнісній – ролі офіційного документа, пояснення особи необхідно визнавати предметом службового підроблення, адже воно може стати основою для розробки процесуального документа і прийняття юридичного рішення.

По-третє, поява неточностей, у відмежуванні службового підроблення (ст. 366 КК України) від підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів

(ст. 358 КК України). На нашу думку, розмежування цих злочинів має здійснюватися за певним чітким алгоритмом. Перший крок алгоритму – це розподіл за предметом злочину, який у службовому підробленні є вужчим. Другий крок полягає у відмежуванні за об'єктивною стороною, яка у службовому підробленні також вужча. Останній крок полягає в розмежуванні на основі суб'єкта злочину, який у підробленні документів, печаток, штампів та бланків, збуті чи використанні підроблених документів, печаток, штампів, є загальним, а у службовому підробленні – спеціальним.

По-четверте, кваліфікація службового підроблення в сукупності з іншими злочинами. У судовій практиці іноді мають випадки, коли суди здійснюють кваліфікацію однобічно, не встановлюючи всі сутнісні ознаки суспільно небезпечних діянь, які могли б стати основою для кваліфікації діянь у сукупності. З метою недопущення прогалин у кваліфікації службового підроблення доцільно постійно вдосконалювати рівень правових знань суб'єктів правозастосування.

3. Встановлення кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації є дієвим засобом антикорупційного контролю. Предмет даного злочину суттєво впливає на процес кваліфікації даного суспільно небезпечного діяння. Тому, важливим є з'ясування всіх аспектів такого впливу. По-перше, відсутність методології розмежування понять «податкова звітність», «податкова декларація» і «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Ми вважаємо, що загальним є поняття «податкової звітності», а його різновидами відповідно поняття «податкової декларації» та «декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», які у свою чергу розмежовуються на підставі: суб'єктів, що затверджують форму декларації; характеру інформації, яка вказується в деклараціях; суб'єктів декларування та суб'єктів аналізу і перевірки декларацій.

По-друге, змішаний характер інформації у антикорупційній декларації. Так, за загальним правилом ця інформація є публічною інформацією, однак, деякі відомості в ній все ж носять обмежений характер, зокрема, щодо реєстраційного номера облікової картки платника податків.

По-третє, відсутність нормативного тлумачення поняття «недостовірна інформація». На нашу думку, нею необхідно вважати будь-які розбіжності у доходах і витратах суб'єкта декларування (достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів).

По-четверте, відмова члена сім'ї декларанта надати відомості, необхідні для заповнення антикорупційної декларації. Ми вважаємо, що надання таких відомостей є правом, а не обов'язком членів сім'ї декларанта, тому будь-які дії контролюючих органів, спрямовані на отримання таких відомостей в обхід підконтрольного суб'єкта, наприклад, звернення до роботодавців членів сім'ї такого суб'єкта, є порушенням конституційних прав громадян.

По-п'яте, перевірка відомостей, вказаних у декларації. Ми вважаємо, що посилений державний контроль, як з боку Національного агентства з питань запобігання корупції, так і з боку Державної фіскальної служби, на практиці призведе до бездіяльності або ж навпаки, до занадто жорсткого контролю з боку даних органів державної влади. З огляду на це, ми вважаємо, що найбільш дієвим стане саме громадський антикорупційний контроль.

По-шосте, з огляду на тотожність предмета даних правопорушень, відмежування декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України) від порушення вимог щодо фінансового контролю» (ст. 172-6 КУпАП), необхідно здійснювати спираючись на характер шкоди, об'єктивну та суб'єктивну сторони протиправного посягання.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації, наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукового завдання, що полягає в наданні системної й комплексної характеристики предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та формулюванні пропозицій щодо вдосконалення законодавства в цьому контексті. За результатами виконаного дисертаційного дослідження сформульовано низку положень і рекомендацій, які відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне та практичне значення. Основні з них полягають у наступному:

1. Методологічні засади дослідження (сукупність принципів, підходів і методів) предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, забезпечили багатогранність характеристики предмета злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України; сприяли розробці нових наукових концепцій та дозволили сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення понятійно-категоріального апарату предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

2. Історично теоретичне вчення про предмет злочину пройшло три періоди існування: 1) ототожнення поняття «предмет злочину» з поняттям «об'єкт злочину» (XIX століття – 1917 р.); 2) набуття поняттям «предмет злочину» класичного сенсу (1917–1991 р.р.); 3) плюралізм наукових концепцій щодо юридичної природи «предмета злочину» (1991 р. – до сьогодні). Аналіз спеціальних літературних джерел кримінально-правової науки, що стосуються предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, продемонстрував відсутність комплексних досліджень з цієї тематики. Крім того, вивчення основних концепцій щодо сутності предмета злочину

засвідчило, що більшість із них мають винятково теоретичний характер і не можуть бути практично реалізовані, особливо в контексті предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (підтримано 96 % респондентів).

3. Класифікація предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, здійснюється на основі трьох груп критеріїв. Перша група – це загальнофілософські: форма існування предмета злочину і форма визначення предмета злочину в кримінальному законі. Друга група – раціонально-філософські: зміст і обсяг поняття. Третя група спеціалізовані критерії – сутність предмета злочинів, значення предмета для складу злочину і його сприяння процесу кваліфікації.

4. Вивчення зарубіжного досвіду правового регулювання предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, засвідчило, що в зарубіжних державах предметом злочину визнають не лише матеріальні утворення зовнішнього світу, а й так звані «ідеальні блага». Поняття, що позначають предмет корупційних злочинів в іноземних країнах є різними: хабар, неправомірні переваги, вигоди тощо, спільним для більшості з них є їх комбінована природа (матеріальне і нематеріальне, грошове і не грошове вираження). Щодо пов'язаного з корупцією предмета злочинів, то у зарубіжних державах, порівняно з вітчизняним, перелік його різновидів є набагато ширшим; єдиним виключенням є Республіка Білорусь, що називає предметом цих злочинів лише офіційний документ.

5. Поняття «неправомірна вигода» як предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має два аспекти формування: історичний та міжнародно-правовий. Поняття «неправомірна вигода» є комплексним (знаходиться на межі двох наук (економіки та юриспруденції) та системним (складається з кількох категорій (грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги,

нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, обіцяють, пропонують, надають, одержують та вказівки на підставу отримання вигоди – без законних на те підстав).

6. Офіційний документ має шість основних ознак, наявність яких дозволяє визнати той чи інший офіційний документ предметом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Усі ці ознаки поділяються на дві групи: перша із них – це формальні ознаки (зміст, форма, реквізити та матеріальний носій), а друга – сутнісні ознаки (роль офіційного документа та суб'єкт, який його склав, видав чи посвідчив).

7. Поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» є законодавчою новелою, яка потребує нормативно-правового окреслення, зокрема 88 % опитаних працівників поліції вбачають за доцільне надати законодавче визначення цього поняття. Основними групами елементів декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є загальні відомості, відомості про майно та доходи, відомості про витрати і зобов'язання фінансового характеру та відомості про корпоративні права суб'єкта декларування.

8. Кримінально-правове значення неправомірної вигоди для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, полягає: по-перше, у забезпеченні завершеності конструкцій складів цих злочинів, задля цього важливим є визначення співвідношення неправомірної вигоди і корупції, відмежування «неправомірної вигоди» від суміжних понять («активи у значному розмірі», «подарунок» і «винагорода» («подяка») у матеріальному вигляді); усунення порушення принципу системності КК України; по-друге, у відмежуванні злочинного діяння (ст. 369-3 КК України) від незлочинного (ст. 172-9¹

КУПАП); по-третє, у сприянні повній кваліфікації дій особи, тому у випадках, коли неправомірною вигодою є майно, що обмежене чи вилучене з цивільного обороту, необхідною є кваліфікація за сукупністю злочинів.

9. Кримінально-правове значення офіційного документа для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, полягає: по-перше, у забезпеченні повноти конструкції складу службового підроблення, з цією метою необхідним є визначення переліку офіційних документів, що найчастіше зазнають службового підроблення, і визнання пояснення особи під час прийняття заяви (повідомлення) про вчинення злочину різновидом офіційного документа (підтверджено 66 % респондентів); по-друге, у відмежуванні службового підроблення (ст. 366 КК України) від підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України); по-третє, у сприянні повній кваліфікації дій особи, тому необхідним є відмежування офіційного документа, предмета злочину (ст. 366 КК України) від офіційного документа – засобу вчинення злочину (ст. 222 КК України), а також запобігання поглинанню службового підроблення іншими злочинами, зокрема, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (ст. 364 КК України).

10. Кримінально-правове значення декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, для кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, полягає, по-перше, у забезпеченні оптимальності складу декларування недостовірної інформації, для цього суттєвим є розмежування понять «податкова звітність», «податкова декларація» та «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування», встановлення правового режиму інформації в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також тлумачення поняття «недостовірна

інформація»; по-друге, у забезпеченні конструктивності складу декларування недостовірної інформації й відповідно притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності, зокрема, у разі відмови члена сім'ї суб'єкта декларування надати відомості про його фінансовий стан та за умов наявності посиленого державного антикорупційного фінансового контролю.

11. На підставі дослідження предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, запропоновано внести до законодавства такі зміни і доповнення:

– до КК України:

1) примітку 2 до статті 354 викласти таким чином: *«Під неправомірною вигодою у статтях 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3 та 370 необхідно розуміти грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги (матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження)»;*

2) виключити примітку до статті 364-1;

3) доповнити ст. 366-1 приміткою 2 такого змісту: *«Під декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у цій статті необхідно розуміти офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру»;*

4) примітку 2 до статті 368-2 викласти таким чином: *«Під активами у значному розмірі у цій статті необхідно розуміти будь-які вигоди матеріального чи грошового характеру, розмір (вартість) яких у два або більше рази перевищує розмір доходу, зазначеного в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого*

самоврядування, за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції»;

– до Закону України «Про запобігання корупції»

1) доповнити ст. 1 Закону визначеннями такого змісту:

«переваги – умови, що створюють для конкретних осіб виключні права на що-небудь;

пільги – права особи на спрощене виконання або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю;

послуги – діяльність виконавця направлена, на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення;

майно – це будь-які активи (матеріальні та нематеріальні), виражені в речах, правах та обов'язках;

декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру»;

2) у ст. 1 слова «неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав» замінити словами «неправомірна вигода – грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги (матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за хабарництво за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Акрам Трад Аль-Фаїз. – Київ, 2002. – 16 с.
2. Аль Халаса Ашраф. Поняття преступлення по уголовному праву Йордании: автореф. дисс. на соискание. науч. степени. канд. юрид. наук. : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Аль Халаса Ашраф. – Москва, 2003. – 26 с.
3. Андрушко П. П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посібник / П. П. Андрушко, А. А. Стрижевська. – К. : «Юрисконсульт», 2006. – 342 с.
4. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем / Светлана Владимировна Анощенкова. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 248 с.
5. Апарова Т. В. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах / Апарова Т. В., Игнатова М. А., Меньших А. А.; отв. ред. Ф. М. Решетников. – М. : Юрид. лит., 1994. – 128 с.
6. Аполинская Н. В. Определение вещи как объекта гражданского права Российской Федерации [Электронный ресурс] / Н. В. Аполинская // Сибирский Юридический Вестник – 2002. – № 1. – С. 25–28. – Режим доступа :
<http://law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1115284>
7. Артюнов В. Х. Логіка: навч-метод. Посібник для самост. вивч. дисц. / В. Х. Артюнов, Д. П. Ктрик, В. М. Мішин. – К. : КНЕУ, 2002. – 127 с.
8. Байлов А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Основні склади злочинів за Розділом XVII Особливої частини КК : альбом схем / А. В. Байлов, Я. О. Лантінов. – Х. : Харків юридичний, 2012. – 32 с.

9. Банчук О. Запобігання і протидія корупції в органах місцевого самоврядування [практичний посібник] / Олександр Банчук. – К. : ТОВ «Софія-А», – 2012. – 88 с.
10. Баранов А. Словарь основных уголовно-правовых понятий и терминов [Электронный ресурс] / А. Баранов, П. Марфицин. – Режим доступа :
<http://determiner.ru/dictionary/542/word/obektprestuplenija>
11. Барсукова С. Ю. Коррупция: научные дебаты и российская реальность / Барсукова С. Ю. // Общественные науки и современность. – 2008. – № 5. – С. 36–47.
12. Баскаков В. Інформація з обмеженим доступом: поняття та ознаки / В. Баскаков // Актуальні проблеми державотворення: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 28 червня 2011 р.). – К. : ФОП Ліпкан О. С., 2011. – С. 47–49.
13. Батычко В. Т. Финансовое право Конспект лекций. [Электронный ресурс] / В. Т. Батычко. – Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2009. Режим доступа :
http://www.aup.ru/books/m231/5_1.htm
14. Батюкова В. Е. Потерпевший в уголовном праве: автореф. дис. канд. на соискание науч. зван. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. Е. Батюкова. – Москва, 1995. – 23 с.
15. Беденко-Зваридчук О. Винагорода медичним працівникам та антикорупційне законодавство / Олена Беденко-Зваридчук // Журнал головної медичної сестри. – 2012. – № 3. – С. 16–22.
16. Белогриц-Котляревский Л. С. Учебник русского уголовного права. (Общая и особенная части) / Л. С. Белогриц-Котляревский – К. : Южно-рус. кн-во Ф. А. Иогансона, 1903. – 618 с.
17. Берднікова К. В. Удосконалення чинного антикорупційного законодавства та аналіз оновленої системи запобігання і протидії корупції в

Україні / К. В. Берднікова // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 2 (8). – С. 31–38.

18. Беляєв О. О. Політична економія [Електронний ресурс]: навч. посібник / О. О. Беляєв, А. С. Бебело. – К. : КНЕУ, 2001. – 328 с. – Режим доступу :

<http://studentbooks.com.ua/content/view/258/50/>

19. Бикмурзин М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / Бикмурзин М. П. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 184 с.

20. Бланк И. А. Управления активами и капиталом предприятия / Игорь Александрович Бланк. – К. : Ника-центр, Эльга, 2003. – 448 с.

21. Бобровик С. В. Компроміс і конфлікт : методологічні підходи дослідження / С. В. Бобровик // «Правова держава». – 2009. – № 20. – С. 110–117.

22. Богачова Л. Л. Принцип правової визначеності в європейському та національному праві (змістовна характеристика) [Електронний ресурс] / Л. Л. Богачова // Теорія і практика правознавства. – 2013. – № 2. – Режим доступу :

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/tipp_2013_2_74%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/tipp_2013_2_74%20(4).pdf)

23. Бондаренко О. Предмет служебных преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si Viata*. – 2014. – № 6/3. – С. 13–16.

24. Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. С. Бондаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету – 2014. – № 9-2 – С. 57–59 – (Серія «Юриспруденція»).

25. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» / О. С. Бондаренко // Наукові праці Національного авіаційного університету: «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К. : НАУ, – 2014. – № 2 (31). – С. 20–23. – (Серія Юридичний вісник).

26. Бондаренко О. С. Класифікація предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. С. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – № 20. – Ч. 1. – С. 20–22. – (Серія «Право»).

27. Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів / О. С. Бондаренко // Становлення та розвиток юридичної освіти в Національному авіаційному університеті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки. (м. Київ, 16 трав. 2013 р.). – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 221–223.

28. Бондаренко О. С. Предмет «корупційних злочинів» / О. С. Бондаренко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 1 (32). – С. 154–156.

29. Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України // Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 квіт. 2013 р.) – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 8–10.

30. Браславський Р. Г. Критерії розмежування понять «податкова звітність» та «звітність про доходи і майно» [Електронний ресурс] / Р. Г. Браславський // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 136–139. – Режим доступу :

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/FP_index.htm_2012_4_23%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/FP_index.htm_2012_4_23%20(2).pdf)

31. Брич Л. П. Кримінально-правова кваліфікація корупційних діянь з врахуванням нового антикорупційного законодавства України [Електронний ресурс] / Л. П. Брич // Юридичний вісник України. – 2010. – № 19. – 8–11 травня. – Режим доступу :

<http://radnuk.info/statti/229-kriminal-pravo/15021-2011-01-21-04-34-10.html>

32. Бугайов В. А. Сущность объекта преступления в современном уголовном праве / В. А. Бугайов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского—2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 203–210 – (Серия «Юридические науки»).

33. Букалерева Л. А. Официальные документы – предметы преступлений против порядка управления // Современные разновидности российской и мировой преступности: состояние, тенденции, возможности и перспективы противодействия: сборник научных трудов / Л. А. Букалерева. – Саратов. – Саратовский Центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции: Сателлит, 2005. – С. 475–480.

34. Бюджетный кодекс Российской Федерации от 31 июля 1998 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу :

http://www.consultant.ru/popular/budget/56_1.html#p117

35. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] від 08 лип. 2010 р. № 2456-VI; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). –2010. – № 50–51. – Ст. 572. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

36. Великий тлумачний словник української мови / [уклад В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: Перун, 2007. – 1736 с.

37. Вирок Апеляційного суду Львівської області від 19 лис. 2015 р. № 53623433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/53623433>

38. Вирок Арцизького районного суду Одеської області 12 бер. 2014 р. № 37645056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37645056>

39. Вирок Верховинського районного суду Івано-Франківської області від 01 жов. 2013 р. № 1-кп/340/72/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33846947>

40. Вирок Веселівського районного суду Запорізької області від 07 трав. 2012 р. № 23895973 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23895973>
41. Вирок Виноградівського районного суду Закарпатської області від 25 трав. 2012 р. № 33635031 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33635031>
42. Вирок Городоцького районного суду Хмельницької області 28 трав. 2014 р. № 38935689 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38935689>
43. Вирок Жовтневого районного суду міста Маріуполь Донецької області від 03 лип. 2013 р. № 32172177 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32172177>
44. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 21 лист. 2011 р. № 30362326 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30362326>
45. Вирок Калінінського районного суду міста Донецька від 10 груд. 2012 р. № 29234587 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29234587>
46. Вирок Комунарського районного суду міста Запоріжжя від 01 квіт. 2013 р. № 30373432 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30373432>
47. Вирок Коростишивського районного суду Житомирської області від 11 жов. 2013 р. № 35351748 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35351748>
48. Вирок Монастирського районного суду Тернопільської області від 31 трав. 2013 р. № 31985513 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31985513>

49. Вирок Солом'янського районного суду міста Києва від 01 жовт. 2012 р. № 26235169 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26235169>
50. Вирок Центрально-міського районного суду міста Горлівки Донецької області від 18 лют. 2013 р. № 29386723 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29386723>
51. Вирок Чернівецького районного суду Вінницької області від 23 груд. 2013 р. №36709495 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36709495>
52. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 17 квіт. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46598
53. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 18 чер. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6308&skl=7
54. Вовк Д. О. Економіка і право: проблеми розуміння і співвідношення / О. Д. Вовк, І. А. Єфіменко // Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – 2011. – № 2 (5). – С. 135–146. – (Серія «Економічна теорія та право»).
55. Водопьянова В. А. Налоговые системы зарубежных стран : учебное пособие. [Електронний ресурс] / Водопьянова В. А., Терентьева Т. В. – М. : ИНФРА, 2008. – 356 с. – Режим доступу :
http://abc.vvsu.ru/Books/nalog_sis_zarub_stran/page0004.asp#hex27
56. Волженкин Б. В. Служебный подлог / Волженкин Б. В. – М. : Юристь, 2000. – 368 с.

57. Воробей О. В. Техніко-криміналістичне дослідження документів: навчально-методичний посібник / Воробей О. В., Мельников І. М., Волошин О. Г. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 304 с.
58. Гарбазей Д. О. Незаконне збагачення: міжнародно-правовий аспект / Д. О. Гарбазей // Альманах міжнародного права. – 2014. – № 4. – С. 84–94.
59. Гафіс Гасан Огли Абасов. Методи дослідження гарантій прав місцевого самоврядування: проблеми конституційно-правової теорії / Гафіс Гасан Огли Абасов // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 96–100.
60. Германское право. Часть 1. Гражданское уложение: пер. с нем./ Серия: Современное зарубежное и международное частное право. – М. : Международный центр финансово-экономического развития, 1996. – 552 с.
61. Герцензон А. А. Уголовное право. Общая часть / Алексей Адольфович Герцензон. – М., 1948. – 291 с.
62. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
63. Горошовський В. С. Правова природа органів виконавчої влади / В. С. Горошовський // Публічне право. – 2012. – № 3 (7). – С. 323–327.
64. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] від 16 січ. 2003 р. № 436-IV; ред. станом на 20 вер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144 – Режим доступу до кодексу :
<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
65. Гринь О. Д. Характеристика предмета злочину неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної хвороби / О. Д. Гринь // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – № 20. – Ч. 1. – С. 24–28. – (Серія «Право»).

66. Гричанин И. Квалификация подделки и использования подложных документов / Игорь Гричанин, Юрий Щиголев // Российская юстиция. – 1997. – № 11. – С. 37–38.

67. Грудзур О. М. Кримінально-правова характеристика провокації хабара : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Грудзур – Київ, 2011. – 20 с.

68. Грудзур О. М. Об'єктивна сторона провокації хабара / О. М. Грудзур // Борьба с организованной преступностью и коррупцией (теория и практика) – 2010. – № 22. – С. 258–266

69. Дагель П. С. Потерпевший в советском уголовном праве / Дагель П. С. // Потерпевший от преступления: тематический сборник статей. – Владивосток, 1974. – С. 16–37.

70. Даценко Г. В. Вдосконалення складових елементів державного фінансового контролю в Україні / Г. В. Даценко // Вісник Чернігівського торгово-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 254–257.

71. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою від 29 лист. 1985 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до документа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114

72. Дем'янчук Ю. В. Порівняльний аналіз протидії корупції в країнах Європейського Союзу / Ю. В. Дем'янчук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. – 2014. – Т. 27 (66). – № 3. – С. 113–118. – (Серия «Юридические науки»).

73. Дзюба Ю. П. Предмет злочину як ознака складу злочину: методологічні аспекти дослідження / Ю. П. Дзюба // Вісник Академії адвокатури України. – К. : Видавничий центр Академії адвокатури України, 2009. – число 1(14) – С. 273–274.

74. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / Олександр Олексійович Дудоров. – Л. : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 952 с.
75. Дудоров О. О. Проблеми кримінальної відповідальності за підроблення документа / О. О. Дудоров // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2011. – № 3. – С. 90–103.
76. Єщенко П. С. Сучасна економіка: [навч. посіб.] [Електронний ресурс] / Єщенко П. С. – К. : Вища школа, 2005. – 325 с. – Режим доступу : <http://library.if.ua/book/64/4625.html>
77. Жеребкін В. Є. Логіка: [підручник для юрид. вузів і фак.] / Жеребкін В. Є. – [2-е вид., стереотип.]. – Х. : Основа. К. : Знання, 1998. – 256 с.
78. Жук В. Г. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення) / В. Г. Жук, О. С. Іщенко, А. І. Смолкіна // Вісник верховного суду України. – 2010. – № 1 (113). – С. 31–43.
79. Задихайло Д. Д. Економічна влада в контексті правового регулювання господарських відносин / Д. Д. Задихайло // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 4 (75). – С. 163–171.
80. Запобігання проявам корупції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/83088>
81. Іванов Ю. Ф. Кримінологія: [навч. посіб.]. / Ю. Ф. Іванов, О. М. Джужа. – К. : Паливода А. В., 2006. – 264 с.
82. Ільенок Т. В. Історико-правові витоки поняття корупції / Ільенок Т. В. // Держава та регіони. – 2012. – № 3. – С. 51–56. – (Серія «Право»).
83. Камлик М. І. Корупція в Україні / М. І. Камлик, Є. В. Невмержицький. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 179 с.

84. Кашкаров О. О. Відмінність одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації від одержання хабара [Електронний ресурс] / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 387–391. Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_60.pdf

85. Кашкаров О. О. Колізії у чинному антикорупційному законодавстві України / О. О. Кашкаров, І. О. Доброрез // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – № 1. – С. 186–190. – (Серия «Юридические науки»).

86. Кирилюк Ю. Б. Особливості бланкетної диспозиції статті 419 КК України [Електронний ресурс] / Ю. Б. Кирилюк // Часопис Національного університету «Острозька академія». – 2012. – № 2(6). – (Серія «Право»). – Режим доступу :

<http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12kybsku.pdf>

87. Кистяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права с подробным изложением начал русского уголовного законодательства. Ч. общая. / А. Ф. Кистяковский. – 2-е испра. и значит. доп. изд. – К. : тип. И. и А. Давиденко, 1882. – 972.

88. Клепицкий И. А. Документ как предмет подлога в уголовном праве / Клепицкий И. А. // Государство и право. – 1998. – № 5. – С. 68–75.

89. Клімова С. М. Організація запобігання і протидії корупції: навч. посібник / С. М. Клімова, Т. В. Ковальова. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – 200 с.

90. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика: [навч. посібник] / Коваленко Д. І. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 344 с.

91. Кодекс законів про працю України [Електронний ресурс] від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII; ред. станом на 28 груд. 2015 р. // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). – 1971. – № 50. – Ст. 375. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

92. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс] від 07 груд. 1984 р. №8073-Х; ред. станом на 10 лют. 2016 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984.– дод. до № 51. – Ст. 1122. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page>

93. Козюбра М. І. Принцип верховенства права і правової держави: єдність основних вимог / М. І. Козюбра // Наукові записки НАУКМА. – 2007. – Т. 64 (Юридичні науки). – С. 3–9.

94. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про міжнародні майнові права на рухоме обладнання від 16 лист. 2001 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до документа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_k62

95. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовт. 2003 р. / [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до документа :

http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_c16

96. Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 04 лист. 1950 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до документа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004

97. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований Закон про переказні векселі та прості векселі від 06 вер. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. Режим доступу до документа :

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_009

98. Конституція України [Електронний ресурс] від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР; станом на 15 трав. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

99. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна. Курс лекцій / Микола Йосипович Коржанський. – К. : Атіка, 2001. – 432 с.
100. Коржанский Н. И. Объект посягательства и квалификация преступлений. Учебное пособие / Николай Иосифович Коржанский. – Волгоград, 1976. – 120 с.
101. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны / Николай Иосифович Коржанский – М. : Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.
102. Коррупционная преступность: криминологическая характеристика и научно-практический комментарий к законодательству о борьбе с коррупцией / [В. В. Асанова и др.]; под общ. ред. В. М. Хомича; науч.-практ. центр проблем укреплен. законности и правопорядка Ген. прокуратуры Респ. Беларусь. – Минск : Тесей, 2008. – 504 с.
103. Корупція в Україні : причини поширення та механізм протидії. Зелена книга державної політики / [Дрьомов С. В., Кальниш Ю. Г. Клименко Д. Б. та ін.]; –К. : ДП «НВЦ» «Пріоритети», 2010. – 88 с.
104. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / [Живко З. Б., Живко М. О. Кіржецький Ю. І. та ін.]; за заг. ред. І. О. Ревак – Львів : ЛьвДУВС, 2011. – 220 с.
105. Костенко В. Історико-правове дослідження розвитку корупційних дій у владі та суспільстві [Електронний ресурс] / В. Костенко // Журнал Верховної Ради України «Віче». – 2012. – № 10. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3125/>
106. Кравцов С. Ф. Предмет преступления: автореф. дисс. на соискание науч. зван. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. Ф. Кравцов. – Л., 1976. – 20 с.
107. Кравчук В. Електронні гроші в Україні / Кравчук В., Науменко Д., Глибовець А. – К. : Альфа-ПК, 2012. – 64с.

108. Крылова Н. Е. Уголовное право зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии): учебник / Н. Е. Крылова, А. В. Серебринокова. – [2-е изд. перераб и доп.]. – М. : Издательство «Зерцало», 1998. – 208 с.

109. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27 січ. 1999 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Офіційний веб-сайт. – Режим доступу до документа :

http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_101

110. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-е вид., перероб. і допов]. – Х. : Право, 2015. – 680 с.

111. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

112. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг ред. Тація В. Я., Пшонки В. П., Борисова В. І., Тютюгіна В. І. – [5-те вид., допов.]. – Х. : Право, 2013.

Т. 2: Особлива частина / Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. [та ін.]. – 2013. – 1040 с.

113. Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки від 28 груд. 1960 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1961. – № 2. Ст. 14.

114. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9–10. – Ст. 47. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

115. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квіт. 2013 року,

м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – 322 с.

116. Кришевич О. В. Кримінальна відповідальність за хабарництво та відмежування його від шахрайства / О. В. Кришевич // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2012. – № 1 (27). – С. 117–126.

117. Кришевич О. В. Поняття «перевага» як складова корупції / О. В. Кришевич // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 100–102.

118. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. І. Крупко – Київ, 2005. – 20 с.

119. Кубальський В. Н. Незаконне збагачення: аналіз новели кримінального законодавства / В. Н. Кубальський // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – 2013. – № 3. – С. 146–150.

120. Кузнецов А. В. Ответственность за подлог документов по советскому уголовному праву: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право» / А. В. Кузнецов. – Москва., 1957. – 18 с.

121. Кузнецов В. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник / В. В. Кузнецов, А. В. Савченко; за заг. ред. д. ю. н., проф., В. І. Шакуна. – [4-те вид., перероб.]. – К. : Алерта, 2012. – 316 с.

122. Кузнецов И. В. Понятия и виды предметов преступлений в уголовном праве России: дисс. кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Кузнецов Игорь Владимирович. – Ч., 2007. – 201 с.

123. Кузьмін С. А. Комп'ютерна (кібернетична) інформація, як предмет учинення злочину (кримінально-правовий аспект) / С. А. Кузьмін // Інформація і право : наук. журн. – 2012. – № 3(6). – С. 159–163.

124. Кузьмін С. А. Кримінальна відповідальність учасників організованих груп корисливо-насильницької спрямованості : монографія / С. А. Кузьмін. – К. : Паливода. А. В., 2011. – 132 с.

125. Кукшинова О. О. Правове регулювання доступу до відкритої інформації : автореф. дис. кан. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О. О. Кукшинова. – К., 2012. – 20 с.

126. Курс советского уголовного права : в 5 т. / [отв. ред. Беляев Н. А., Шаргородский М. Д.]. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1968.

Т. 1: Часть Общая. – 1968. – 646 с.

127. Курс советского уголовного права : Преступление. В 6-ти томах: Часть общая. / редкол. : Пионтковский А. А., Ромашкин П. С., Чхиквадзе В. М. – М. : Наука, 1970.

Т. 2. – 516 с.

128. Кухнюк Д. В. Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України як засіб забезпечення однакового застосування законодавства судами України / Д. В. Кухнюк // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 12. – С. 26–30.

129. Лаптев А. В. Состав преступления и квалификация уголовных дел / Лаптев А. В.; под ред. : Голяков И. Т. – М. : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1939. – 29 с.

130. Лашук Є. В. Предмет злочину у кримінальному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. В. Лашук. – Київ, 2005. – 21 с.

131. Лега О. В. Податкова декларація як складова конструкції податкової звітності / О. В. Лега // Економічні науки. – 2013. – № 10(3). – С. 411–416. – (Сер: Облік і фінанси).

132. Лега О. В. Податкова звітність: еволюція визначення / О. В. Лега // Інноваційна економіка. – 2013. – № 3. – С. 300–303
133. Летников П. Ю. Уголовная ответственность за подделку, изготовление или сбыт поддельных документов, государственных наград, штампов, печатей, бланков: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право, криминология; уголовно-исполнительное право» / П. Ю. Летников. – Красноярск., 2009. – 24 с.
134. Ліпкан В. А. Доступ до інформації з обмеженим доступом: проблеми вироблення уніфікованих дефініцій / В. А. Ліпкан, Л. І. Капінус // Публічне право. – 2013. – № 4 (12). – С. 45–53
135. Лісничий В. В. Концептуальні засади політичних наук: теорія та історія. [метод. та дидактичні матеріали до модуля 1] / укл. Лісничий В. В. – Х. : УАДУ ХФ, 2001. – 36 с.
136. Лопашенко Н. А. Несовершеннолетний как потерпевший и субъект в преступных посягательствах / Н. А. Лопашенко // Правовая политика и правовая жизнь. – 2001. – № 1. – С. 133–138.
137. Лузгин И. И. Коррупция и её общественная опасность: курс лекций для студентов неюридических специальностей / Иван Иванович Лузгин. – Новополюцк : ПГУ, 2012. – 144 с.
138. Лун Чанхай. Учение о составе преступления по уголовному праву КНР и России: сравнительно-правовое исследование: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Лун Чанхай. – Владивосток., 2009. – 29 с.
139. Любченко П. М. Організаційно-господарські повноваження : проблеми теорії і практики / П. М. Любченко, Ю. М. Берездецький // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2013. – № 2. – Т. 2. – С. 28–31.

140. Ляпунов Ю. И. Уголовно-правовая охрана природы органами внутренних дел: учебное пособие / Ляпунов Ю. И. – М. : Аккад. МВД СССР, 1974. – 151 с.

141. Малахов А. Табель о взятках [Электронный ресурс] / А. Малахов // Коммерсантъ-Деньги – 2005. – № 25 (530). – 27 июня. – Режим доступа : http://www.aferizm.ru/histiry/his_vzyatka_tabel.htm

142. Манько Д. Г. Віртуальне буття електронного документа: питання теорії і практики / Д. Г. Манько // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4. – С. 13–17. – (Серія: «Юриспруденція»).

143. Медведев В. Г. Классификация прав на вещь в древнем Риме. Понятие и виды вещей / В. Г. Медведев // Вектор науки ТГУ. – 2012. – № 4 (7). – С. 66–69.

144. Мельник М. І. Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / Микола Іванович Мельник. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 256 с.

145. Мельничук Н. Ю. Державний внутрішній фінансовий контроль в Україні: стан та перспективи розвитку / Н. Ю. Мельничук // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. – 2011. – № 1. – С. 286–295.

146. Михайленко Д. Г. Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Д. Г. Михайленко – Одеса, 2009. – 21 с.

147. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : Паливода А. В., 2011. – 192 с.

148. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навчальний посібник] / Навроцький В. О. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.

149. Назименко Є. В. Структура методології кримінального права / Є. В. Назименко // Вісник академії адвокатури України. – 2012. – № 1 (23). – С. 81–90.
150. Народная энциклопедия научных и прикладных знаний: в 14 т. – М. : Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1911.
Том 11 : Общественно-юридический. – 1911. – 328 с.
151. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. Мельника М. І., Хавронюка М. І. – [7-ме вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.
152. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2015. – 1064 с.
153. Невмержицький Є. В. Корупція як соціально-політичний феномен: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Є. В. Невмержицький. – Київ, 2009, – 35 с.
154. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву / Борис Сергеевич Никифоров. – М. : Госюриздат, 1960. – 230 с.
155. Николук М. З. Подібність і розбіжність права власності та права інтелектуальної власності: обліковий аспект / М. З. Николук // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2008. – № 2 (44). – С. 111–115. – (Серія: «Економічні науки»).
156. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Геннадий Петрович Новоселов. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 208 с.
157. Об информации, информационных технологиях и о защите информации [Электронный ресурс] : закон Российской Федерации от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ; ред. сост. на 13 июля 2015 г. – Режим доступа до закону : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/

158. О борьбе с коррупцией: Закон Республики Беларусь от 20 июл. 2006 г. № 164-3 // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2006. – № 122. – С. 91–101.

159. Об утверждении Положения о паспорте гражданина Российской Федерации, образца бланка и описания паспорта гражданина Российской Федерации [Электронный ресурс] : постановление Правительства Российской Федерации от 8 июл. 1997 г. № 828. – Режим доступа до документа :

<http://base.garant.ru/11900262/>

160. Осадчий В. І. Кримінально-правова характеристика та кваліфікація підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України) / В. І. Осадчий // Юридичний вісник. – 2015. – № 2 (35). – С. 145–151.

161. О судебной практике по делам о взяточничестве [Электронный ресурс] : постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 26 июн. 2003 г. № 6; ред. постановления от 26 сент. 2009 г. – Режим доступа до документа :

http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=18718#page-bottom

162. О судебной практике по делам о преступлениях против интересов службы [Электронный ресурс] : постановление Пленума Верховного Суда Республики Беларусь от 16 дек. 2004 г. № 12. – Режим доступа до документа :

<http://www.pravo.by/MAIN.ASPX?GUID=3871&P0=S20400012&P2={NRP A}>

163. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка. / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – М. : Юрид. лит., 1993. – 908 с.

164. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект / С. О. Павленко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013– № 2. – С. 373–382.

165. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин: навч. посіб. / Палеха Ю. І. – К. : Кондор, 2007. – 356 с.

166. Панов М. І. Кваліфікація злочинів при бланкетній диспозиції закону про кримінальну відповідальність / М. І. Панов, Н. Д. Квасневська // «Право України». – 2010. – № 9 – С. 47–55.

167. Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Н. И. Панов // Проблемы правоведения: республиканский межведомственный научный сборник.– Киев, 1984. – № 45.– С. 67–73.

168. Пантелеев В. П. Еволюція визначення «Податкова звітність / «Звітність за податками» / В. П. Пантелеев // Сталий розвиток економіки. Всеукраїнський науково-виробничий журнал – 2011. – № 2. – С. 171–176

169. Парасюк Н. М. Незаконні дії з документами, бланками, штампами та печатками за кримінальним правом України : юридичний аналіз складів злочинів (статті 357, 358 КК України) : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н. М. Парасюк – Львів, 2011. – 19 с.

170. Петровский А. В. Мусульманское уголовное право и особенности уголовного законодательства мусульманских государств: монография / А. В. Петровский. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2013. – 91 с.

171. Пивоварська К. Б. Соціальні пільги: сучасний стан і перспективи розвитку / К. Б. Пивоварська // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2010. – № 1. – С. 27–31.

172. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть / Андрей Андреевич Пионтковский. – М. : Госюриздат, 1961. – 666 с.

173. Пікуля Т. О. Поняття та співвідношення правових пільг та привілеїв / Т. О. Пікуля // Вісник Академії праці і соціальних відносин. – 2010. – № 4 (56). – С. 64–69.

174. Плотницька І. М. Ділова українська мова: навчальний посібник / Плотницька І. М. – [3-е вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 256 с.

175. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради

України (ВВР). – 2011. – № 13–14, № 15–16, № 17. – Ст. 112. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

176. Пономаренко Е. В. Теория права: актуальные проблемы методов исследования / Е. В. Пономаренко // Вестник Тюменского государственного университета. – 2006. – № 2. – С. 123–129.

177. Попова Л. В. Налоговые системы зарубежных стран: учебно-методическое пособие / Попова Л. В., Дрожжина И. А., Маслов Б. Г. – М. : Дело и Сервис, 2008. – 368 с.

178. Порхун Т. Хабар означав новину чи інформацію, пізніше – плату за повідомлення [Електронний ресурс] / Т. Порхун // Журнал «Країна». – 2012. – № 110. – 23 лютого. – Режим доступу :

http://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_habar-oznachav-novinu-chi-informaciyu-piznishe-platu-za-povidomlennya/423929

179. Посполітак В. В. Правове визначення поняття цінні папери. Ознаки та класифікація цінних паперів / В. В. Посполітак // Юридичний журнал. – 2005. – № 1. – С. 92–102.

180. Присяжнюк Т. І. Інститут потерпілого у кримінальному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Т. І. Присяжнюк. – Київ, 2006. – 20 с.

181. Приходько В. Послуга як правова категорія та характеризуюча ознака договору розшуку / В. Приходько // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 5. – С. 79–82.

182. Про авторське право і суміжні права [Електронний ресурс] : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ; ред. станом на 18 жов. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 13. – Ст. 64. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

183. Про адміністративні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 06 вер. 2012 р. № 5203-VI; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 32. – Ст. 409. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

184. Про благодійну діяльність та благодійні організації [Електронний ресурс]: Закон України від 05 лип. 2012 р. № 5073-VI; ред. станом на 26 вер. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 2013. – № 25. – Ст. 252. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>

185. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05 жов. 1995 р. № 356/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1995. – № 34. – Ст. 267.

186. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV; ред. станом на 30 вер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 40. – Ст. 365. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

187. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] : Закон України від 18 квіт. 2013 р. № 221-VII; ред. станом на 26 квіт. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 10. – Ст. 119. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/221-18>

188. Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення та за певними категоріями захворювань [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 17 серп.

1998 р. № 1303; ред. станом на 13 жов. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 33. – Ст. 61. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1303-98-%D0%BF>

189. Про державну службу [Електронний ресурс] : Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VII. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2016. – № 4. – Ст. 60. – Режим доступу до закону :

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

190. Про доступ до публічної інформації [Електронний ресурс] : Закон України від 13 січ. 2011 р. № 2939-VI; ред. станом на 01 трав. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 32. – Ст. 314. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>

191. Про електронні документи та електронний документообіг [Електронний ресурс] : Закон України від 22 трав. 2003 р. № 851-IV; ред. станом на 30 вер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 36. – Ст. 275. Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

192. Про інформацію [Електронний ресурс] : Закон України від 02 жов. 1992 р. № 2657-XII; ред. станом на 21 трав. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 48. – Ст. 650. Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>

193. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 09 лип. 2003 р. № 1058-IV; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 2003. – № 49–51. – Ст. 376. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

194. Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань [Електронний ресурс] : Закон

України від 03 лис. 2015 р. № 743-VIII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015. – № 51. – Ст. 472. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/743-19>

195. Про запобігання і протидію корупції в державних органах та органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : методичні рекомендації Міністерства юстиції України від 16 жов. 2013 р. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0020323-13>

196. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 49. – Ст. 3186. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

197. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 11 чер. 2009 р. № 1506-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 45. – Ст. 691.

198. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1702-VII; ред. станом на 13 лип. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 2014. – № 50–51. – Ст. 2057. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

199. Про затвердження інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті [Електронний ресурс] : постанова Національного банку України від 21 січ. 2004 р. № 22; ред. станом на 17 квіт. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 110. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

200. Про затвердження інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном [Електронний ресурс] : наказ Міністерства закордонних справ від 04 чер. 2002 р. № 113 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 26. – Ст. 150. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0535-02>

201. Про затвердження Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій [Електронний ресурс]: наказ Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства Фінансів України від 28 чер. 1993 р. № 43 – Режим доступу до документа :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0076-93>

202. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі «Подання фінансової звітності» [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 28 груд. 2009 р. № 154; ред. станом на 15 вер. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 7. – Ст. 211. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0103-10>

203. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 25 серп. 2004 р. № 1102; ред. станом на 05 вер. 2013 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 34. – Ст. 71. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF>

204. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для пільгового кредитування юридичних осіб, у тому числі об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, для проведення реконструкції, капітального та поточного ремонту об'єктів житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] : постанова Кабінету

Міністрів України від 31 трав. 2012 р. № 599 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 50. – Ст. 480. – Режим доступу до документа :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/599-2012-%D0%BF>

205. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]: наказ Міністерства юстиції України від 11 лист. 2011 р. № 3306/5; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Офіційний вісник України. – № 2011. – № 91. – Ст. 172. Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1298-11>

206. Про затвердження Порядку забезпечення санаторно-курортними путівками до санаторно-курортних закладів військовослужбовців, ветеранів війни, ветеранів військової служби, органів внутрішніх справ та деяких інших категорій осіб та членів їх сімей [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 27 квіт. 2011 р. № 446; ред. станом на 11 черв. 2013 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 32. – Ст. 38. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/446-2011-%D0%BF>

207. Про затвердження Порядку здійснення перевірки достовірності відомостей, зазначених у декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 13 бер. 2015 р. № 333. – Режим доступу до документа :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0418-15>

208. Про затвердження Порядку передачі дарунків, одержаних як подарунки державі, Автономній Республіці Крим, територіальній громаді, держаним або комунальним установам чи організаціям [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 16 лис. 2011 р. № 1195; ред. станом на 29 трав. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – № 91. – Ст. 147. – Режим доступу до документа :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1195-2011-%D0%BF>

209. Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту в системі Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс] : наказ Міністерства охорони здоров'я від 27 бер. 2012 р. № 113. – Режим доступу до документа :

http://moz.gov.ua/ua/portal/dn_20120327_207.html

210. Про затвердження Порядку пропуску на територію Держмитслужби України та до її адміністративних будинків [Електронний ресурс] : наказ Державної Митної служби України від 23 квіт. 2010 р. № 397; ред. станом на 07 вер. 2011 р. – Режим доступу до документа :

<http://search.ligazakon.ua/>

211. Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації особистого прийому громадян у Державній фінансовій інспекції України та її територіальних органах [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України від 26 лип. 2013 р. № 707 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 69. – Ст. 95. – Режим доступу до документа :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1467-13>

212. Про затвердження Правил виготовлення бланків цінних паперів і документів суворого обліку [Електронний ресурс] : наказ Міністерства фінансів України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ від 25 лис. 1993 р. № 98/118/740. – Режим доступу до документа :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0008-94>

213. Про затвердження Правил визначення платіжних ознак та обміну банкнот, розмінних та обігових монет національної валюти України [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 23 жов. 2013 р. № 422 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 91. – Ст. 101. – Режим доступу до документа :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1942-13>

214. Про затвердження Типової інструкції з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади [Електронний ресурс] :

постанова Кабінету Міністрів України від 30 лис. 2011 р. № 1242; ред. станом на 13 лист. 2015 р – Режим доступу до документа :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>

215. Про захист персональних даних [Електронний ресурс] : Закон України від 01 чер. 2010 р. № 2297-VI; ред. станом на 30 вер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 34. – Ст. 481. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>

216. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної УРСР (ВВР). – 1991. – № 30. – Ст. 379. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>

217. Про захист тварин від жорстокого поводження [Електронний ресурс] : Закон України від 21 лют. 2006 р. № 3447-IV; ред. станом на 09 груд. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006 – № 27. – Ст. 230. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>

218. Про іпотеку [Електронний ресурс]: Закон України від 05 чер. 2003 р. № 898-IV; ред. станом на 06 лис. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 2003. – № 48. – Ст. 313. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/898-15>

219. Про національне антикорупційне бюро [Електронний ресурс] : Закон України від 14 жов. 2014 р. № 1698-VII; ред. станом на 15 лип. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2014. – № 47. – Ст. 2051. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

220. Про національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20 трав. 1999 р. № 679-XIV; ред. станом на 01 січ. 2016 р. //

Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 29. – Ст. 238. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

221. Про Національний стандарт України «Державну уніфіковану систему документації. Уніфіковану систему організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів» (ДСТУ 4163-2003) [Електронний ресурс] : наказ Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 07 квіт. 2003 р. № 55 – Режим доступу до документа :

http://www.vru.gov.ua/content/file/Doc_007.pdf

222. Про національну поліцію [Електронний ресурс] : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII; ред. станом на 29 груд. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2015 – № 40–41. – Ст. 379. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

223. Про нотаріат [Електронний ресурс]: Закон України від 02 вер. 1993 р. № 3425-XII; ред. станом на 01 січ. 2016 р. / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 1993. – № 39. – Ст. 383. Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

224. Про обіг векселів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2374-III; ред. станом на 15 серп. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 24. – Ст. 128. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2374-14>

225. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 12 лип. 2001 р. № 2658-III; ред. станом на 01 січ. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 47. – Ст. 251. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>

226. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2346-III; ред. станом на 23 лип. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2009. – № 21. – Ст. 137. – Режим доступу до закону :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>

227. Про порядок надання пільгових довготермінових кредитів молодим сім'ям та одиноким громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29 трав. 2001 р. № 584; ред. станом на 08 трав. 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 22. – Ст. 57. – Режим доступу до документа :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/584-2001-%D0%BF>

228. Про право власності на окремі види майна [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 17 чер. 1992 р. № 2471-XII ред. станом на 24 січ. 1995 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 35. – Ст. 717. – Режим доступу до документа :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2471-12>

229. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні [Електронний ресурс]: Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV; ред. станом на 22 лист. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – № 2004. – № 15. – Ст. 232. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>

230. Про систему валютного регулювання і валютного контролю [Електронний ресурс] : декрет Кабінету Міністрів України від 19 лют. 1993 р. № 15-93; ред. станом на 27 квіт. 2014 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 17. – Ст. 184. – Режим доступу до документа :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

231. Про службу в органах місцевого самоврядування [Електронний ресурс] : Закон України від 07 чер. 2001 р. № 2493-III; ред. станом на 26 квіт.

2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 33. – Ст. 175.

– Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

232. Про соціальні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 19 чер. 2003 р. № 966-IV; ред. станом на 18 жов. 2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Ст. 358. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

233. Про страхування [Електронний ресурс]: Закон України від 07 бер. 1996 р. № 85/96-ВР; ред. станом на 28 груд. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 18. – Ст. 78. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80>

234. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного суду України від 26 квіт. 2002 р. № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до постанови :

<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02>

235. Про схвалення концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 лют. 2006 р. № 90-р – Режим доступу до документа :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80>

236. Про фізичну культуру і спорт [Електронний ресурс] : Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3808-ХІІ; ред. станом на 11 чер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 14. – Ст. 80. – Режим доступу до закону :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>

237. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : Закон України від 23 лют. 2006 р. № 3480-IV; ред. станом на 20 вер. 2015 р. //

Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 31. – Ст. 268. – Режим доступу до закону :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>

238. Пудовочкин Ю. Е. Источники уголовного права Российской Федерации / Ю. Е. Пудовочкин // Журнал Российского права. – 2003. – № 5. – С. 64–75.

239. Радутний О. Е. Додаткові методи у пізнанні кримінального права в інформаційну епоху / О. Е. Радутний // «Правова інформатика». – 2015. – № 2 (46). – С. 54–60.

240. Райхлин Э. Основы экономической теории. Финансово-денежная система / Э. Райхалин. – М. : Наука, 1999. – 352 с.

241. Резнікова В. В. Сутність категорії «послуга»: аналіз існуючих концепцій / В. В. Резнікова // Вісник господарського судочинства. – 2009. – № 1. – С. 58–68.

242. Ризак Я. В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Я. В. Ризак – Київ, 2014. – 20 с.

243. Ризак Я. Предмет комерційного підкупу за Кримінальним кодексом України / Я. Ризак // Вісник Національної академії прокуратури України : проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії. – 2012. – № 1. – С. 121–127.

244. Рішення Конституційного Суду України від 22 вер. 2005 р. № 5-рп/2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>

245. Розова С. С. Классификационная проблема в современной науке / Розова С. С. – Новосибирск : Наука, 1986 – 224 с.

246. Российское уголовное право. Общая часть: [под ред. В. С. Комисарова]. – Питер: Спб., 2005. – 560 с.

247. Руководство для законодательных органов по осуществлению Конвенции Организации Объединенных Наций против коррупции. – [2-е изд.]. – Вена : Венский международный центр, 2012. – 284 с.

248. Рябов В. О. Электронные деньги в России. Проблемы использования и регулирования [Электронный ресурс] / В. О. Рябов // Креативная экономика. – 2010. – № 9 (45). – С. 31–37. – Режим доступа :

<http://www.creativeconomy.ru/articles/3775/>

249. Рябчинська О. П. Методологія дослідження проблем кримінального права: постановка проблеми / О. П. Рябчинська // Право і безпека. – 2013. – № 1 (48). – С. 157–163.

250. Савицький В. Т. Документ як базове поняття документаційного забезпечення управління / В. Т. Савицький // Університетські наукові записки: часопис Хмельницького університету управління та права. – 2005. – № 4 (16). – С. 313–318.

251. Савченко А. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг: науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / А. В. Савченко, О. В. Кришевич; за заг. ред. В. І. Шакуна. – К. : Алерта, 2012. – 160 с.

252. Савченко А. В. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах): навч. посіб. / А. В. Савченко, Ю. Л. Шуляк. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 312 с.

253. Савченко А. В. Кримінально-правові терміни антикорупційного спрямування: проблеми перекладу та тлумачення / Савченко А. В. // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 16–20.

254. Савченко А. В. Склад злочину: проблеми визначення конструктивних елементів та ознак / А. В. Савченко // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1. – С. 261–263.

255. Саджан В. А. Іноземні інвестиції: аналіз та вплив на економічний розвиток України [Електронний ресурс] / В. А. Саджан, Т. О. Скорик // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3–4 (4–5). – С. 129–135. – Режим доступу :

<http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>

256. Сахаров В. И. Средства и орудия совершения преступления и их уголовно-правовое значение : автореф. дисс. на соискание науч. зван. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / В. И. Сахаров – М., 1991. – 21 с.

257. Светлов А. Я. Ответственность за должностные преступления / А. Я. Светлов; отв. ред. И. П. Лановенко. – К. : Наукова думка, 1978. – 303 с.

258. Світовий досвід і перспективи розвитку електронних грошей в Україні: науково-аналітичні матеріали / [Сенищ П. М., Кравець В. М., Міщенко В. І., Махаєва О. О., Крилова В. В., Гришук Н. В.]. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 145 с.

259. Селівон М. Ф. Критерії обмеження прав людини у практиці Конституційного правосуддя / М. Ф. Селівон // Вісник Конституційного суду України. – 2005. – № 3. – С. 35–52.

260. Семейон В. С. Активи як облікова категорія: проблеми трактування / В. С. Семейон // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2008. – № 21 (44). – Ч. 1. – С. 146–155. – (Серія «Економічні науки»).

261. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. «Кримінальне право, криминологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Сенаторов. – Х., 2005. – 20 с.

262. Сердюков П. П. Доказательства на стадии возбуждения уголовного дела: учеб. пособ. / Сердюков П. П. – Иркутск: Изда-во Иркутск гос. ун-та, 1981. – 87 с.

263. Сидоров Б. В. Поведение потерпевших от преступления и уголовная ответственность: автореф. дис. канд. на соискание науч. зван. док. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Б. В. Сидоров. – Казань, 1999. – 50 с.

264. Сирота А. І. Банківська таємниця як правова категорія / А. І. Сирота // Фінансове право. – 2013. – № 1 (23). – С. 11–13.

265. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс] від 10 січ. 2002 р. № 2947-III; ред. станом на 26 вер. 2015 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21–22. – Ст. 135. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

266. Скоков Б. Г. Гроші і кредит: конспект лекцій [для студентів усіх форм навчання напрямів «Економіка і підприємництво» та «Менеджмент»] / Б. Г. Скоков, І. А. Крайівська. – Харків, ХНАМГ, 2009. – 244 с.

267. Скоробагатова В. В. Грошові кошти як основна складова монетарних активів: економічна та облікова сутність поняття / В. В. Скоробагатова // Вісник ЖДТУ.– 2012. – № 1 (59). – С. 193–197. – (Серія «Економічні науки»).

268. Скоробагатова В. В. Сутність категорії «активи»: аналіз наукових джерел / В. В. Скоробагатова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2011. – № 3 (21). – Ч. 2. – С. 37–44.

269. Смирнова Н. Н. Уголовное право: учеб. / Смирнова Н. Н. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 1998. – 675 с.

270. Снігур І. Й. До питання про обмеження наукової та викладацької діяльності державних службовців / І. Й. Снігур // Вісник академії адвокатури України. – 2012. – № 3 (5). – С. 183–186.

271. Соколова А. К. Методологічні засади дослідження формування й розвитку флористичного права України / А. К. Соколова // Проблеми законодавства. – 2014. – № 26. – С. 92–99.

272. Спасибо-Фатєєва І. В. / Поняття майна, майнових та корпоративних прав як об'єктів права власності / І. В. Спасибо-Фатєєва // Українське комерційне право. – 2004. – № 5. – С. 9–18.

273. Спасович В. Д. Учебник уголовного права: Часть Общая. / В. Д. Спасович – Спб. : Гризько, 1863. – 340 с.

274. Стан та структура злочинності в Україні (2010–2012 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.mvs.gov.ua/>

275. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування (2013–2015 р.р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.gp.gov.ua/>

276. Сташис В. В. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник: [за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація]. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

277. Стеченко Д. М. Методологія наукового дослідження: підручник / Д. М. Стеченко, О. С. Чмир; 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2007. – 317 с.

278. Сумачев А. В. Пострадавший как субъект уголовного правоотношения: автореф. дис. канд. юрид. наук. на соискание науч. зван. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. В. Сумачев – Рязань, 1997. – 25 с.

279. Сырых В. М. Логическое основание общей теории права: в 2 т. / В. М. Сырых. – М. : Юрид. дом «Юстицинформ», 2000.

Т. 1: Элементарный состав. – 2000. – 528 с.

280. Тарахович Т. І. Методологічні підходи і принципи дослідження правового регулювання / Т. І. Тарахович // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 15–19.

281. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве / Василий Яковлевия Таций. – Х. : Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1988. – 198 с.

282. Тімошенко Н. О. Кримінально-правова характеристика підроблення документів, печаток та бланків, їх збуту та використання : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. О. Тімошенко – Київ, 2009. – 19 с.

283. Ткач Г. Й. Поняття владного повноваження / Г. Й. Ткач // Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка. – 2009. – № 49. – С. 101–105. – (Серія юрид.).

284. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / Арон Наумович Трайнин. – М., 1957. – 361 с.

285. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права / В. О. Туляков // Вісник асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1 (2). – С. 29–40.

286. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна характеристика / В. І. Тютюгін, Ю. Б. Гродецький // Вісник Асоціації Кримінального права України. – 2015. – № 1 (4). – С. 272–295.

287. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підготовки до іспитів / Тютюгін В. І., Комаров О. Д., Рубашенко М. А. – Х. : Право, 2016. – 200 с.

288. Тютюгін В. І. Новели кримінального законодавства щодо посилення відповідальності за корупційні злочини: вирішення проблеми чи проблеми для вирішення? [Електронний ресурс] / В. І. Тютюгін // Юридичний вісник України. – 2010. – № 6. – 6–12 лютого. Режим доступу :

http://yurincom.com/ua/legal_practice/analytychna_yurysprudentsiia/novely_kryminalnogo_zakonodavstva_shchodo_posylennia_vidpovidalnosti_za_koruptsiin_i_zlochyny_vyrishennia_problemy_chy_problemy_dlia_vyrishennia__ - publication

289. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу :

http://etalonline.by/?type=text®num=НК9900275#load_text_none_1_

290. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до кодексу :

<http://www.ug-kodeks.ru/>

291. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть : учебное пособие [под ред. и с предисл. Козочкина И. Д.]. – М. : Омега-Л, 2003. – 576 с.

292. Уголовное право. Общая часть: учебник. / [под. ред. доктора юридических наук, профессора Л. В. Иногамовой-Хегай, доктора юридических наук, профессора А. И. Рарога, доктора юридических наук, профессора А. И. Чучаева. – [изд. 2-е. перераб. та доп.]. М. : Юридическая фирма «Контракт»: ИНФРА-М, 2005. – 560 с.

293. Уголовное право. Особенная часть: [под ред. Ветрова Н. И., Ляпунова Ю. И.]. – М. : Новый юристь, 1999. – 752 с.

294. Уголовное право. Учебно-методический комплекс. / [Ключко Р. Н., Хатевич Т. Г., Сноп С. Н., Моисеева И. А.]. – Гродно, 2009. – 126 с.

295. Уголовное право: Часть Общая. Часть Особенная. Учебник / Под общ. ред. проф. Л. Д. Гаухмана, проф. Л. М. Колодкина и проф. С. В. Максимова. – М. : Юриспруденция, 1999. – 784 с.

296. Ухвала Конституційного Суду України від 11 груд. 2012 р. № 33-у/2012 [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v033u710-12>

297. Ухвала Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 12 серп. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/89543D0942AF9414C225752A002EA48B?OpenDocument>

298. Фіалка М. І. Кримінально-правова охорона документообігу: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Фіалка – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

299. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления / Е. А. Фролов // Сборник научные трудов Свердловского юридического института. – Свердловськ, 1969. – Вип. 10.– С. 184–225.

300. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 424 с.

301. Харитоновна О. В. Соціологічний підхід до вивчення кримінального права : виникнення і розвиток [Електронний ресурс] / О. В. Харитоновна // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 439–444. Режим доступу :

[file:///C:/Users/Admin/Downloads/FP_index.htm_2010_3_64%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/FP_index.htm_2010_3_64%20(1).pdf)

302. Харченко Г. Г. Правове обґрунтування змісту дефініції «речове право» у законодавстві / Г. Г. Харченко // Часопис Київського університету права: Український науково-теоретичний часопис. – 2011. – № 3. – С. 162–166.

303. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] від 16 січ. 2003 р. № 435-IV; ред. станом на 01 січ. 2016 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003 – № 40–44. – Ст. 356. – Режим доступу до кодексу :

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

304. Цитряк В. Я. Корупція та хабарництво: проблеми визначення та співвідношення понять / В. Я. Цитряк // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2009. – № 47. – С. 96–102.

305. Цитряк В. Я. Підкуп у сфері службової діяльності: кримінологічне дослідження : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. Я. Цитряк – Одеса, 2014. – 20 с.

306. Чекотовська О. Е. Основні підходи до розуміння категорії «електронний документ» / О. Е. Чекотовська // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 134–137.

307. Черней В. В. Сучасна кримінально-правова політика на законодавчому рівні / В. В. Черней // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. V міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 21 листоп. 2014 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 6–11.

308. Шабас І. М. Корупція в Україні: сутність, причини та наслідки [Електронний ресурс] / І. М. Шабас // «Публічне і приватне право: проблеми методології, теорії і практики»: тези доп. міжнарод. Інтернет конф. (м. Київ, 14 трав. 2013 р.). Режим доступу :

http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=539:140513-03&catid=67:2-0513&Itemid=83&lang=ru

309. Шакун В. І. Концептуальні засади розвитку кримінологічної науки в Україні / Шакун В. І. // Вісник асоціації кримінального права України – 2013. – № 1. – С. 366–376.

310. Шармар О. М. Актуальні питання кримінальної відповідальності суб'єкта злочину за кримінальним правом України [Електронний ресурс] / О. М. Шармар // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2011. – № 1. – С. 187–192. – Режим доступу :

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknvvs/2011_1/sharmar.htm

311. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа: [навч. посіб.] / Швецова-Водка Г. М. – К. : Кн. палата України, 1998. – 78 с.

312. Шипова А. В. Манипулирование сознанием и его специфика в современном обществе: : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. фил.

наук : спец. 09.00.11. «Социальная философия» / А. В. Шипова – Красноярск, 2009. – 25 с.

313. Шкляр Т. О. Вплив економічної діяльності на зміст юридичної діяльності / Шкляр Т. О. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского.– 2010. – № 2. – С. 69–74. – (Серия «Юридические науки»).

314. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: підручник / Петро Панасович Шляхтун. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

315. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Георгий Петрович Щедровицкий. – М., 1964. – 48 с.

316. Щетинін А. І. Гроші та кредит: підручник / Щетинін А. І. – [4-е видання.] – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 440 с.

317. Щодо запобігання і протидії корупції [Електронний ресурс] : лист Міністерства юстиції України від 22 лют. 2013 р. № 1332-0-26-13/11–
Режим доступу :

http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v13_1323-13

318. Юрченко О. М. Загальні засади кваліфікації злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : наук.-практ. посіб. / Юрченко О. М. Бантишев О. Ф. Кузьмін С. А. – К. : Паливода А. В. – 60 с.

319. Яремко Г. З. Допустимий рівень бланкетності диспозицій в статтях Особливої частини КК України, які не містять прямих вказівок щодо його обмеження [Електронний ресурс] / Г. З. Яремко // Часопис академії адвокатури України. – 2010. – № 9 (4). – Режим доступу :

<http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-4/10ygzsyo.pdf>

320. Яременко Ю. Декларування доходів особами, уповноваженими на виконання функцій держави / Ю. Яременко, А. Козловський // Вісник державної служби України. – 2008. – № 3. – С. 6–8.

321. Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) : дис.

кандидата юрид. наук : 12.00.08 / Ярошенко Олена Дмитрівна. – К., 2014. – 267 с.

322. Case of Olsson v. Sweden (No.1), no. 10465/83, 24 March 1988, para 61. [Electronic resource]. – Mode of access:

<http://opil.oup.com/view/10.1093/law:ihrl/75echr88.case.1/law-ihrl-75echr88>

323. Penal Code of Egept [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

<http://www.icla.up.ac.za/images/un/use-of-force/africa/Egypt/Penal%20Code%20Egypt%201937.pdf>

324. Penal Code of France [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

file:///C:/Users/Admin/Downloads/Code_33.pdf

325. Penal Code of German [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/

326. Penal Code of Jordan [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

http://www.ahtnc.org.jo/sites/default/files/penal_code.pdf

327. Penal Code of New York [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

328. Penal Code of the People's Republic of China [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

<http://www.fmprc.gov.cn/ce/cgvienna/eng/dbtyw/jdwt/crimelaw/t209043.htm>

329. Penal Code of the Republic of Turkey [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

<http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/6872/preview>

330. Penal Code of the United States of America [Electronic resource]. – Mode of access to the code:

<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>

331. Rassat M.-L. Droit penal. / Rassat M.-L. – Paris: Presses Universitaires de France, 1987. – 407 p.

332. The Foreign Corrupt Practices Act 19 may 1977 y. / [Electronic resource]. – Mode of access:

<http://www.justice.gov/>

333. Tröndle Herbert. Strafgesetzbuch und Nebengesetze / Herbert Tröndle, Eduard Dreher. – München: C.H. Beck, 1991. – 1990 c.

ДОДАТКИ

Додаток А

Зведені статистичні дані

**вивчення кримінальних проваджень (справ) відкритих за фактом
вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної
діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг,
за 2010–2015 р. р.**

Статті	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%	Кіл.	%
364	4543	25,3	4114	25,7	1829	11,3	2823	17	1975	16,4	2238	20,7
364-1							305	1,8	425	3,5	363	3,3
365	827	4,6	806	5,04	328	2,01	747	4,5	93	0,7	89	0,8
365-1							80	0,48	9	0,07	0	0
365-2							72	0,6	63	0,5	103	0,9
366	8280	46	6442	40,3	4105	25,3	5525	33,3	6439	53,7	5515	51,1
366-1											22	0,2
367	1416	7,8	1607	10	1603	9,9	1613	9,7	1466	12,2	1426	13,2
368	2501	13,9	2538	15,9	1437	8,8	952	5,7	927	7,7	619	5,7
368-1												
368-2							4	0,02	6	0,05	3	0,02
368-3							107	0,10	117	0,9	69	0,6
368-4							18	0,010	17	0,14	27	0,25
369	412	2,2	337	2,1	362	2,2	262	1,5	340	2,8	177	1,6
369-1												
369-2							71	0,4	110	0,9	118	1,1
369-3												
370	1	0,005	0	0	3	0,01	4	0,02	0	0	3	0,02
Загальна кількість XVII розділ	17 980	0,7	15 969	3,4	16 252	4,2	16 589	2,9	11 987	2,3	10 772	1,9
Всього по Україні	491 309		456 428		386 825		563 560		529 139		565 192	

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

щодо зведених статистичних даних вивчення кримінальних проваджень (справ) відкритих за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за 2010–2015 р. р.

У 2010 р. за фактом вчинення службових злочинів, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XVII Особливої частини КК України, було відкрито 17 980 кримінальних справ, із них 4 543 (25, 3 %) за ст. 364 КК України, 827(4, 6 %) за ст. 365 КК України, 8 280 (46 %) за ст. 366 КК України, 1 416 (7, 8 %) за ст. 367 КК України, 2 501 (13, 9%) за ст. 368 КК України, 412 (2, 2 %) за ст. 369 КК України і лише 1 (0, 005 %) за ст. 370 КК України.

У 2011 р. кількість кримінальних справ відкритих за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, скоротилась і становила 15 969. Із них 4 114 (25,7 %) за ст. 364 КК України, 806 (5,04 %) за ст. 365 КК України, 6 442 (40,3 %) за ст. 366 КК України, 1 607 (10 %) за ст. 367 КК України, 2 538 (15,9%) за ст. 368 КК України, 337 (2,1 %) за ст. 369 КК України і жодного за ст. 370 КК України.

Протягом 2012 р. було відкрито 16 252 кримінальні провадження (справи) за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. З них 1 829 (11,3 %) за ст. 364 КК України, 328 (2,01 %) за ст. 365 КК України, 4 105 (25,3 %) за ст. 366 КК України, 1 603 (9,9 %) за ст. 367 КК України, 1 437 (8,8 %) за ст. 368 КК України, 362 (2,2 %) за ст. 369 КК України і лише 3 (0,018 %) за ст. 370 КК України.

У 2013 р., не зважаючи на розширення числа злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, було зареєстровано 16 589 кримінальні провадження. З

них 2 823 (17 %) за ст. 364 КК України, 305 (1,8 %) за ст. 364-1 КК України, 747 (4,5 %) за ст. 365 КК України, 80 (0,48 %) за ст. 365-1 КК України, 72 (0,6 %) за ст. 365-2 КК України, 5 525 (33,3 %) за ст. 366 КК України, 1 613 (9,7 %) за ст. 367 КК України, 952 (5,7 %) за ст. 368 КК України, 4 (0,02 %) за ст. 368-2 КК України, 107 (0,10 %) за ст. 368-3 КК України, 18 (0,01 %) за ст. 368-4 КК України, 262 (1,5 %) за ст. 369 КК України, 71 (0,4 %) за ст. 369-2 КК України, 4 (0,002 %) за ст. 370 КК України.

У 2014 р. до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань було внесено 11 987 кримінальні провадження за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Серед них 1 957 (16,4 %) за ст. 364 КК України, 425 (3,5 %) за ст. 364-1 КК України, 93 (0,7 %) за ст. 365 КК України, 9 (0,07 %) за ст. 365-1 КК України, 63 (0,5 %) за ст. 365-2 КК України, 6 439 (53,7 %) за ст. 366 КК України, 1 416 (12,2 %) за ст. 367 КК України, 927 (7,7 %) за ст. 368 КК України, 6 (0,05 %) за ст. 368-2 КК України, 117 (0,9 %) за ст. 368-3 КК України, 17 (0,14 %) за ст. 368-4 КК України, 340 (2,8 %) за ст. 369 КК України, 110 (0,9 %) за ст. 369-2 КК України, жодного за ст. 370 КК України.

У 2015 р. всього було відкрито 10 772 кримінальні провадження за фактом вчинення злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. З їх числа 2 238 (20,7 %) за ст. 364 КК України, 363 (3,3 %) за ст. 364-1 КК України, 89 (0,8 %) за ст. 365 КК України, жодного за ст. 365-1 КК України, 103 (0,9 %) за ст. 365-2 КК України, 5 515 (51,1 %) за ст. 366 КК України, 22 (0,2 %) за ст. 366-1 КК України, 1 426 (13,2 %) за ст. 367 КК України, 619 (5,7 %) за ст. 368 КК України, 3 (0,02 %) за ст. 368-2 КК України, 69 (0,6 %) за ст. 368-3 КК України, 27 (0,25 %) за ст. 368-4 КК України, 177 (1,6 %) за ст. 369 КК України, 118 (1,1 %) за ст. 369-2 КК України, 3 (0,02 %) за ст. 370 КК України.

Динаміка вчинених злочинів та злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, за 2010 - 2015 р.р.

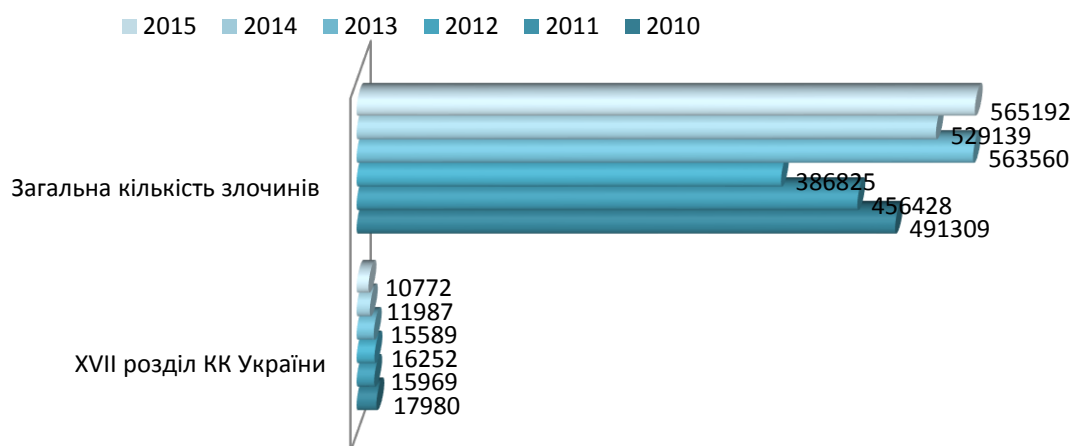

Рис. А. 1.

Додаток Б

**Зведені дані вивчення 150 кримінальних проваджень
щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної
діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг, відкритих
протягом 2013–2015 р.р.**

№ з/п	Питання	Кількість	Відсоток
1	Категорія кримінального провадження у момент його вивчення:		
1.1	Закрите	76	50,7
1.2.	Зупинене	4	2,7
1.3.	Вирок:		
1.3.1	Обвинувальний	68	45,3
1.3.2	Виправдувальний	2	1,3
2	Кваліфікація злочину		
2.1	зловживання владою або службовим становищем	29	19,3
2.2	зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	4	2,7
2.3	перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу	9	6
2.4	перевищення повноважень службовою особою юридичною особою приватного права незалежно від організаційно-правової форми	0	0
2.5	зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги	5	3,3
2.6.	службове підроблення	59	39,3
2.7	декларування недостовірної інформації	2	1,3
2.8	службова недбалість	13	8,7
2.9	прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою	25	16,7

	особою		
2.10	незаконне збагачення	1	0,7
2.11	підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	0	0
2.12	підкуп особи, яка надає публічні послуги	0	0
2.13	пропозиція, обіцянка, надання неправомірної вигоди службовій особі	3	2
2.14	зловживання впливом	0	0
2.15	протиправний вплив на результати офіційних змагань	0	0
2.16	провокація підкупу	0	0
3	Злочини вчинені:		
3.1	однією особою	127	84,7
3.2	групою осіб	23	15,3
4	Предмети вчинених злочинів		
4.1	Вид предмета:		
4.1.1	Неправомірна вигода:	66	44
4.1.1.1	грошові кошти	41	62,1
4.1.1.2	інше майно	25	37,9
4.1.2	Активи у значному розмірі	1	0,7
4.1.3	Офіційний документ:	59	39,3
4.1.3.1	табелі обліку робочого часу	11	18,6
4.1.3.2	довідка про заробітну плату	19	32,2
4.1.3.3	протокол про адміністративне правопорушення	7	11,9
4.1.3.4	господарсько-правовий договір та додатки до нього	13	22
4.1.3.5	інші	9	15,3
4.1.4	Декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	2	1,3
4.2	Розмір неправомірної вигоди:		
4.2.1	значний розмір	4	6,1

4.2.2	великий розмір	1	1,5
4.2.3	особливо великий розмір	0	0
4.3	Відомості про особу, що вчинила злочин:		
4.3.1	Стать:		
4.3.1.1	чоловіча	121	80,7
4.3.1.2	жіноча	29	19,3
4.3.2	Освіта:		
4.3.2.1	середня	43	28,7
4.3.2.2	вища	107	71,3
4.3.3	Спеціальні ознаки суб'єкта злочину		
4.3.3.1	загальний суб'єкт	26	17,3
4.3.3.2	спеціальний суб'єкт (службова особа)	124	82,7
4.3.4	Громадянство		
4.3.4.1	громадянин України	143	95,3
4.3.4.2	іноземець	7	4,7
4.3.5	Судимість		
4.3.5.1	раніше не судима	141	94
4.3.5.2	раніше судима	9	6

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА

за результатами вивчення 150 кримінальних проваджень щодо злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг

Вивчення кримінальних проваджень відбувалося протягом 2013–2015 р. р. на базі слідчих підрозділів та судів Вінницької, Закарпатської, Запорізької, Київської, Кіровоградської, Львівської, Одеської, Сумської та Харківської областей. Усього протягом вказаного періоду було вивчено 150 кримінальних проваджень.

Стосовно категорії кримінального провадження, то серед них було закрито 76 (50,7 % з числа вивчених проваджень), 4 було зупинено (2,7 % з числа вивчених проваджень), щодо 68 (45,3 % з числа вивчених проваджень) було винесено обвинувальний вирок суду, а щодо решти – 2 (1,3 % з числа вивчених проваджень) було винесено виправдувальний вирок суду.

За кваліфікаційними ознаками було вивчено: зловживань владою або службовим становищем (29, тобто 19,3 % з числа всіх вивчених проваджень); зловживань повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (4, тобто 2,7 % з числа всіх вивчених проваджень); перевищень влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (9, тобто 6 % з числа всіх вивчених проваджень); перевищень повноважень службовою особою юридичною особою приватного права незалежно від організаційно-правової форми (0); зловживань повноваженнями особами, які надають публічні послуги (5 тобто 3,3 % з числа всіх вивчених проваджень); службових підроблень (59, тобто 39,3 % з числа всіх вивчених проваджень); декларувань недостовірної інформації (2 тобто 1,3 % з числа всіх вивчених проваджень); службових недбалостей (13, тобто 8,7 % з числа всіх вивчених проваджень); приймань пропозицій, обіцянок або одержань неправомірної вигоди службовою особою (25, тобто 16,7 % з числа всіх вивчених проваджень);

незаконних збагачень (1, тобто 0,7 % з числа всіх вивчених проваджень); підкупів службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (0); підкупів особи, яка надає публічні послуги (0); пропозицій, обіцянок, надань неправомірної вигоди службовій особі (3, тобто 2 % з числа всіх вивчених проваджень); зловживань впливом (0); протиправних впливів на результати офіційних змагань (0); провокацій підкupu (0).

Більшість із аналізованого числа злочинів вчинялись одноосібно, зокрема, 127, тобто 84,7 % з числа всіх вивчених проваджень, решта, тобто 23 (15,3 % з числа всіх вивчених проваджень) – групою осіб.

Принциповим питанням, яке досліджувалося під час ознайомлення з провадженнями, було встановлення предмета злочину, зокрема, найпоширенішим предметом злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з надання публічних послуг, є неправомірна вигода – 66 (44 % з числа всіх вивчених проваджень), у тому числі грошові кошти – 41 (62,1 % з числа злочинів, предметом яких є неправомірна вигода) та інше майно – 25 (37,9 % з числа злочинів, предметом яких є неправомірна вигода); офіційний документ – 59 (39,3 % з числа всіх вивчених проваджень), у тому числі довідки про заробітну плату – 19 (32,2 % з числа злочинів, предметом яких є офіційний документ), протоколи про адміністративні правопорушення – 7 (11,9 % з числа злочинів, предметом яких є офіційний документ), господарсько-правові договори та додатки до них – 13 (22 % з числа злочинів, предметом яких є офіційний документ), таблиці обліку робочого часу – 11 (18,6 % з числа злочинів, предметом яких є офіційний документ), інші офіційні документи – 9 (15,3 % з числа злочинів, предметом яких є офіційний документ); активи у значному розмірі – 1 (0,7 % з числа всіх вивчених проваджень), декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – 2 (1,3 % з числа всіх вивчених проваджень).

Стосовно вартісного вираження неправомірної вигоди, то більшість злочинів його не мають, у той час як 4 (6,1 % з числа злочинів, предметом яких є неправомірна вигода) – це злочини предметом яких є неправомірна вигода у значному розмірі, а 1 (1,5 % з числа злочинів, предметом яких є неправомірна вигода) – це злочини предметом яких є неправомірна вигода у великому розмірі.

Щодо суб'єктів злочинів, то більшість із них (124, 82,7 % з числа всіх вивчених злочинів) вчинені спеціальними суб'єктами, громадянами України (143 особи, 95,3 % з усіх суб'єктів), чоловіками (121 особа, 80,7 % з числа всіх суб'єктів), що мають вищу освіту (107 осіб, 71,3 % з числа всіх суб'єктів) та раніше не були судимі (141 особа, 94 % з числа всіх суб'єктів).

Додаток В
АНКЕТА
для працівників поліції (300 осіб)
з метою з'ясування їх думки щодо проблем предмета
злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності,
пов'язаної з наданням публічних послуг

Шановний учаснику анкетування!

Пропонуємо Вам взяти участь в анкетуванні щодо вивчення проблем, які виникають при виконанні працівниками поліції службових обов'язків. Заповнюйте анкету самостійно, оскільки обговорення питань з іншими учасниками опитування може викривити результати.

Дякуємо Вам за допомогу в проведенні дослідження!

ЗАПИТАННЯ	ВІДПОВІДІ
1. Як Ви можете оцінити рівень антикорупційного законодавства в Україні?	<p>A. Високий (36 осіб, 12 % з усіх опитаних)</p> <p>B. Середній (114 осіб, 38 % з усіх опитаних)</p> <p>C. Незадовільний (96 осіб, 32 % з усіх опитаних)</p> <p>D. Важко сказати (54 особи, 18 % з усіх опитаних)</p>
2. Які корупційні діяння Ви вважаєте найбільш згубними для українського суспільства?	

<p>3. Як Ви оцінюєте визначення «неправомірної вигоди» надане у примітці до ст. 364-1 КК України?</p>	<p>А. Повне, вичерпне (24 особи, 8 % з усіх опитаних)</p> <p>В. Придатне до застосування (54 особи, 18 % з усіх опитаних)</p> <p>С. Складне для сприйняття та тлумачення (222 особи, 74 % з усіх опитаних)</p>
<p>4. Як би Ви вважали за потрібне вдосконалити це визначення?</p>	<p>А. Виключити категорію «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру» (48 осіб, 16 % з усіх опитаних)</p> <p>В. Розкрити що слід розуміти під «перевагами», «пільгами» та «послугами» (180 осіб, 60 % з усіх опитаних)</p> <p>С. Виключити категорії «обіцяють», «пропонують», «надають», «одержують» (72 особи, 24 % з усіх опитаних)</p>
<p>5. Що на Вашу думку є перевагами у структурі неправомірної вигоди?</p>	<p>А. Синоніми пільг (42 особи, 14 % з усіх опитаних)</p> <p>В. Виключні, особливі права на що-небудь (23 осіб, 8 % з усіх опитаних)</p> <p>С. Властивості, що вигідно вирізняють одних осіб від інших (16 осіб, 5 % з усіх опитаних)</p> <p>Д. Умови, що створюють для конкретних осіб виключні права на що-небудь (239 осіб, 80% з усіх опитаних)</p>

<p>6. Що на Вашу думку є пільгами у структурі неправомірної вигоди?</p>	<p>А. Привілеї (22 особи, 7 % з усіх опитаних)</p> <p>В. Права особи на спрощене виконання або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю (222 особи, 74 % з усіх опитаних)</p> <p>С. Звільнення від дотримання загальних правил (12 осіб, 4 % з усіх опитаних)</p> <p>Д. Надання додаткових послуг, переваг, порівняно з іншими особами (24 осіб, 8 % з усіх опитаних)</p>
<p>7. Що на Вашу думку є послугами у структурі неправомірної вигоди?</p>	<p>А. Дії (бездіяльності) незаконного характеру, пов'язанні з використання своїх повноважень та професійних можливостей (48 особи, 16 % з усіх опитаних)</p> <p>В. Діяльність службової особи, що проявляється у різного роду зловживаннях (11 осіб, 4 % з усіх опитаних)</p> <p>С. Результат здійснення повноважень уповноваженим суб'єктом, що спрямований на вчинення певних дій незаконного характеру, пов'язаний з використання своїх повноважень та професійних можливостей (15 осіб, 5 % з усіх опитаних)</p> <p>Д. Діяльність виконавця, направлена на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення (226 особи, 75 % з усіх опитаних)</p>

<p>8. Чи вважаєте Ви за доцільне включати елементи «пропонують», «обіцяють», «надають», «одержують» у структуру неправомірної вигоди?</p>	<p>A. Так (51 особа, 17 % з усіх опитаних) B. Ні (249 осіб, 83 % з усіх опитаних)</p>
<p>9. Чи завжди особа, яка отримує матеріальну подяку вчиняє неправомірно?</p>	<p>A. Так (180 осіб, 60 % з усіх опитаних) B. Ні (120 осіб, 40 % з усіх опитаних)</p>
<p>10. Які подарунки Ви вважаєте неправомірними?</p>	
<p>11. Як Ви вважаєте чи є пояснення особи під час прийняття заяви (повідомлення) про вчинення злочину щодо зловживання службовим становищем різновидом офіційного документа?</p>	<p>A. Так (199 осіб, 66 % з усіх опитаних) B. Ні (80 осіб, 27 % з усіх опитаних) C. Важко сказати (21 особа, 7 % з усіх опитаних)</p>

<p>12. Чи є документи зафіксовані на магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, оптичному диску офіційними щодо зловживання службовим становищем?</p>	<p>A. Так (186 осіб, 62 % з усіх опитаних) B. Ні (60 осіб, 20 % з усіх опитаних) C. Важко сказати (54 особи, 18 % з усіх опитаних)</p>
<p>13. Як Ви оцінюєте визначення «активів у значному розмірі» надане у примітці 2 до ст. 368-2 КК України?</p>	<p>A. Повне, вичерпне (60 особи, 20 % з усіх опитаних) B. Придатне до застосування (150 особи, 50 % з усіх опитаних) C. Складне для сприйняття та тлумачення (90 осіб, 30 % з усіх опитаних)</p>
<p>14. Чи вважаєте Ви за доцільне надати визначення «декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» для потреб ст. 366-1 КК України</p>	<p>A. Так (264 особи, 88 % з усіх опитаних) B. Ні (36 осіб, 12 % з усіх опитаних)</p>
<p>15. Як Ви вважаєте чи є службове повноваження предметом злочину перевищення влади або</p>	<p>A. Так (12 особи, 4 % з усіх опитаних) B. Ні (288 осіб, 96 % з усіх опитаних)</p>

службових повноважень працівником правоохоронного органу?	
---	--

Данні про особу	
Місце роботи (підрозділ)	
Стаж роботи в правоохоронних органах	

АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА
анкетування працівників поліції (300 осіб)
з метою з'ясування їх думки щодо проблем предмета
злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності,
пов'язаної з наданням публічних послуг

Анкетування проводилось у 2015–2016 р.р. у Вінницькій, Закарпатській, Запорізькій, Київській, Кіровоградській, Львівській, Одеській, Сумській та Харківській областях.

Мета анкетування: з'ясувати думку респондентів щодо проблемних питань предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тим самим підтвердити або спростувати результати дисертаційного дослідження, крім того, застосувати отримані дані при формулюванні висновків та розробці пропозицій щодо вдосконалення кримінального та антикорупційного законодавства.

Категорія респондентів: 300 працівників поліції, з них 54 особи (18 % з усіх опитаних) проходять службу у слідчому підрозділі, 30 осіб (10 % з усіх опитаних) – у оперативному, а решта 216 осіб (72 % з усіх опитаних) – у інших підрозділах. Щодо строку служби респондентів, то більшість із них, а саме: 96 осіб (32 % з усіх опитаних) служать від 5–10 років, 84 особи (28 % з усіх опитаних) – від 2–5 років, 78 осіб (26 % з усіх опитаних) – понад 10 років і лише 42 особи (14 % з усіх опитаних) менше, ніж 2 роки.

Форма анкетування: письмова, шляхом обрання/надання відповідей респондентами.

Час для відповіді на одну анкету респондентом: приблизно 15–20 хвилин.

Структура анкети: 1) вступна частина (роз'яснює мету та умови заповнення анкети; 2) основна частина (містить 15 питань (закриті тести та

відкриті запитання); 3) заключна частина (містить таблицю з інформацією про місце і стаж роботи для заповнення).

Зміст запропонованих питань: ґрунтується на результатах одержаних у дисертаційному дослідженні й покликаний практично підтвердити, уточнити або спростувати їх.

Особливості запропонованих варіантів відповідей: застосовується комплексний підхід, тобто можливість обрання респондентами з запропонованих варіантів відповідей, а також можливість власноручно писати відповідь на поставлене запитання.

Аналіз відповідей респондентів:

Рівень антикорупційного законодавства більшість респондентів називає середнім (114 осіб, 38 % з усіх опитаних), водночас незадовільним його вважають 96 осіб (32 % з усіх опитаних), високим – 36 осіб (12 % з усіх опитаних), а 54 особам (18 % з усіх опитаних) важко визначитись із оцінкою.

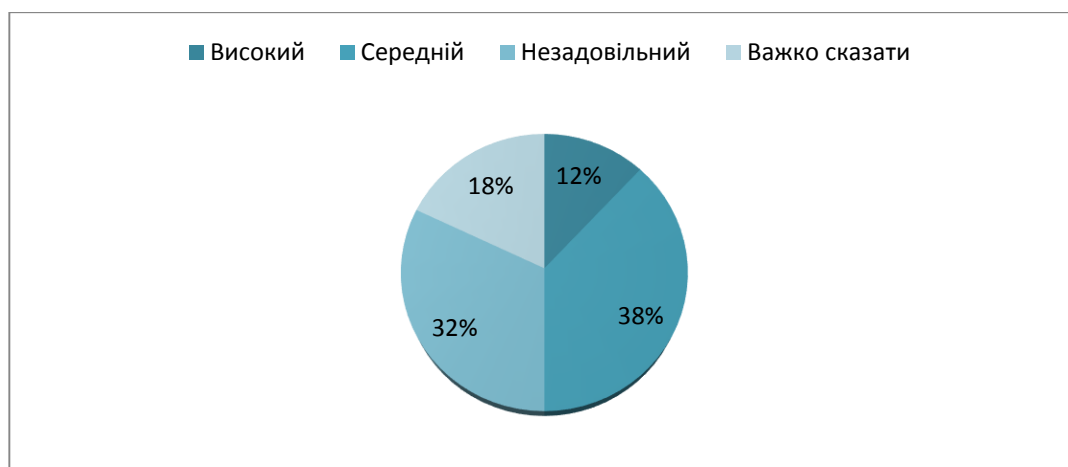

Рис. В. 1.

Стосовно найбільш згубних корупційних діянь для українського суспільства, то респонденти окреслили такі варіанти: понад половина (62 особи, 21 % з усіх опитаних) – не змогли визначитись із відповіддю; вважають ними дії, предметом яких є хабар (148 осіб, 49 % з усіх опитаних); назвали всі корупційні діяння рівноцінно згубними (36 осіб, 12 % з усіх опитаних); зазначили, що ними є дії, предметом яких є неправомірна вигода (24 особи, 8 % з усіх опитаних); визнали найбільш згубним – зловживання

владою і службовим становищем (12 осіб, 4 % з усіх опитаних) та розкрадання державного бюджету, корупцію на вищих рівнях, діяння, потерпілими від яких є незахищені верстви населення відповідно (по 6 осіб, по 2 % з усіх опитаних).

Рис. В. 2.

Відповідаючи на питання № 3, більшість респондентів 222 особи (74 % з усіх опитаних) оцінили визначення «неправомірної вигоди» як складне для сприйняття і тлумачення, натомість, придатним для застосування його назвали 54 особи (18 % з усіх опитаних), а повним, вичерпним всього 24 особи (8 % з усіх опитаних).

Рис. В. 3.

Відповідаючи на питання № 4, 180 осіб (60 % з усіх опитаних) ратують за необхідність вдосконалення поняття «неправомірна вигода» шляхом розкриття сутності понять «переваги», «пільги», «послуги»; 72 особи (24 % з усіх опитаних) вважають за доцільне виключити з його структури категорії «обіцяють», «пропонують», «надають», «одержують»; 48 осіб (16 % з усіх опитаних) вважають, що вдосконалити поняття дозволить виключення з його структури категорії «будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру».

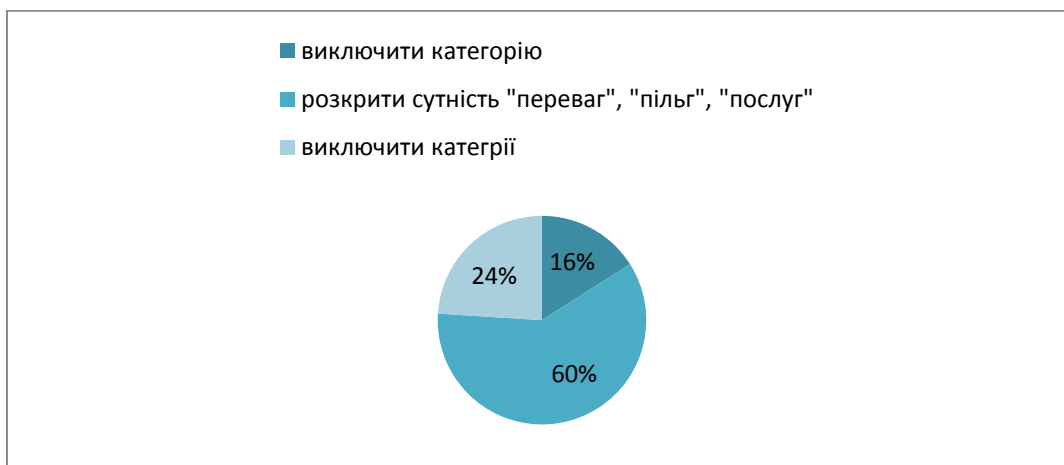

Рис. В. 4.

Найоптимальнішим визначенням переваг у структурі неправомірної вигоди більшість респондентів (239 осіб, 80 % з усіх опитаних) назвали те, згідно з яким перевагами є умови, що створюються для конкретних осіб виключні права на що-небудь.

Щодо тлумачення поняття «пільги» у структурі неправомірної вигоди, то найдоцільнішим більшість опитаних (222 особи, тобто 74%) визнали те, відповідно до якого пільги – це права особи на спрощене виконання або не виконання обов’язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами можливостей, які виникають у особи у зв’язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю.

Стосовно змісту поняття «послуги» у структурі неправомірної вигоди, то більшість респондентів (226 осіб, 75 % з усіх опитаних) вважають послугами діяльність виконавця направлену на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення.

Відповідаючи на питання № 8, 249 осіб (83 % з усіх опитаних) вказали, що не вважають за доцільне включати елементи «обіцяють», «пропонують», «надають», «одержують» у структуру неправомірної вигоди, а 51 особа (17 % з усіх опитаних) дотримуються протилежної точки зору.

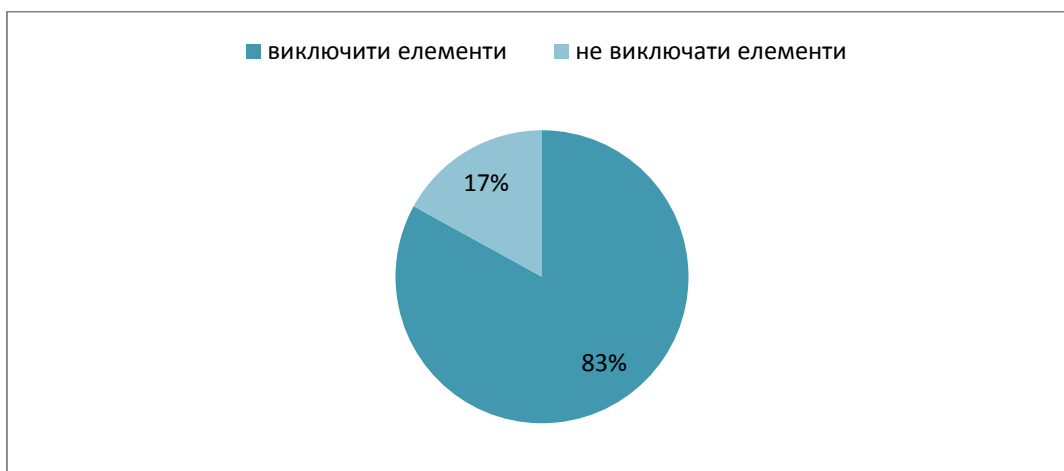

Рис. В. 5.

Пояснюючи наслідки одержання матеріальної подяки, 180 осіб (60 % з усіх опитаних) наполягають на їх неправомірності, у той же час 120 осіб (40 % з усіх опитаних) не вважають отримання такої подяки неправомірним.

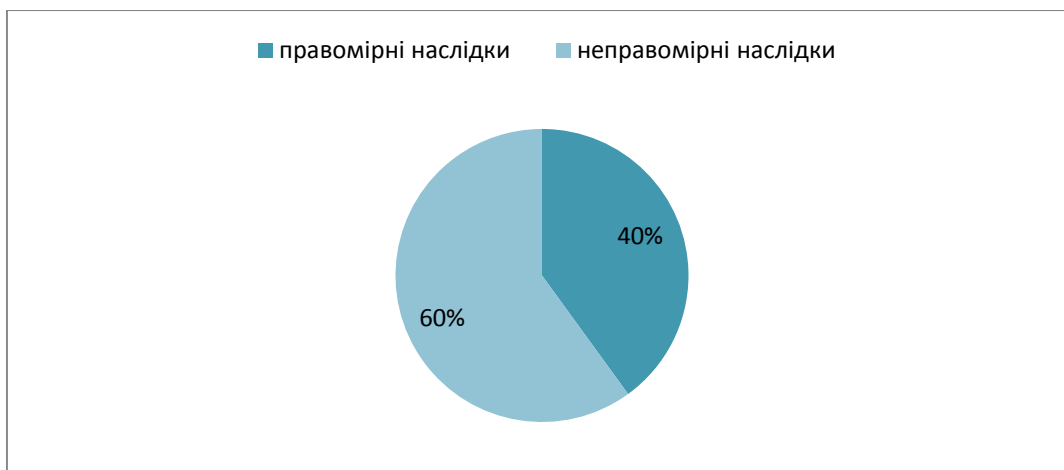

Рис. В. 6.

Окреслюючи які подарунки слід визнавати неправомірними, 132 особи (44 % з усіх опитаних), на жаль не змогли визначитись із відповіддю; 66 осіб (22 % з усіх опитаних) назвали ними будь-які подарунки; по 42 особи (по 14 % з усіх опитаних) визнали ними грошові кошти і коштовні речі відповідно; 12 осіб (4 % з усіх опитаних) вважають неправомірними ті подарунки, отримання/передача яких супроводжується вчиненням незаконних дій/бездіяльності та 6 осіб (2 % з усіх опитаних) – ті подарунки, вартість яких перевищує нормативно встановлені розміри подарунку.

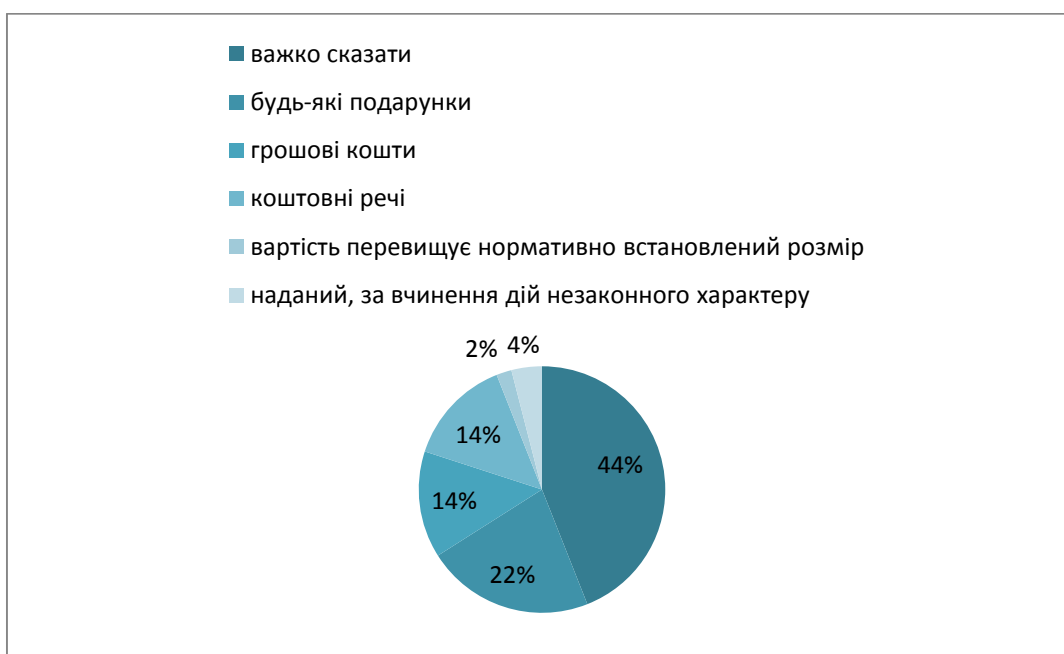

Рис. В. 7.

Показовими є результати анкетування щодо визнання 199 особами (66 % з усіх опитаних) пояснення особи під час перевірки заяви

(повідомлення) про вчинення злочину щодо зловживання службовим становищем різновидом офіційного документа, натомість 80 осіб (27 % з усіх опитаних) не вважають за доцільне таке визнання, а 21 особа (7 % з усіх опитаних) вагаються з відповіддю.

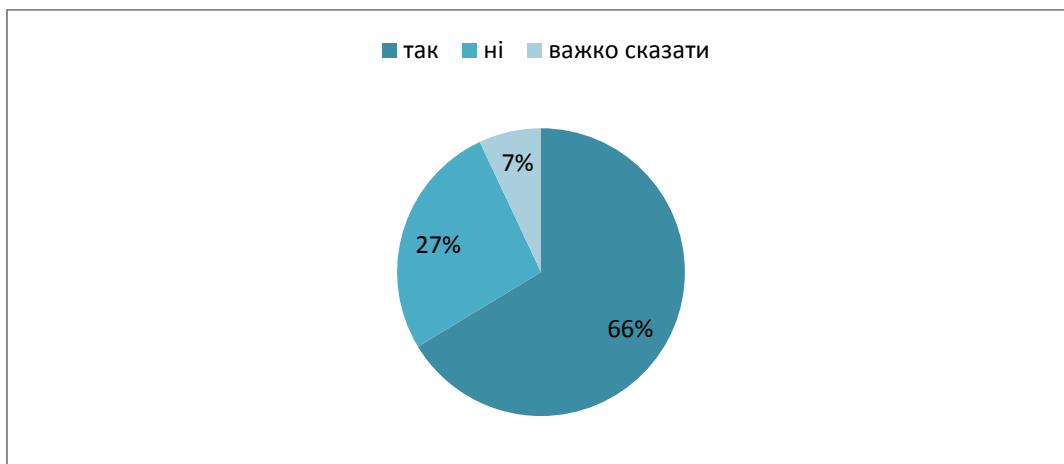

Рис. В. 8.

Принципово важливим для здійсненого дослідження є позиція 186 осіб (62 % з усіх опитаних) стосовно надання статусу офіційних документів, зафіксованим на магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці та оптичному диску та ненадання вищевказаним документам такого статусу всього 60 особами (20 % з усіх опитаних). Прикрим є показник у 18 %, наявність 54 осіб, які так і не змогли визначитись із відповіддю.

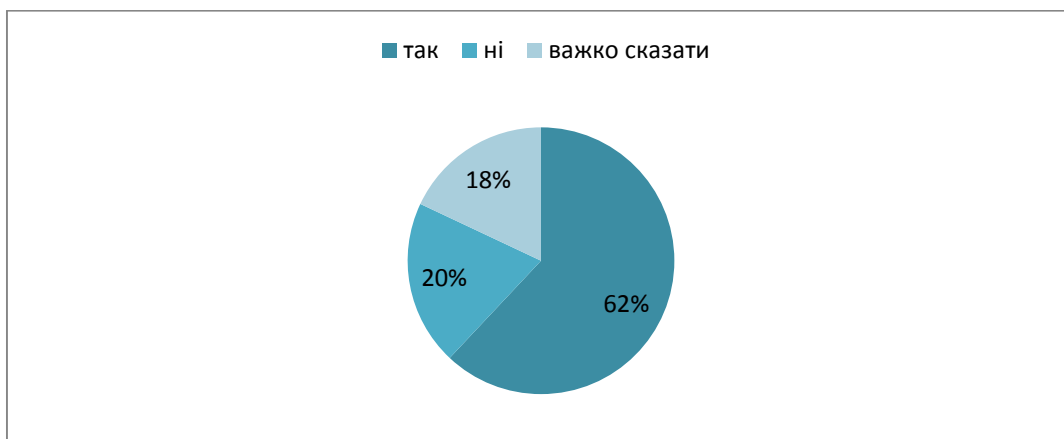

Рис. В. 9.

Оцінюючи визначення поняття «активи у значному розмірі» надане у примітці 2 до ст. 368-2 КК України, більшість респондентів (150 осіб, 50 % з усіх опитаних) визнали його придатним до застосування, 90 осіб (30 % з усіх

опитаних) – складним для сприйняття і тлумачення, а 60 осіб (20 % з усіх опитаних) оцінили його як повне вичерпне.

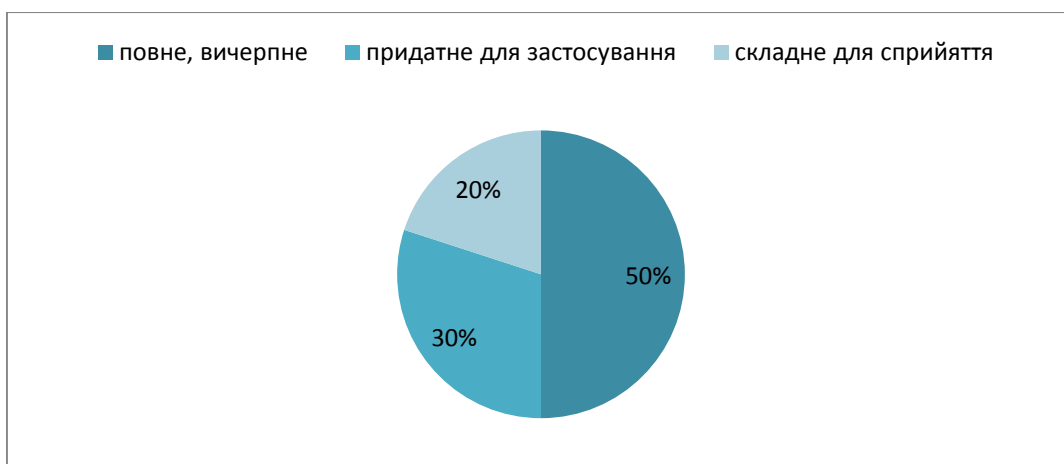

Рис. В. 10.

Суттєва більшість респондентів 264 особи (88 % з усіх опитаних) показали, що доцільним є надання визначення поняття «декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» для потреб ст. 366-1 КК України, у той час як не підтримують цю ініціативу лише 36 осіб, тобто 12 % з усіх опитаних.

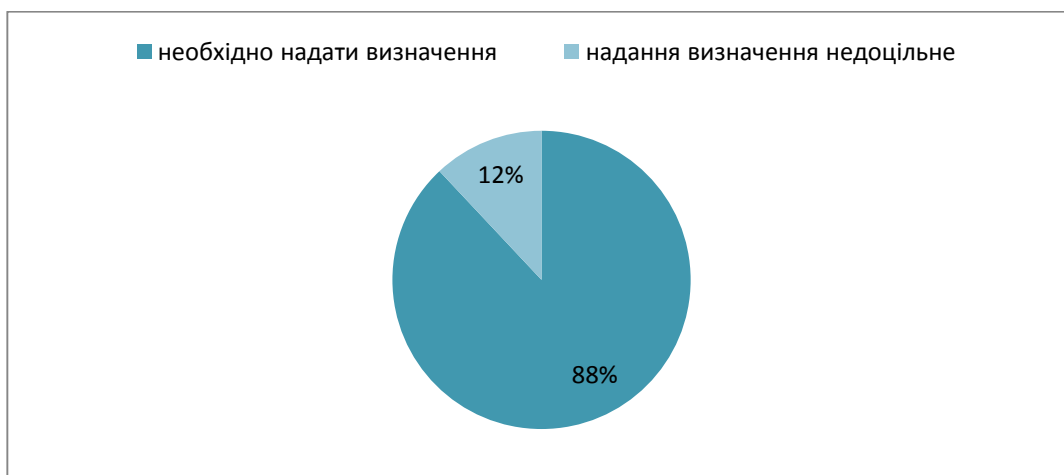

Рис. В. 11.

Відповідаючи на останнє запитання 288 осіб, тобто 96 % з усіх опитаних не визнають службове повноваження предметом злочину перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу і відповідно лише 12 осіб, тобто 4 % з усіх опитаних не погоджуються з позицією більшості.

Рис. В. 12.

Отже, проведене анкетування відобразило обізнаність та ставлення працівників поліції до понятійно-категоріального апарату предмета злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Додаток Д

**Порівняльна таблиця Закону України Про внесення змін до
Кримінального кодексу України та Закону України «Про запобігання
корупції» з метою удосконалення законодавства щодо відповідальності
за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності,
пов'язаної з наданням публічних послуг**

Чинна редакція	Запропонована редакція
Кримінальний кодекс України	
<p>примітка 2 до статті 354</p> <p>У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.</p>	<p>примітка 2 до статті 354</p> <p>Під неправомірною вигодою у статтях 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2, 369-3 та 370 необхідно розуміти грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги (матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження).</p>
<p>примітка до статі 358</p> <p>Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу слід розуміти документи, що містять зафіксовану на будь-яких матеріальних носіях інформацію, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які</p>	<p>примітка до статті 358</p> <p>Під офіційним документом у цій статті та статтях 357 і 366 цього Кодексу необхідно розуміти матеріальні носії інформації, зафіксовані на будь-яких джерелах, яка підтверджує чи посвідчує певні події, явища або факти, які спричинили чи здатні спричинити</p>

<p>спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи – докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.</p> <p>примітка до статі 364-1</p> <p>У статтях 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові</p>	<p>наслідки правового характеру, чи може бути використана як документи - докази у правозастосовчій діяльності, що складаються, видаються чи посвідчуються повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів, що складені з дотриманням визначених законом форм та містять передбачені законом реквізити.</p> <p>примітка до статі 364-1</p> <p>Виключається</p>
--	--

кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

примітка 2 до статті 366-1

Відсутня

примітка 3 до статті 366-1

Відсутня

примітка 2 до статті 366-1

Під декларацією особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у цій статті необхідно розуміти офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, видатків і зобов'язань фінансового характеру.

примітка 3 до статті 366-1

Під недостовірною інформацією у

<p>примітка 2 до статті 368-2</p> <p>Під активами у значному розмірі у цій статті розуміються грошові кошти або інше майно, а також доходи від них, якщо їх розмір (вартість) перевищує одну тисячу неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.</p>	<p>цій статті необхідно розуміти будь-які розбіжності доходів і витрат суб'єкта декларування (достатність офіційно отриманих доходів для придбання та/або утримання майна; неправдиві відомості щодо наявності та/або доходів від нерухомого майна, рухомого майна, корпоративних прав, нематеріальних активів, будь-яких інших доходів).</p> <p>примітка 2 до статті 368-2</p> <p>Під активами у значному розмірі у цій статті необхідно розуміти будь-які вигоди матеріального чи грошового характеру, розмір (вартість) яких у два або більше рази перевищує розмір доходу, зазначеного в декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за відповідний період, поданій особою у порядку, встановленому Законом України «Про запобігання корупції».</p>
Закон України «Про запобігання корупції»	
<p>Стаття 1</p> <p>1. У цьому Законі наведені</p>	<p>Стаття 1</p> <p>1. У цьому Законі наведені</p>

<p>нижче терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>неправомірна вигода - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав;</p>	<p>нижче терміни вживаються в такому значенні:</p> <p>неправомірна вигода – грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги (матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження);</p> <p>переваги – умови, що створюють для конкретних осіб виключні права на що-небудь;</p> <p>пільги – права особи на спрощене виконання або не виконання обов'язку взагалі, а також на отримання додаткових, порівняно з іншими особами, можливостей, які виникають в особи у зв'язку з її особливим професійним, соціальним статусом, віком чи гендерною приналежністю;</p> <p>послуги – діяльність виконавця, направлена на вчинення на користь замовника чи третіх осіб певних дій або утримання від їх вчинення;</p> <p>майно – це будь-які активи (матеріальні та нематеріальні), виражені в речах, правах та</p>
--	---

	<p>обов'язках;</p> <p>декларація особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування – офіційний документ, що подається: особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; особами, які претендують на заняття чи обрання на такі посади; особами, які звільняються з цих посад, компетентному органу, у встановлені законодавством строки, на підставі яких здійснюється моніторинг способу життя декларанта та фінансова перевірка його доходів, видатків і зобов'язань фінансового характеру.</p>
--	---

Долаток Е

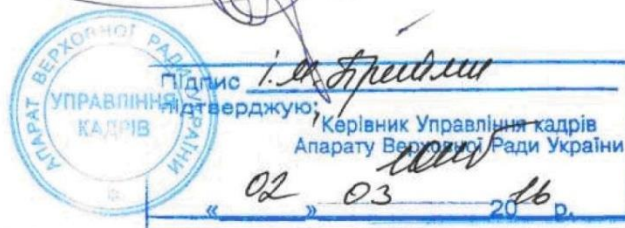
Вих. 15.02.2016

Ректорові Національної
академії внутрішніх справ
Чернсю В.В.

Повідомляємо, що результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права Бондаренко Ольги Сергіївни на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» були використанні Комітетом Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності під час розробки Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

**Завідувач секретаріату Комітету
Верховної Ради України з питань фінансової
політики і банківської діяльності**

І.М.Прийма

Додаток Ж

Додаток 3

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Державного
науково-дослідного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор
В.О. Криволапчук
16 02 2016 р.

АКТ

**про впровадження наукових розробок дисертації
«Предмет злочинів у сфері службової діяльності та
професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Бондаренко Ольги Сергіївни у правотворчу діяльність**

Комісія у складі: заступника директора ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук Смерницького Д.В., ученого секретаря секретаріату вченої ради ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, с.н.с. Плугатар Т.А., провідного наукового співробітника 1-го науково-дослідного відділу науково-дослідної лабораторії криміналістичної та спеціальної техніки ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук Скоробагатька М.А., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Бондаренко Ольги Сергіївни на тему «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну цінність і можуть бути використані та враховані під час підготовки й уточнення ряду законодавчих та підзаконних актів у сфері регулювання службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

**Заступник директора
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук**

Д.В. Смерницький

**Учений секретар секретаріату вченої ради
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук, с.н.с.**

Т.А. Плугатар

**Провідний науковий співробітник
1-го науково-дослідного відділу
науково-дослідної лабораторії
криміналістичної та спеціальної техніки
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук**

М.А. Скоробагатько

Додаток И

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Державного науково-дослідного інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор
 В.О. Криволапчук
2016 р.

АКТ

**про впровадження результатів
дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального
права Бондаренко Ольги Сергіївни на тему: «Предмет злочинів у сфері
службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням
публічних послуг» у науково-дослідну діяльність Державного науково-
дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ**

Комісія у складі: завідувач науково-дослідної лабораторії проблем правового та організаційного забезпечення діяльності Міністерства ДНДІ МВС України кандидата юридичних наук, с.н.с. Рядінської В.О., ученого секретаря секретаріату вченої ради ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, с.н.с. Плугатар Т.А., начальника науково-організаційного відділу кандидата юридичних наук, с.н.с. Федотової Г.В., склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Бондаренко Ольги Сергіївни можуть бути використані у науково-дослідній діяльності Державного науково-дослідного інституту Міністерства внутрішніх справ України під час проведення науково-дослідних робіт, зокрема публікації:

1. Бондаренко О.С. Класифікація предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2012. – № 20. – С. 20–22.

2. Бондаренко О.С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» / О.С. Бондаренко // Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К. : НАУ, – 2014. – № 2 (31). – С. 20–23.

3. Бондаренко О.С. Предмет «корупційних злочинів» / О.С. Бондаренко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2014. – № 1 (32). – С. 154–156.

4. Бондаренко О. Предмет службених преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si viata*. – 2014. – № 6/3. – С. 13–16.

5. Бондаренко О.С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць. – 2014. – № 9-2 – С. 57–59.

6. Бондаренко О. С. Хабарництво як складова частина корупції: проблеми співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 квітня 2013 року) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 48–53.

7. Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 квітня 2013 р.). – Ч. 2. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 8–10.

8. Бондаренко О.С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до Дня науки (м. Київ, 16 травня 2013 р. – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 221–223.

9. Бондаренко О.С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О.С. Бондаренко // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листопада 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 144 – 145.

Члени комісії:

**Завідувач науково-дослідної лабораторії
проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства
ДНДІ МВС України
кандидат юридичних наук, с.н.с.**

В.О. Рядінська

**Учений секретар секретаріату вченої ради
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук, с.н.с.**

Т.А. Плугатар

**Начальник науково-організаційного відділу
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук, с.н.с.**

Г.В. Федотова

Додаток К

- Бондаренко О. С. Предмет «корупційних злочинів» / О. С. Бондаренко // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. — 2014. — № 1 (32). — С. 154–156.
- Бондаренко О. Предмет служебних преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si viata*.— 2014. — № 6/3. — С. 13 – 16.
- Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць*. – 2014. – № 9-2 – С. 57–59.
- Бондаренко О.С. Хабарництво як складова частина корупції: проблеми співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 48–53.
- Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 29 квіт. 2013 р., Київ. Ч. 2 / за заг. ред. професора В.В. Коваленка. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 8–10.
- Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: [Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 16 травня 2013 р.] – К. :Комп'ютерпрес, 2013, – С. 221–223.
- Бондаренко О. С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О. С. Бондаренко // *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.)*. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 144 – 145.

Зазначені матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість та відповідають меті й загальним напрямкам вдосконалення професійної підготовки юридичних кадрів і можуть бути використанні в науково-дослідній діяльності Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені аспірантом Бондаренко Ольгою Сергіївною матеріали дослідження ґрунтуються на значній

кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

**Головний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи НАВС
кандидат юридичних наук, доцент**

 Є.М. Бодюл

**Начальник відділу організації
та координації освітнього процесу НАВС
кандидат юридичних наук, доцент**

 Т.Г. Корж-Ікаєва

**Провідний науковий співробітник
докторантури та аспірантури НАВС
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

 С.А. Мозоль

Додаток Л

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор з наукової роботи
 Сумського державного університету
 А.М. Черноус
 м.п.
 «19» січня 2016 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 аспіранта кафедри кримінального права Бондаренко Ольги Сергіївни
 на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної
 діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»
 у науково-дослідну сферу Сумського державного університету

Комісія у складі:

Голова - декан юридичного факультету Куліш Анатолій Миколайович;

Члени комісії - завідувач кафедри адміністративного, господарського
 права та фінансово-економічної безпеки Бурбика Михайло Михайлович;
 завідувач кафедри судочинства та міжнародного права Пахомов
 Володимир Васильович

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження
 «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності,
 пов'язаної з наданням публічних послуг» аспіранта кафедри кримінального
 права Національної академії внутрішніх справ Бондаренко Ольги Сергіївни,
 зокрема

1. Бондаренко О. С. Класифікація предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. С. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2012. – № 20. – С. 20–22.
2. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» / О. С. Бондаренко // Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К. : НАУ, – 2014. – № 2 (31). – С. 20–23.
3. Бондаренко О. С. Предмет «корупційних злочинів» / О. С. Бондаренко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2014. — № 1 (32). — С. 154–156.
4. Бондаренко О. Предмет службових преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // Legea si viata.— 2014. — № 6/3. — С. 13 – 16.

5. Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць. – 2014. – № 9-2 – С. 57–59.
6. Бондаренко О. С. Хабарництво як складова частина корупції: проблеми співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 48–53.
7. Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 29 квіт. 2013 р., Київ. Ч. 2 / за заг. ред. професора В.В. Коваленка. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 8–10.
8. Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: [Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 16 травня 2013 р.] – К. :Комп'ютерпрес, 2013, – С. 221–223.
9. Бондаренко О. С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О. С. Бондаренко // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 144 – 145.

використовуються у науково-дослідній сфері Сумського державного університету під час виконання плану науково-дослідних і дослідно-конструкторних робіт на 2016 рік.

Голова комісії

Декан юридичного факультету

А.М. Куліш

Члени комісії:

Завідувач кафедри АГПФЕБ

М.М. Бурбика

Завідувач кафедри СМП

В.В. Пахомов

Додаток М

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України

Р.М. Дударець

«15» лютого 2016 р.

А К Т

впровадження у практичну діяльність національної поліції України матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондаренко Ольги Сергіївни на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»

Комісія у складі: заступника начальника відділу ГСУ НП України Андрусяка В.Б., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України Мірковця Д.М., старшого слідчого в ОВС ГСУ НП України Шевчишена А.В. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондаренко Ольги Сергіївни на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» використовуються у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

В.Б. Андрусяк

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

Д.М. Мірковець

Старший слідчий в ОВС
ГСУ НП України
кандидат юридичних наук

А.В. Шевчишен

Додаток Н

ЗАТВЕРДЖУЮ
 заступник начальника Головного
 управління Національної поліції
 в Сумській області –
 начальник слідчого управління
О. Григоров
 *м.п.
 01.07.2016 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 аспіранта кафедри кримінального права Бондаренко Ольги Сергіївни
 на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної
 діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»
 у практичну діяльність Головного управління Національної поліції в
 Сумській області

Комісія у складі начальника управління кадрового забезпечення ГУНП в Сумській області полковника поліції Івашина Андрія Вікторовича, начальника управління інформаційного забезпечення ГУНП в Сумській області Пишного Ігоря Борисовича та заступника начальника управління кадрового забезпечення ГУНП в Сумській області підполковника поліції Поладича Ігоря Олександровича склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондаренко Ольги Сергіївни, зокрема

1. Бондаренко О. С. Класифікація предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. С. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2012. – № 20. – С. 20–22.
2. Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» / О. С. Бондаренко // Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К. : НАУ, – 2014. – № 2 (31). – С. 20–23.
3. Бондаренко О. С. Предмет «корупційних злочинів» / О. С. Бондаренко // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2014. — № 1 (32). — С. 154–156.
4. Бондаренко О. Предмет служебных преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si viata.*— 2014. — № 6/3. — С. 13 – 16.

- 5.Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць. – 2014. – № 9-2 – С. 57–59.
- 6.Бондаренко О. С. Хабарництво як складова частина корупції: проблем співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 48–53.
- 7.Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 29 квіт. 2013 р., Київ. Ч. 2 / за заг. ред. професор В.В. Коваленка. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 8–10.
- 8.Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: [Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 16 травня 2013 р.] – К. :Комп'ютерпрес, 2013, – С. 221–223.
- 9.Бондаренко О. С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О. С. Бондаренко // Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професор П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 2 листоп. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 144 – 145.

використовуються у практичній діяльності Головного управління Національної поліції в Сумській області під час проведення занять в системі службової підготовки.

Члени комісії:

**Начальник УКЗ ГУНП
в Сумській області
полковник поліції**

**Начальник УІЗ ГУНП
в Сумській області**

**Заступник начальника УКЗ ГУНП
в Сумській області
підполковник поліції**

А.В. Івашина

І. Б. Пишний

І.О. Поладич

Додаток П

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Національної академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

 С.Д. Гусарєв
2016 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ Бондаренко Ольги Сергіївни на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» у навчальний процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: головного наукового співробітника відділу організації науково-дослідної роботи НАВС, кандидата юридичних наук, доцента **Бодюла Є.М.**, начальника відділу організації та координації освітнього процесу НАВС, кандидата юридичних наук, доцента **Корж-Ікаєвої Т.Г.**, та провідного наукового співробітника докторантури та аспірантури НАВС, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника **Мозоля С.А.**, склала цей акт про те, що комісією вивчені матеріали підготовлені аспірантом кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх Бондаренко Ольгою Сергіївною на тему: «Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» за спеціальністю 12.00.08. – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

1. Результати дисертаційного дослідження Бондаренко О.С. відображені у навчально-методичних матеріалах з кримінального права, криминології та кримінально - виконавчого права для курсантів, студентів та слухачів магістратури, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

– Бондаренко О. С. Класифікація предметів злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О. С. Бондаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право» – 2012. – № 20. – С. 20–22.

– Бондаренко О. С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода» / О. С. Бондаренко // Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»: Зб. наук. пр. – К. : НАУ, – 2014. – № 2 (31). – С. 20–23.

– Бондаренко О. С. Предмет «корупційних злочинів» / О. С. Бондаренко // *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. — 2014. — № 1 (32). — С. 154–156.

– Бондаренко О. Предмет службених преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si viata*. — 2014. — № 6/3. — С. 13 – 16.

– Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць*. — 2014. — № 9-2 – С. 57–59.

– Бондаренко О.С. Хабарництво як складова частина корупції: проблеми співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 48–53.

– Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 29 квіт. 2013 р., Київ. Ч. 2 / за заг. ред. професора В.В. Коваленка. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. — С. 8–10.

– Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: [Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 16 травня 2013 р.] – К. :Комп'ютерпрес, 2013, – С. 221–223.

– Бондаренко О. С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О. С. Бондаренко // *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.)*. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 144 – 145.

Зазначені матеріали підтвердили належний теоретичний рівень і практичну обґрунтованість та відповідають меті й загальним напрямкам вдосконалення професійної підготовки юридичних кадрів і можуть бути використанні в навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ при викладання дисциплін «Кримінальне право», «Кримінологія» та «Кримінально-виконавче право», а також у рамках перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників слідчих органів та оперативних підрозділів Національної поліції України.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені аспірантом Бондаренко Ольгою Сергіївною матеріали дослідження ґрунтуються на значній

кількості опрацьованих автором під час дослідження законодавчих, наукових, архівних та емпіричних джерел.

Члени комісії:

**Головний науковий співробітник
відділу організації науково-дослідної роботи НАВС
кандидат юридичних наук, доцент**

 Є.М. Бодюл

**Начальник відділу організації
та координації освітнього процесу НАВС
кандидат юридичних наук, доцент**

 Т.Г. Корж-Ікасва

**Провідний науковий співробітник
докторантури та аспірантури НАВС
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник**

 С.А. Мозоль

Додаток Р

4. Бондаренко О. Предмет служебных преступлений в государствах континентальной правовой семьи / Ольга Бондаренко // *Legea si viata.* — 2014. — № 6/3. — С. 13 – 16.
5. Бондаренко О. С. Аналіз понятійного аспекту «безпредметних злочинів» у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг / О.С. Бондаренко // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»: збірник наукових праць.* — 2014. — № 9-2 — С. 57–59.
6. Бондаренко О. С. Хабарництво як складова частина корупції: проблеми співвідношення і тлумачення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні: матеріали науково-практичної конференції (19 квітня 2013 року, м. Харків) / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. — Х. : Золота миля, 2013. — С. 48–53.
7. Бондаренко О. С. Проблеми співвідношення «неправомірної вигоди» і «хабара» в контексті новелізації Кримінального кодексу України. Правові реформи в Україні: досвід, проблеми, перспективи: матеріали підсумкової наук.-практ. конф. 29 квіт. 2013 р., Київ. Ч. 2 / за заг. ред. професора В.В. Коваленка. — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. — С. 8–10.
8. Бондаренко О. С. Поняття «неправомірної вигоди»: аналіз міжнародного та вітчизняного підходів. Становлення і розвиток юридичної освіти в національному авіаційному університеті: [Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до Дня науки, Київ, Національний авіаційний університет, 16 травня 2013 р.] — К. :Комп'ютерпрес, 2013, — С. 221–223.
9. Бондаренко О. С. Будь-які вигоди нематеріального чи не грошового характеру у структурі неправомірної вигоди / О. С. Бондаренко // *Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка) : тези доп. VI міжвуз. наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 листоп. 2015 р.).* — К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. — С. 144 – 145.

використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету під час проведення семінарських і практичних занять зі слухачами та студентами.

Голова комісії
Декан юридичного факультету

А.М. Куліш

Члени комісії:
Завідувач кафедри АГПФЕБ

М.М. Бурбика

Завідувач кафедри СМП

В.В. Пахомов